

# ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

**ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:**

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),  
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

**А. Мадвалиев таҳрири остида**

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.



**ЧАВАНДОЗ 1** [ф. چپ انداز — чап кўл билан ўқ (камон) отувчи; чаптаст; моҳир] От чоптириш, улоқ чопиш, отда ўйнаш санъатини эгаллаган одам. *Икки чавандоз ёнма-ён от йўрттириб келарди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *У [Авлиёқул] эски чавандоз, неча улоқларда қатнашиб, оёғи маймоқ бўлиб қолган.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

**2** кўчма Илғор, пешқадам. *Олти йил ўтдими шунга, мана энди Анорхон бригадирлар чавандози.* Й. Шамшаров, Танланган асарлар. *Илм-фан йўлида моҳир чавандоз бўлаверинг.. кашфиётларингиз шуҳрату шон топаверсин.* Газетадан.

**ЧАВАНДОЗЛИК** Отда юриш маҳорати. *Славик эгарга ўтириб, «мана мен кимман!» дегандек, чавандозлигини кўз-кўз қилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**ЧАВАТИ** шв. айн. чапати. Ҳар куни чол ўтинга чиқиш вақтида хотини иккита чавати қилиб берар экан. «Эртақлар».

**ЧАВГОН** [ф. چوگان — учи эгри таёқ] Учи эгри қилиб тайёрланган махсус таёқ; шу таёқ ва тўп билан от устида ўйналадиган жамоавий спорт ўйини. *Дарвозахонага яқинлашиб, симтўр билан ўралган майдончада чавгон ўйнаётган ёшларга яна кўзи тушди.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧАВКАР 1** сфт. Ола-була; қора холли, хол-хол (от туси ҳақида). *Чавкар отда қоққан қозикдек бўлиб ўтирган.. йигит: -Мана бу бўз хўп чарчатди мени, — деди.* Ш. Холмирзаев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

**2** Шундай тусдаги от. *Нигора ўша куни пешин маҳалда чавкарини қора терга боти-*

*риб, Оқсойга кириб келди.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧАВКОН** айн. чавгон. [Одамлар] *Отларини гижинглашиб, «чавкон» ўйинидан қайтдилар.* Ойбек, Нур қидириб.

**ЧАВОҚ** Балиқ тури. *Ҳавода бир неча майда чавоқ ялт-юлт этди-ю, сувга тушиб кетди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

**ЧАВОҚЛАМОҚ** Бир неча ерига пичоқ урмоқ, пичоқ уриб ичак-човоғини ағдармоқ. *Низомиддин читфуруш.. маст вақтида ўзини чавоқлаб кўйди.* С. Аҳмад, Сайланма.

**ЧАЁН 1** зоол. Ўргимчаксимонлар синфига мансуб бўлган бўғимоёқлилар туркумига кирувчи заҳарли ҳашарот. *Ривоятларга қараганда, чаён ўзининг вижир-вижир болаларини ўз елкасида олиб юрармиш.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

**2** кўчма Тили аччиқ, бамисоли чаёндек қақувчи, газанда (одам ҳақида). [Султонали:] *Бу калтакесак ютган чаённинг юрагида сизга қарши катта адоват бор.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

**Чаён чақиб олгандай ёки чаён чаққан одамдай** Бирданига тезлик билан; кучли даражада. *Умар акам бу гапни шу қадар ишонч билан айтдики, чаён чаққан одамдай сапчиб туриб, бора солиб, ёқасига ёпишгим келди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧАЁНВАЧЧА 1** Чаённинг боласи.

**2** кўчма Газанда, ёмон одамнинг боласи. *Сиз билан бирга турмага киришга розиман, дадажон, аммо чаёнваччага [Неъматга] эрга тегмайман.* З. Фатхуллин, Булутсиз кўланка.

**ЧАЁНЎТ** Пояси ва барги заҳарли қилчалар билан қопланган, баданга тегса қаттиқ қичитадиган ёввойи ўт.

**ЧАЙИНДИ** Бирор нарса чайилгандан кейин қолган ифлос, кир сув.

**ЧАЙИР I I** Толалари маҳкам бириккан, ёрилиши, ишланиши қийин (ёғоч-тахта, ўтин ҳақида). *У чайир тўнкалар ёриладиган ўткир болтани олиб. отхона томонга шахдам юриб кетди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

**2** кўчма Бақувват, пишиқ. *Умар озғин, чиллакдек бўлса ҳам, жуда чайир. С. Аҳмад, Сайланма. Мансур. унинг [Гавҳарнинг] нозик, аммо чайир қўлини маҳкам қисди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.*

**ЧАЙИР II** Қуруқ даштларга мослашган, гуллари сарғиш, озуқабоп ва шифобахш ўтсимон ўсимлик. *Чайирнинг илдизларида шира — смола, крахмал, баргларида эфир мойи бор. «ЎЗМЭ».*

**ЧАЙИРЛИК** Пишиқлик, кучлилик. [Кўшнилари] *Оташнинг чайирлигини эслаб, Ойқиз холанинг кўнглини кўтаришади. Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.*

**ЧАЙЛА** Шох-шабба, қамиш ва ш. к. дан одатда полиз экинлари тепасига вақтинча қурилган уйча; қапа. *Адирнинг қоқ ўртасига тоғам қамиш, шохлардан чайла қуриб олган эди. «Шарқ юлдузи».*

**ЧАЙМОҚ I** Ювилган нарсани тоза сувга ботириб ёки устидан тоза сув қуйиб, чайқаб тоза қилмоқ. *Болакай дарров чойнакни ариқчада чая бошлади. Р. Файзий, Асад либоси.*

**Кир чаймоқ** Ювилган кирларни тоза сувда чайқаб, совун юқини кетказмоқ. *Мўнтабархон ҳайрон бўлди-ю, кирларини тез-тез чайиб қўя қолди. «Муштум».*

**2** Ювмоқ. [Яхшибоев] *Шошилмай ванна-хонага кириб, юз-қўлини чайиб, артиниб, шундан кейингина ичкарига ўтди. М. М. Дўст, Лолазор.*

**3** Пок, тоза тутиш ёки даволаш учун сув ёки бирор доривор суюқлик билан ювмоқ; чайқамоқ. *Оғиз чаймоқ. Томоқни сода билан чаймоқ. ■ Садаф каби оқ тишларини бир-икки чайди-да, ариқ бўйини ва унинг сувларини ташлаб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

**4** Ҳўл, нам қилмоқ (ёгин-сочин, шудринг ҳақида). *Кечагина ёққан жала ўтланлар билан гиёҳларни чайиб ўтибди. Н.*

Фозилов, Дийдор. *Шудринг чайган ёлғизоёқ йўлдан юқорига унсиз юришди. «Ёшлик».*

**ЧАЙНАЛГАН I** Чайнамоқ фл. сфлш. *Чайналган гўшт.*

**2** кўчма Кўп марта эшитилган, сийқаси чиққан; эски. *Чайналган мавзу. ■ Миялари бошқа нарса билан машғул бўлган косиблар, эснашдан ўзларини зўрға тийиб, чолнинг минг марта чайналган гапини тинглар эдилар. М. Осим, Элчилар.*

**ЧАЙНАЛМОҚ I** Чайнамоқ фл. мажҳ. н. *Чайналган нон.*

**2** кўчма Ўнғайсиз ҳолатга тушиш натижасида ноаниқ гапирмоқ. *Йигит гапини йўқотиб чайналди. С. Аҳмад, Уфқ. Чол алланарса деб чайналди-да, ҳисобчиға бир қараб қўйди. Ш. Холмирзаев, Тоғларга қор тушди.*

**3** кўчма Гап-сўз бўлмоқ. *Авалло, одамларнинг оғзига тушма, оғизга тушганиндан кейин, сақич бўлиб чайналасан. И. Раҳим, Зангори кема капитани.*

**ЧАЙНАМ** (нумератив сўзлар билан бирга қўлланади) Оғизда чайнашга лойиқ бирор нарса. *..бир бутун сизир гўштидан бир чайнам ҳам бизга насиб бўлмади. Ф. Фулом, Шум бола.*

**ЧАЙНАМОҚ I** Оғиздаги таомни тишлар орасида майдаламоқ, юмшатмоқ. *Аҳмад парвойи палак, оғзини тўлдириб, нон чайнардди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Отлар пишқириб туриб, хушбўй хўл бедани иштаҳа билан чайнамоқда эдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.*

**2** Тирикчилик учун ишлатмоқ. [Яхшибоев:] *Майда чайнаб есанг, бу пул сенга кўп йилга етади. М. М. Дўст, Лолазор.*

**3 с. т. айн. ғажимоқ 5.** *Машина қўлини чайнаб кетибди.*

**4** кўчма Бировни ғийбат қилмоқ, ёмонлаб гапирмоқ; койимоқ. *Дадаси билан ойиси ҳамон унинг опоқ дадасини «чайнаётган» эди. «Ёшлик». [Ёрқиной] Бир куни тўйга борган эди, хотин-халаж нуқул уни «чайнаб» ўтиришди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.*

**5** кўчма салб. Бир гапни ҳадеб қайтаравермоқ; гапни чўзмоқ; ҳал бўлган масалани яна айлантириб муҳокама қиларвермоқ. [Бўтабой] *Ўзи ҳам аниқ-равшан бир сўз айтолмай, гапни чайнай бошлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

**Чайнаманг шиминг айн. обакидандон.** [Зумраднинг] *Қулоғидаги шиша исирга худди бир парчагина чайнаманг шиминдек йилтил-*

лаб турар.. эди. А. Мухтор, Бўронларда бор-дек ҳаловат.

**ЧАЙНВОРД** [ингл. chain – занжир, ҳалқа + word – сўз] Занжир шаклида кетма-кет жойлашган катакларни ҳарфлар билан тўлдиришдан иборат бошқотирма тури; бунда қидирилаётган сўзлар қаторидаги аввалги сўзнинг охириги ҳарфи кейин келувчи сўзнинг биринчи ҳарфи бўлиб келиши талаб қилинади.

**ЧАЙҚАЛМОҚ 1** *Чайқамоқ* фл. мажҳ. н. *Чайқалган кирларни ёймоқ.*

2 У ён-бу ён тебранмоқ, лапанглаб ҳаракат қилмоқ. *Юрганда букчайиш, у ёқ-бу ёққа чайқалиш, оёқларни бир-бирига уриб юриш ярамайди. «Фан ва турмуш». Чайқалади денгиз беором..* Файрабий.

3 *кўчма* Тўлқинланмоқ, жунбушга келмоқ, ҳаяжонланмоқ *Ёш қалблар ҳаяжондан тўлқин каби чайқалади. «Ёшлик». Юрагида дард тўлқини бирдан кучли чайқалиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 *кўчма* Нотинч, безовта бўлмоқ. *Кекса дилингизга тушмасин титроқ, Оталар, чайқалиб турибди олам.* А. Орипов. [Ҳилол буви:] *Нима гап ўзи, нега замон чайқалиб қолди?* Ойбек, Улуғ йўл.

**ЧАЙҚАЛТИРМОҚ 1** *Чайқалмоқ* фл. орт. н. Тўлқин кемаларни *силтаб-силтаб, чайқалтириб ташлаяпти.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 *кўчма* Кўзгагиб юбормоқ; руҳиятда ўзгаришни юзага келтирмоқ, *..ҳали қизалоққа дастлаб кўз ташлаган пайтида вужудида кўзгалган илиқлик қалбининг тубтубида беркиниб ётган бошқа ҳис-туйғуларини ҳам чайқалтириб юборди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

**ЧАЙҚАМОҚ 1** *айн. чаймоқ.* Кунлардан бирида бир тўда банди хотинлар тоғдан анҳорга кир чайқасани тушишди. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 У ён-бу ён тебратмоқ. *Бошини чайқамоқ. ■ Улғай эна афеус билан бош чайқади. «Шарқ юлдузи».*

**ЧАЙҚАТМОҚ 1** *Чайқамоқ 1* фл. орт. н. *Кирни икки марта чайқатмоқ.*

2 Ҳар ёнга тўлқинлатмоқ, тебратмоқ. *Сувни чайқатмоқ. ■ Шамол ўт-ўланларни чайқатар, ёввойи жийда шохларини буйдаларди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧАЙҚОВ** Олибсотарлик; олиб-сотиш, олиб-сотув. *Кўса эртасига каллаи саҳарлаб этиб келди. Авжи чайқов вақти экан, бақириқ-чақириқлар қулоқни қоматга келтирди.* «Муштум».

**Чайқов бозор(и)** Олибсотарлар савдо қиладиган бозор. [Аҳмаджон] *Катта чайқов бозорида юргандай боши ғувуллаб кетди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

**ЧАЙҚОВЧИ** Олибсотарлик билан шуғулланувчи шахс, олибсотар; спекулянт.

**ЧАЙҚОВЧИЛИК** Чайқов билан шуғулланиш; спекуляция. *Белига ўн-ўн беш рўмолни ўраб олиб.. бемалол чайқовчилик қилиб юрган эмиш.* С. Сиёев, Ёруғлик.

**ЧАК** [ф. چاق – томчи] тақл. с. Томчининг урилишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. *Тарнов бўғотларида осилиб турган сумалаклар офтобда йилтилларида-ю, чак этмасди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

**ЧАКАК 1** *анат.* Пастки жағ. *..раис эса тиши оғриган кишидек, икки кафти билан чакагини ушлаб, асабий ўйлаб ўтирарди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**Чакаги очилмоқ** Тинимсиз гапиравермоқ, эзмаланмоқ. *Ҳожиматнинг чакаги очилиб, гапга тушиб кетди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. **Чакаги очик 1)** йиғлоқи (бола ҳақида); 2) сергап, эзма. *-Бунча чакаги очик одамсиз.. – деди регистрация қилувчи хотин чолга кўзларини олайтириб.* «Муштум»; 3) тинимсиз овоз чиқарадиган ҳайвонлар (ит, сигир, кўй каби) ҳақида. *..чакаги очик итларнинг вовуллаши, отларнинг кишнаши сокин қишлоқни гала-ғовурга тўлдирди.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз. **Чакаги тинмайди 1)** кўп бетўхтов гапиради; эзма. *Тарози шайинларини муттасил ликиллатиб турганларнинг чакаги тинмайди.* «Муштум». **Чакаги тушмоқ** Гапира-гапира чарчамоқ; бирор гапни кўп таъкидламоқ. *Бу ҳақда гапиравериб, чакагим тушиди.* **Чакак урмоқ айн. чакаги тушмоқ.** [Ойшахон:] *Ўлар ҳолатга етдим-ку бу қизингизга чакак уравериб.* А. Муҳиддин, Айбсиз айбдор. **Чакаги чакагига тегмаслик 1)** тез ва кўп гапирмоқ; эзмаланмоқ; 2) кўп овоз чиқармоқ. *Ора-сира пулемётлар чакаги чакагига тегмаган ғазабли лайчадай акиллаб қўяди.* Ойбек, Қуёш қораймас; 3) кўп, тинимсиз йиғламоқ (бола ҳақида).

**ЧАКАК** II Оёқ кийимининг юзи билан дастагининг бирлашган ери, ёни. *Қатнай-қатнай кавушимнинг чакаги тушиди.*

**ЧАКАКЛИ** I Серйиғи, йиғлоқи. *Чакакли бола.*

2 Сергап, эзма. *Чакакли хотин.*

3 *кўчма* Ебтўймас, очофат. -*Вой-бўй, — деди чол [Шум болага], — чакаклигина мол кўринасан, қирдаги киши нега сени сўкиб кетаётибди бўлмаса?* F. Фулом, Шум бола.

**ЧАКАК-ЧАКАК** Ориқ, юз гўштлири кам. *Дадамат аканинг қотма ва абжир гавдасига мос чакак-чакак қорамағиз башараси Аҳмадга кўпроқ ёқарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

**ЧАКАЛАК** Шохлари бир-бирига чалкашиб кетган қалин бутазор ёки дарахтзор. *Ҳовли орқасидаги чакалакдан секин-секин ой кўтарила бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир кун чакалакка ўтин кесгани борди.* «Зумрад ва Қиммат».

**Чакалакка қочмоқ** (ёки *урмоқ*) Ўзини бирор ишдан четга тортмоқ, ўзини қуруққа олиб қочмоқ. *Қодиров салгина шаштидан тушиб, бўшашгандай бўлди: -Нима учун қилғиликни қилиб, чакалакка қочасан? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

**ЧАКАЛАКЗОР** Чакалак босган жой; бутазор. *Чакалакзордан бир ҳакка «шақшақ»лаб, узун думини чўзганча, нариги соҳилга учиб кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧАКАМУҒ** Ёпишқоқ юмалоқ тиканли, япалоқ баргли ёввойи бир йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг тиканаги. *Калта думига дарҳол аллақердан чакамуғ ёпиштириб олган эшак ютоқиб, ўзини ўтга урди.* X. Султонов, Онамнинг юрти.

**ЧАКАНА** [ф. چكانه] I Доналаб, майдалаб ёки кичик тўп билан сотиладиган ва сотиб олинадиган. *Чакана савдо.* ■ *Чакана нархларни ўзгартириш мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозирги пайтда энг мунозарали масаладир.* Газетадан.

2 Унчалик аҳамиятга эга бўлмаган; арзимас, майда-чуйда. *Ҳосият холанинг эрлари ҳам чакана пахтакор бўлмаган эканлар.* P. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Гўшт-ёғ ўз қўлингизда. Даромад ҳам чаканамасдир?* С. Анорбоев, Оқсой. *Чакана гапга қулоқ йўқ. Иш кечикади.* X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 *шв.* Майда чорва моллари, қўй-эчки ва аҳолига тегишли шундай молларни боқувчи. *Шу кундан эътиборан аскар чакана чўпон бўлди.. Адирда узун кун чакана мол боқди.* T. Мурод, От кишнаган оқшом.

**ЧАКАНАЛАБ** *рвш.* Доналаб, майдалаб, чакана. *Чаканалаб олмоқ. Чаканалаб сотмоқ.* ■ [Тожибой] *Ҳатто қалампирдан тортиб, сақич, қуртгача олиб чиқиб қўяр, зориққанларга чаканалаб сотар эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

**ЧАКАНАЧИ** Чакана савдо қилувчи, чакана савдо билан шуғулланувчи.

**ЧАКАНА-ЧУКАНА** с. т. Унчалик аҳамиятга эга бўлмаган; арзимаган, майда-чуйда. *Чакана-чукана гап.* ■ *Фунажин пулланди. [Нодир] Чакана-чукана қарзлардан қутулди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

**ЧАКАНДА** [ф. چكانده] Жийдадошлар оиласига мансуб, сариқ нордон майда мевали, сертикан доривор бута ва унинг меваси. *Қаршисидаги шохи синган чакандага тикилиб турган Усмоновнинг фикри тўхтамак келиб, хўрсинди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. *Чаканда мевасидан фармацевтика саноатида мой олинади.* Газетадан.

**ЧАКАС** Ов қуши кўндириладиган сим кўндоқ. *Қора йўрға бўлсин барин мингани.. Юзта чакас берсин қушлар кўнгани.* «Бўтакўз».

**ЧАКИДА** [ф. چكیده] — томган, томиб турган] *айн.* қорадори. *Зокир булбул баъзи-баъзида кўкнорининг чакидасидан ичиб юрди.* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

**ЧАКИДАХҲҮР** [ф. چكیدهخور] — чакида истеъмол қилувчи] Қорадори истеъмол қилувчи; банги. *Чакидахҳур мулла Содиқохун.. тузоқларига тушадиган аҳмоқ тополмасдан, кучала еган итдек тиришиб қолдилар.* «Муштум».

**ЧАКИЛЛАМОҚ** Чак-чак томмоқ, томиб турмоқ. *Токнинг қайчи теккан танасидан чакиллаб шарбат томди.* «Саодат».

**ЧАКИЧ** Нонни чакичлаш учун дастали ёғоч каллакка бир текисда сим қоқиб ёки парранда патларини дасталаб боғлаб ясалган уй-рўзғор асбоби. *Сим чакич. Пат чакич.* ■ *Тандирда ёғлиқ хамир аста вижирлаб, бўртиб, чакич ўринлари дарҳол шаклланди.* X. Фулом, Тошкентликлар.

**ЧАКИЧЛАМОҚ** Нонга чакич урмоқ, чакич босмоқ.

**ЧАККА I** Бош суюгининг ёноқлар билан пешона оралиғидаги ён қисми. *Чакка суюги. Чакка томирлари.* ■ *Валиеванинг бир ўзи столга тирсагини таяб, икки кафти билан чаккасини қисиб ўтирибди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

**Чаккага тегмоқ** Жонга, меъдага тегмоқ, зериктириб юбормоқ; жондан тўйдирмоқ. *Жанжал чаккамга тегди.* ■ *Қор, ёмғир айниқса Шокир отанинг чаккасига теккан эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

**ЧАККА II** [ф. چڪە — томчи; томиш; оқим] **1** Томнинг бирор жойидан сизиб ўтиб, шипдан уйнинг ичига томаётган ёмғир ёки эритган қор томчиси. *Куз келиб, ёгингарчилик бошланди. Томнинг қамиши эскирган бўлса керак, чакка ўтиб қолди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

**2** (фақат бўлишсиз шаклда) Мутлақо, ҳеч; бир томчи ҳам, бир қатра ҳам. *Бир чакка ҳам ёғ қолмабди. Уйда ичишга чакка сув йўқ.*

**ЧАККА III** [ф. چڪە — томчи; томиш] Сузмага ошқўклар аралаштириб тайёрланган парҳез таом. [Қурбон:] *Чеча, чой, овқат керак эмас. Агар чакка бўлса, қудуқ сувидан чалоб қилиб берсангиз. С. Нуров, Нарвон.*

**ЧАККАЗАРБ** [чакка + зарб] с. т. Асабий; жаҳли тез. *Шундоқ дейсиз-у, Зокирим ўқтин-ўқтин ичадиган одат чиқарди.. Зўрам [келинини Зухра] ҳам чакказарброқ бўб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

**ЧАККАХОНА** [чакка + хона] Ҳамма жойидан чакка ўтиб ётган хона, уй.

**ЧАККИ I 1** Ёмон; қониқарсиз. *Бу ерда унинг турмуши чакки бўлмади. С. Анорбоев, Оқсой. -Фўзаларимиз чакки эмас, — дейди полвон. А. Қодирӣй, Обид кетмон. -Башоратдан бошиқа ҳаммамиз умуман чакки баҳо олмадик, — деди Зайнаб. «Шарқ юлдузи».*

**2** Ножўя, ноўрин. *Чакки юрсанг, дакки ерсан. Мақол. ■ -Чакки гап айтган бўлсам, узр, отахон, — йигит хижолатда қолган эди. «Гулдаста».*

**3** Бекор, беҳуда. *Асли бугун ҳам чакки овора бўлгансиз. А. Қодирӣй, Меҳробдан чаён. -Бу кишини чакки умидвор қилибсиз, мендан бир оғиз сўрасангиз, ёмон бўлмас эди, — деди киноя билан [директор]. С. Кароматов, Ҳижрон.*

**Чакки қилмоқ** Ёмон иш қилмоқ; хато қилмоқ. *Кекса одамнинг дилини ранжитиб, чакки қилибсан. Газетадан.*

**ЧАККИ II** шв. айн. **чакка II.** *Чакки ўтган эски томга ўхшайман, Кўзимдан ёмғирлар тўкилар тинмай. М. Юсуф.*

**ЧАККИ-ЧУККИ** с. т. Бўлар-бўлмас, чакки, ножўя. *Чакки-чукки гап. ■ Майхонада Аҳмад маст бўп қолган-да, Чакки-чукки Аҳмад кўп гап айтган-да. «Юсуф ва Аҳмад».*

**ЧАКМА** айн. **чатма I.**

**ЧАКМАЗАК** [ф. چڪميرك — сўзак; сийдик тутолмаслик] *тиб.* Сийдик тутолмаслик, сийдик оқиб туриш касаллиги.

**ЧАКМОН** Одатла жун матодан тикиладиган эркакча узун қишки тўн. *Чойхонанинг бурчагида, куннинг даҳшатли ёнувига қарамай, қалин, қора жун чакмонга ўралган қозоқ деворга суняиб мудрар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

**ЧАКМОҚ I** с. т. Чекмоқ. *Папирос чакмоқ. Нос чакмоқ.*

**ЧАКМОҚ II:** **чакич чакмоқ** айн. **чакич-ламоқ.**

**ЧАКСА** эск. Ўзбекистон ҳудудидаги қадимги ўлчов бирлиги (асосан, пуднинг 1/3 қисмига тенг бўлган). *Чумчуқ семирса, чакса келмас. Мақол. Уйда чакса уни йўқ, Том бошида қўш тандир. Мақол.*

**ЧАКЧАК** Угра шаклидаги хамирни ёгда қовуриб, устидан асал қуйиб тайёрландиган ширинлик. *Бундай мўрт хамирдан печенье, чакчак, ўрама каби таомлар тайёрланса, оғизда уқаланиб туради. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

**ЧАК-ЧАК Чак** с. такр. *Чак-чак томмоқ. ■ Гўрўғлибекнинг бурнидан чак-чак қон кетди. «Гўрўғлининг туғилиши». У [Ширмонхон] ҳар киприк силкитганида, юзини ювган кўз ёшлари газета юзига чак-чак томарди. С. Зуннунова, Олов.*

**Бурнидан (ёки юзидан) чак-чак заҳар томади** Тили жуда ҳам аччиқ, заҳар одам ҳақида.

**ЧАЛА I** Маромига ёки тамомига етказилмаган, битказилмаган, тамомланмаган. *Чала уй. Чала иш. Бола — боланинг иши чала. Мақол. ■ Ҳали яна бир оз яшашдан умидворман, чала ишларим бор. С. Нуров, Нарвон.*

**2** Тўлиқ эмас, нотўла, ярим-ёрти. *Камбағалнинг бир тўйгани — чала бой бўлгани. Мақол. ■ Чаласига биз қарздор. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

3 Вақтидан олдин, етилмасдан тушган, барвақт туғилган. *Қандли диабет хасталиги кўпинча ҳомиланинг чала ёки мажруҳ туғилишига сабаб бўлади.* «Саодат».

4 *от Ёниб битмаган ёки куйиб тугамаган ўтин. Қуллар кўкка учар, чўғлар қулга ботар, чалалар чўққа айланар эдилар.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Уларнинг [одамларнинг] ярим юмуқ кўзлари ўчоқда биқсиб, қизариб ёнаётган чалаларга тикилган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

5 *спрт.* Ўзбек курашига оид атама.

6 Кўшма сўзлар таркибига киради, мас. *чалабош, чаласавод.*

**ЧАЛАБОШ** Сочи чала-чулпа олинган. *Чалабош бола.*

**ЧАЛАБУТАЛАР** *бот.* Танасининг фақат пастки қисми ёғочланиб, юқори қисми қишда қуриб қоладиган кўп йиллик ўсимликлар. *Чалабуталар кўп йиллик ўтлардан куртак чиқарадиган шохларнинг ер устидан бир неча сантиметр юқоридан ўрнашганлиги билан фарқланади.* «ЎЗМЭ».

**ЧАЛАЖОН** Ўлар ҳолатига келган, жони чиқай деб турган, ярим тирик. *Чалажон қилиб урмоқ.* ■ *Бир бандани чалажон қип қўйиб, қайёққа қочмоқчисан?* «Ёшлик». *Намозшомда чалажон дадамизни аравада эшикка келтиришди.* М. Мансуров, Ёмби.

**ЧАЛАКАМ-ЧАТТИ** *айн. чала-чулпа.* Чўлнинг чўтир бетида чалакам-чатти ўсган янтоқлар қуриб, саргайиб ётибди. Х. Фулом, Замин юлдузлари.

**ЧАЛАМА-ЧАТТИ** *айн. чала-чулпа.* *Лекин унинг [Аҳмаднинг] чалама-чатти ҳаракатига қайиқ жойидан жилмади ҳам.* Ё. Шукуров, Қайиқ чайқалади.

**ЧАЛАМУЛЛА** 1 *с.т.* Саводи тўлиқ чиқмаган киши. - *Сиз чаламулласиз, Ғайбаров!* — *деди Ҳайкал Ғаниевич.* М. М. Дўст, Галатепага қайтмиш.

2 *сфт.* Ўз соҳасини яхши эгалламаган, билмайдиган; билимсиз. [*Профессор:*] *Мурдани кўрса, лабига учуқ тошадиган чаламулла врачларни кўргани кўзим йўқ!* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

**ЧАЛАСАВОД** Тўлиқ саводга эга бўлмаган, чала ўқиган; саводи кам. *Тўғонбек чаласавод бўлса ҳам, шлм-фаннинг қадрини яхши билади.* Ойбек, Навоий.

**ЧАЛАСАВОДЛИК** Саводи тўлиқ бўлмашлик, саводи пастлик. [*Саид:*] *Дадамнинг*

*бундай настлаб кетишларига.. чаласаводликлари ҳам сабабчи.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

**ЧАЛА-ЧАТТИ** *айн. чала-чулпа.* *Ҳайтовур, дадам ёшлигида шоҳи тўқишни чала-чатти ўрганиб олган экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАЛА-ЧУЛПА** 1 Наридан-бери; чала қилинган, маромига етказилмаган. *Мансур эрталаб чала-чулпа нонушта қилиб, Раҳмоннинг ёнига етиб борди.* Ё. Шукуров, Уч савол.

2 Тўлиқ эмас, ярим-ёрти. *Қия очиқ эшикдан ичкаридаги суҳбат қулоғига чала-чулпа эшитилди.* Й. Шамшаров, Фурумсаройликлар.

**ЧАЛА-ЯРИМ** 1 *айн. чала-чулпа.* *Чала-ярим иш.*

2 *айн. чала-чулпа* 2. *Бувимнинг «оҳ-воҳи» қулоғимга чала-ярим эшитиларди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

**ЧАЛАҚУРСОҚ** Ярим оч; тўйиб овқат емаган. *Чалақурсоқ бўлиб қолмоқ.* ■ *Борни тежаб йўндириб, дам оч, дам чалақурсоқ бўлиб яшадик.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАЛДИВОР** *с. т.* Вайрона ҳолга келган ҳовли-жой. [*Аваз*] *Боғи эрамга пойи ниёда бораёттир эди, ногоҳ йўл устида олдидан бир чалдивор чиқиб қолди.* «Балогардон».

**ЧАЛИНМОҚ** 1 *Чалмоқ* фл. мажҳ. н. *Карнай халқнинг қадимий чоғуларидан. У асосан тўйларда чалинади.* Газетадан. *Чалинганда кўнғироқ, Синфингда бўл, эй чироқ!* Қ. Муҳаммадий. *Шу онда қаттиқ қарсақ чалинди-ю, ҳамма гуруллаб ўрnidан турди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 *Чалмоқ* II фл. ўзл. н. *Учинчи минутда Ҳайдар рақибини суриб бораёттиб, чалиниб, йиқилиб тушди.* И. Раҳим, Ихлос.

Ғапга **чалинмоқ** Ғап-сўз бўлмоқ, оғизга тушмоқ. **Касалга (ёки дардга) чалинмоқ** Бирор касаллик билан оғриб қолмоқ; касал бўлмоқ. *Қанд касалига чалинган одамнинг тишлари мўрт бўлади.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Бу вақт унинг [Умиднинг] дардга чалиниб қолган пайти эди.. Мирмуҳсин, Умид. Кўзга чалинмоқ* Кўринмоқ; кўзга ташланмоқ. *Бир вақт узоқда — олдинда қорайинқираб савовулзорми, юлғунзорми, кўзга чалинди.* М. Мансуров, Ёмби. **Қулоққа чалинмоқ** 1) эшитилмоқ. *Тун сукуна-тида отларнинг дупури қулоққа баралла*

чалинарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) бошқалардан эшитиб, бирор хабар, янгиликдан воқиф бўлмоқ. [Шофёр:] Қулоғингизга чалингандир – отам ҳаждалар. «Муштум».

**ЧАЛИШМОҚ I** Чалмоқ I фл. бирг. н. Чапак чалишди. Овқатга занг чалишди. ■ Созандалар бир тўхтаб, уфор чалишди. А. Қахҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Юрганда, қадам ташлаганда бир-бирига урилмоқ, қоқилмоқ, чалкашмоқ (оёқ ҳақида). Оёқлари тақимигача қорга ботар, баъзан чалишиб кетарди. С. Анорбоев, Оқсой.

3 эск. Ҳаракат қилмоқ, меҳнат қилмоқ.

4 кўчма Сузилиб, юмилиб кетмоқ; юмилиб кетмоқ (кўз ҳақида). Уста Абдуғафур уйқуси келиб мудраётган одамдек, кўзлари чалишиб, боши қийшай бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Офтобнинг шуъласига қарагандек, Гўрўғлининг икки кўзи чалишиб қолди. «Гулшанбоғ».

**ЧАЛИШОЁҚ** Оёқлари бир-бирига урилиб, тегиб юрадиган, оёғи чалишадиган. Чалишоёқ одам.

**ЧАЛИШТИРМОҚ** Оёқларини ёки қўлларини бир-бирининг устига қўймоқ. Аммо Анвар.. қўлини чалиштириб, хотиржам турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ўрта бўйли официантка деворга суянганича қўлларини чалиштириб, лоқайд бир қиёфада турарди. М. Хайруллаев, Фурур.

**ЧАЛКАШ I** Чигаллашиб кетган; айқаш-уйқаш, бетартиб. Чалкаш ип. Чалкаш ёғочлар.

2 кўчма Англашилиши қийин; чигал. У [Заргаров] энди қандайдир чалкаш, мавҳум руҳий қийноқлардан қутулгандек. тиниқ уй сура бошлаган эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. У ўзининг чалкаш қисмати қизининг ҳам бошига тушишини хоҳламади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

**ЧАЛКАШЛИК** Ноаниқлик; чигаллик; хато. Чалкашликка йўл қўймоқ. Чалкашликни бартараф қилмоқ. ■ Фурқатнинг ўз сўзларида ҳам баъзи чалкашликлар бор. Газетадан.

**ЧАЛКАШМОҚ I** Бетартиб равишда бир-бирига ўралмоқ; чигаллашиб кетмоқ. Чалкашган сим. ■ Чалкашиб ётган наъматак, ёввойи жийдалар ҳиссиётларингизни қитиқлайди. «Шарқ юлдузи».

2 Тушуниб бўлмайдиган ҳолга келмоқ. Менимча, болалар бўлимидаги ишлар чал-

кашиб, айқаш-уйқаш бўлиб кетганга ўхшайди. «Муштум».

3 кам кўлл. айн. чалишмоқ 2. Нима бўлди-ю, Мели полвоннинг оёқлари чалкашиб кетиб, пахта тўлдирилган қондай лапанглаб йиқилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧАЛКАШТИРМОҚ I** Чалкашмоқ фл орт. н. Симларни чалкаштирмоқ.

2 кўчма Чувалаштирмоқ, чигаллаштирмоқ. Бир-бирини инкор қилувчи гаплар Бобурнинг хаёлларини чалкаштириб юборди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Адаштирмоқ, янглиштирмоқ. Нега уни мен билан чалкаштиришди, қани айт-чи, ўхшашлигимиз бўлмаса? А. Мухтор, Чинор.

4 кам кўлл. айн. чалиштирмоқ. Оёқларни чалкаштириб ўтириш японлар учун бетакаллуфлик ҳисобланади. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

**ЧАЛКАШ-ЧУЛКАШ** Бош-кети йўқ, жуда чалкаш, чигал. Чалкаш-чулкаш маълумотлар.

**ЧАЛМА I I** Кўй-эчки оёғи остида тўпланиб, қатлам ҳосил қилган гўнг. Абдусамад эрталабдан кун қиёмга етгунча пишиллаб чалма чопди. Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

2 Мол гўнгида катта чамбарак қолипга солиб ясалган ёқилғи. Чалма қуймоқ. ■ Саккиз гектар чиқадиған ўрикзорга қараш, баҳор аёзларида чалма тутатиш Омоннинг буйнида эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**ЧАЛМА II** шв. айн. салла I. [Қори] Чопонининг устидан чакмонини кийди, бошини чалмаси билан танғиди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

**ЧАЛМА III** Дўппи, тўн ва ш.к. нинг четига тугиладиган энсиз жияк. Дўппи чалмаси. Тўн чалмаси.

**ЧАЛМАК** махс. Чархнинг дук ўрнатиладиган айрисимон қисми.

**ЧАЛМАШМОҚ** шв. қ. чалишмоқ 2. Мирвали тоға.. кетига тисарилиб бораркан, оёғи чалмашиб йиқилди. «Шарқ юлдузи».

**ЧАЛМАҚОВОҚ** бот. Ошқовоқнинг салласимон бир тури.

**ЧАЛМОҚ I I** Мусиқа асбобида бирор куй, оҳанг ижро этмоқ. Ногорачи йигит уста экан! Шундай берилиб, шундай терга ботиб чалдики, осмон пардасини йиртиб юборгудай бўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.



2 Садо, овоз чиқарадиган, сигнал берадиган асбобларни ишга солмоқ. *Кўнғироқ чалмоқ. Гудок чалмоқ. Ут ўчириш машинаси устма-уст сигнал чалди.*

3 Бирор аъзо воситасида товуш, садо, овоз чиқармоқ (одам ҳақида). *Шер чапак чаламан деб, қўлидан кўкчани тушириб юборишига сал қолди.* С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар. *Ашур икки бармоғини оғзига тиқиб, хуштак чалди.* Н. Аминов, Қаққаҳа.

4 Садо, овоз чиқармоқ (жонсиз нарса-лар ҳақида). *Мен борай, куртаклар кутиб қолдилар.. Мен борай, шамоллар хуштак чалдилар.* «Ёшлик». *Еллар чалган чапакдан Новдалар ухлар қониб.* «Ёшлик».

**Чапак чалиб қолмоқ қ. чапак. Қорни ногора чалаяпти** *ҳазил* Қорни оч киши ҳақида. *Пулим йўқ, қорним ногора чалаяпти, дейдиганларга гоҳ бир сўм-ярим сўм чойчақа ташлаб ўтишади.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

**ЧАЛМОҚ II 1** Бировнинг оёғини ўз оёғи билан илиб, тепиб, уни йиқитмоқ ёки гандираклатмоқ. *Зарина эпчиллик билан Сипарангизни чалиб, уни йиқитиб юборди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 *кўчма* Халал бермоқ; зарар етказмоқ. *Биламан, бари ишни ўша қилаяпти, менга ўчакишган, қадамда чалмоқчи бўлади.* «Ёшлик».

3 *шв.* Кесмоқ, қирқмоқ, йиқмоқ. *Қирқ жаллод хунарини бошлади, Ким кўндалан бўлса, чалиб ташлади.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. *Индамай ўроқ чалавердим.* «Ёшлик».

**Гап билан чалмоқ** Гап билан узиб олмоқ. *Пайти келганда, Микола илмоқдор қилиб, гап билан чалиб ташлар эди.* С. Анорбоев, Дўстлар. **Жин** (ёки ажина, арвоҳ, дев) чалди *с.т.* Асаб касаллиги туфайли оғзи, юзи қийшайиб қолган, дардга чалинган кишига нисбатан айтиладиган ибора. *Ажиналар тепага яқинлашган одамни чалиб, кўзини ғилай, оғзини қийшиқ, оёғини шол қилиб ташлаган эмиш.* А. Кўчимов, Ҳалқа. **Касал** (ёки дард) чалди Касалга йўлиқди, касал бўлди. *Ўзи ўлимдан қолди, худо раҳм қилди. Мана энди қизини дард чалди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

**ЧАЛМОҚ III 1 шв.** Ўрамоқ, боғламоқ; тақмоқ. *Ўнг қўлини тўлғаб олиб, Боша рўмолини чалиб..* «Нурали». [Авазхон:] *Майдон кунни бедовимни елайин, Олмос, пўлат*

*қайраб, белга чалайин.* «Гулшанбоғ». *Гурўғли шамширин белига чалди.* «Гулшанбоғ».

2 *шв.* Қопламоқ, ўрамоқ. *Хут кирганда, тоғни туман чалади.* «Гулшанбоғ».

3 Қормоқ, аралаштирмақ. *Тухум чалмоқ.* ■ **Жаннат хола шошиб, ун чалиб, қўймоқ қилди.** С. Аҳмад, Уфқ.

4 Наридан-бери; чала-чулпа супурмоқ. *У уйни супурги билан чалиб чиқди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

**ЧАЛОБ шв.** Сузма ёки қатикдан тайёрланган чанқовбосди ичимлик. ■ *-Ўтиринг, чалоб ичасизми? — деди Инод.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Тайёр чалоб истеъмолдан олдин совитилади ёки муз солинади.* «ЎЗМЭ». *Шаймон чол эндигина сомондан қайтиб, айвонда чалоб ичиб ўтирарди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

**ЧАЛОВ** Ғалладошларга мансуб, қир-адирларда ўсадиган, ем-хашак бўладиган кўп йиллик ёввойи ўсимлик. *Сарҳовуз бетини чалов босган.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

**ЧАЛП тақл. с.** Овқат чайнаганда, лой кечганда чиқадиган ва ш.к. товушлар ҳақида. *Чалп этиб лойга тушмоқ.*

**ЧАЛПАК I шв.** Хамирни юпқа ёйиб, ёғда пишириладиган егулик. *-Эсимдан чиқибди, — дейди кампир. — Майлига, мен ўзим ўнта чалпак пишириб, чироқ ёқаман.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

2 Ўрик, олча ва ш.к. ҳўл мевалар шиннисидан ёйиб қуритилган ширинлик.

**Чалпак бўлмоқ ёки чалпак(дек) бўлиб тушмоқ** Йиқилиб узала тушмоқ, чалқанчасига йиқилмоқ; чалқанча ётмоқ. *Жим бўл-э, бир урса, чалпак бўлиб тушасан-у, кекирдак чўзишинени қара!* З. Фатхуллин, Обихаёт. *Юзларини офтобдан яшириб, чалпак бўлиб ётиб қолдилар.* М. Мансуров, Ёмби. **Чалпак қилмоқ** Иккала қўл ва оёғидан ушлаб чўзилтириб кўтармоқ. *Тез юр! Фиринг десанг, чалпак қиламиз.* Ойбек, Болалик.

**ЧАЛПИМОҚ** Бировни ёмонлаб гапирмоқ, ғийбат қилмоқ. *Айниқса, фронтовикнинг хотинини чалпишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *У ҳар кунни самоварга чиқиб.. ҳадеб янги раисни чалпийди.* С. Аҳмад, Ҳодивой. [Шакар] *Аламиза чидолмай, Зеби бечорани куракда турмайдиган сўзлар билан чалпиди-ю, жўнаб қолди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

**ЧАЛП-ЧАЛП** Чалп с. тагр. *..лабини чалп-чалп қилиб ялаб кўйди Мулла Мамасолиҳ. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.*

**ЧАЛП-ЧУЛП** айн. чалп-чалп. *Чалп-чулп лой кечмоқ.*

**ЧАЛЧАЙМОҚ** Ялпайиб ётмоқ. *Бировнинг олдида узала тушиб, чалчайиб ётиш шармандалик-да! Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.*

**ЧАЛЧИҚ** Балчик; ифлос, лойқа сув. *Чалчиқ ерда туя юрса тояди. «Юсуф ва Аҳмад».*

**ЧАЛҚА:** чалқа тушмоқ Орқани ерга бериб, чўзилиб ётмоқ, чалқанча тушиб ётмоқ. *Ўлжасалтдин солдат чалқа тушиб ётибди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

**ЧАЛҚАЙМОҚ** шв. Орқага эгилмоқ; бошни орқага ташламоқ. *Бизни кўрди-ю, тога қўлларига суяниб чалқайди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.*

**ЧАЛҚАМЧА** с. т. Чалқанча(сига). *Турсунбой қовжираб қолган ариққа чалқамча ётиб, осмонга тикилди. С. Аҳмад, Уфқ.*

**ЧАЛҚАНЧА(СИГА)** рвш. Орқани ерга бериб, чўзилиб, осмонга қараб. *Бобом кўлмакда чалқанча ётар, инерар эди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. У чалқанчасига сузди. «Ёшлик».*

**ЧАЛҚИМОҚ** шв. Чайқалмоқ, тебранмоқ. *Сув келар тўлиб, чалқиб, Бетида ойи балқиб. «Тоҳир ва Зухра».*

**ЧАЛҒИ** Узун дастали катта ўроқ. *Чол пичан ғарами олдида чалғи чархлар эди. «Шарқ юлдузи».*

**ЧАЛҒИМОҚ** Бирор нарсага алаҳсиб, асосий иш, мавзу ва ш.к. ни унутмоқ ёки улардан четга чиқмоқ; адашмоқ. *Олтмишинчи йилнинг кузида чет элда юрганида, недир бир қизиқ томошага чалғиб, самолётга кечикди. М. М. Дўст, Лолазор. Йўқ, бекачим.. Мен шунчаки чалғидим гапдан. А. Орипов.*

**ЧАЛҒИТ** Ола-була (от туси ҳақида).

**ЧАЛҒИТМОҚ 1** Чалғимоқ фл. орт. н. [Аҳмад] *Иш ҳақида ўйламаслик учун ўзини бошқа нарсаларга чалғитишга уриниб кўрди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

**2** Эътиборини бошқа нарсага тортиб алдамоқ; нотўғри фикр пайдо қилмоқ. *Бундайлар унча-мунча терговчини чалғитиши, унча-мунча юристни ҳуқуқ бобида мот қилиб қўйишлари ҳам мумкин. «Ёшлик».*

**Гапни чалғитмоқ** Суҳбат мавзусини четга бурмоқ. *Аҳмад бригадир гапни атайлаб*

*чалғитаётганини Нусратбек сизди. С. Нуров, Нарвон.*

**ЧАЛҒИЧИ** Чалғи билан ўт ўрувчи; ўроқчи.

**ЧАМА 1** Ўлчов, меъёр. *Ҳар бир ишнинг чамаси бор, Ҳар дарёнинг кемаси бор. Мақол.*

**2** Мўлжал, тахмин. *Чамамда соат уч бўлди. Чамангда шу қовун неча кило келади? ■ Уларнинг [одамларнинг] чамаларича, бу ерларда иш ҳали уч-тўрт кунга етиб ортарди. «Шарқ юлдузи».*

**3** мод. с. Менинг фикримча: шекилли. *Чамамда, қиз уша томонга бурилиб ўтиришни истарди. «Ёшлик».* *Лайло менинг келишимдан ҳайрон бўлди чамамда. М. Қориев, Ойдин кечалар.*

**Чама сон тлш.** Чама, тахмин билдирувчи сон. *Чама сон билан аниқлаш эса илмий информациянинг характерига умуман мос келмайди. «ЎТА».* **Чамага келтирмоқ** ёки **чама олмоқ** Пайт пойлаб туриб амалга оширмоқ, қилмоқ. *Али полвон билан бел олишдим! Хумпар курашнинг ҳадисини хўп олган экан. Мени бир неча вақт айлантириб юрди, сўнг-ра чамага келтириб, ёнбошига олмоқчи ва ерга урмоқчи бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

**ЧАМАДОН** [ф. *جامه* — кийим + *دان* — идиш маъносини билдирувчи кўшимча: кийимдон, кийим қутиси] Одатда сафарга чиққанда керак бўладиган буюмлар солинадиган қути. *Латофат эрталаб шошиб қолмаслик учун кийим-кечакларини, харид қилган совғаларини чамадонига жойлаштира бошлади. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.*

**ЧАМАЛАМОҚ 1** Чама билан аниқламоқ, чама қилмоқ, мўлжалламоқ; тахминлаб кўрмоқ. *У қайиқчада бўлган масофани чамалаб, икки юз қулочдан кам эмаслигига кўзи етди. «Ёшлик».* *Даллол қувониб, эшагига минди-да, соясига қараб, вақтни чамалади. «Ёшлик».*

**2** Ўйлаб, мўлжал қилиб, режалаштириб қўймоқ, белгилаб олмоқ, кўзламоқ. [Ола-хўжа] *Тўйга катта тайёргарлик кўрди.. Камиди икки кун юртга ош тортишини чамалади. П. Турсун, Ўқитувчи. Мияда бир нарсани чамалаб юрган эдим, шуни қоғозга туширишга жазм қилдим. «Муштум».*

**ЧАМАЛИ** Чамасидаги, чамасида бўлган. *Зайнаб Кумушнинг тўлиб етмаган гавдаси ва ўн олти ёшлар чамали, ғубор тегмаси*

ҳуснига ҳайрон бўлиб, мулоҳазасини айтишдан қўрқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧАМАН** [ф. چمن — ўтлоқ; гулзор; сайилгоҳ] Гул кўп жой; гулзор, чаманзор, гулшан. Булбул чаманин севар, одам — ватанин. Мақол. ■ Куз шамоли кириб чаманга, Ахтаради гуллар атрини.. Уйғун.

**Чаман бўлиб очилмоқ** Қийғос очилмоқ (гул ҳақида). Митти чигит уруғи ер бағрида ниш уриб, чаман бўлиб очилгунга қадар қанчадан-қанча меҳнат ва ҳаракатни тақозо этади. Газетадан.

**ЧАМАНДАГУЛ** Тўпгул бўлиб очиладиган, гуллари оқ, қизил, пушти, сариқ, би-нафшаранг ўтсимон ўсимлик. Чамандагул хонадонларда, кўп қаватли уйлар балконида, парк ва хиёбонларда манзарали ўсимлик сифатида ўстирилади. «ЎЗМЭ».

**Чамандагул дўппи** Дўппининг сергул қилиб, гулзорга, чамандагулга ўхшатиб тикилган нусхаси. Сочимни иккита қилиб ўриб, чамандагул дўппимни бошимга илдим. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧАМАНЗОР** [ф. چمنزار — гулзор; кўкаламзор] Гулзор, гулхона; гулшан. Тонгда кирдим чаманзоримга, Барглар билан ел уйнар майин. Миртемир..

**ЧАМАСИ** 1 рвш. Тахминан шу миқдорга тенг. Орадан ярим соат чамаси вақт ўтган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Зайнаб эгачиси Хушрўйдан етти ёш чамаси кичик эди. А. Қодирий Ўтган кунлар. Танк мендан уч-тўрт юз метр чамаси нарида аланга олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 мод. с. Афтидан. Чамаси, Азизбек осонлик билан жон берадиган кўринмайдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧАМАСИДА** рвш. қ. чамаси 1. Эркак қирқ ёшлар чамасида, оқ-сариқдан келган, хомсемиз одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

**ЧАМАСИДАГИ** қ. чамаси 1. Машинадан элик ёшлар чамасидаги чуваккина малла бир одам тушиб келди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

**ЧАМБАР** [ф. چمبر — доира, ҳалқа; ўмров суяги] Филдирак, доира шаклидаги нарса, доира. Руль чамбари. ■ Даштда бугдой ўради Сочи чамбар қизлар-эй. «Шарқ юлдузи».

**ЧАМБАРАК** [ф. چمبرك — айланма, ҳалқа; кампирак (самоварда)] 1 от Коса, товоқ ва ш.к. га нарса солиб осиб қўйиш

учун симдан, новдадан ва эгилившан материаллардан ясалган ҳалқа. Кечқурун соғилган сутни докада сузиб олинади ва махсус сопол идишга қуйиб, чамбаракка осиб, салқин жойга олиб.. қўйилади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 сфт. Филдирак, доира шаклидаги; доиравий. Чойхоначи.. кўкқарға шойи чорсини чамбарак қилиб танғиган Зулун Чайирга им қоқди. Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

**Дўпписи чамбарак айн.** дўпписи яримта қ. дўппи. Паноҳингизда дўппини чамбарак қилиб юрибмиз, хўжайин, сизга ҳар қанча одамгарчилик қилсак арзийди. А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

**ЧАМБАРЛАМОҚ** Чамбарчас қилиб, ўраб-чирмаб боғламоқ. Сизнинг арқонини қозиққа чамбарлаб қўйдим.

**ЧАМБАРЧАС** [ф. چمبرچاس — чамбар бўлиб ёпишган, бириккан] 1 рвш. Ечилиб кетмайдиган қилиб, чирмаб, мустаҳкамлаб. Абдибиллолни йиқитиб, олдиндан тайёрлаб қўйилган арқон билан қўл-оёғини чамбарчас боғлаб ташлашди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

2 кўчма Узвий, мустаҳкам, жипс (алоқа, боғланиш ҳақида). Туғлажак боланинг соғлиги ҳомилдор аёл саломатлиги билан чамбарчас боғлик. «Саодат».

**ЧАН** [р. чан < қад.р. дишчани — ёғоч, тахтадан қилинган] Суюқлик сақланадиган, темир белбоғлар билан маҳкамланган катта ёғоч идиш; ём. Вино солинадиган чан. Тери ишланадиган чан.

**ЧАНА** [қад. р. сани — илон; жағ] Қишда қор, муз қоплаган йўлда сирпаниб юрадиган чанғили аравача. Чанада учмоқ. Чана спорти. ■ ..девор тагидаги тепаликда болакайлар чанада учишарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

**ЧАНГ** 1 1 Майда зарра, кукун ҳолидаги тупроқ ёки бошқа моддалар; гард, тўзон. Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам, донғи чиқмас. Мақол. Подадан олдин чанг чиқарма. Мақол. ■ Шоён меҳнатининг нишониси бу — Қора қошларингга кўнган чанг, ғубор. А. Орипов. Тухта хола.. юз-кўзига кўча чанги ёпишаётганини ҳам пайқамас эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**Чанг босмоқ** Қалин чанг билан қопланмоқ (узоқ вақт ишлатилмай ётган нарса ҳақида). Телевизор, приёмникни чанг босиб

ётарди. Т. Ашуров, Оқ от. **Чанг кўтармоқ** (ёки **чиқармоқ**) Бекорга галва ёки шов-шув кўтармоқ. **Чанг кўндирмаслик** (ёки **юктирмаслик**) 1) гард, доғ тегизмаслик, озода тутиш. *У кийимига чанг кўндирмайди;* 2) кўчма ўзига, номига доғ туширмаслик, гап тегизмаслик. *Ҳақимбойвачча илондай тўлганди.. у ўзининг ва оила авзоларининг устига чанг кўндирганини истамас, оиласи билан ҳеч қандай оилани тенглаштирмас эди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Чангини чиқармоқ** с.т. 1) тез тамом қилмоқ; пок-покиза туширмоқ, еб юбормоқ, еб ташламоқ. *Боқижан бутун гавдаси билан лаганга ташланди. Ота ва ўғил, гўё баҳслашгандай, паловнинг чангини чиқаришди.* Ойбек, О. в. шабадалар; 2) тўзитиб юбормоқ, дабдала қилиб ташламоқ. *Ҳасратидан чанг чиқади* Ҳасрати кўп, ҳасрати сира тугамайди. *Махсум.. Кўчқорнинг мусулмони комил бандаларга кўп озор бераётганини гапириб, ҳасратидан чанг чиқди.* С. Анорбоев, Оқой.

2 сф.т. Чанг кўнган; губорли. [Заргаров] *Хона ўртасида сал букчайганича туриб, чанг этиги билан оғир одимлаб чиқиб кетган қурувчининг бесўнақай гавдасини ҳорғин.. кузатиб қолди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Арава чанг қишлоқ йўлидан чиқиб, катта тош йўлга тушиб олди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 бот. Ўсимликларнинг эркак жинсий хужайралари. *Ашир Ҳаққулов заргарларга хос диққат билан бир гулнинг чангини мўйчинак билан олиб, иккинчи бир гулни чанглаётган экан.* С. Нуоров, Нарвон.

**ЧАНГ II** [ф. چنگ — торли мусиқа асбоби] 1 Кутисимон трапедия ёки ёй шаклидаги, сим торлар тортилган, тирнама ёки кўш чўп билан уриб чалинадиган жарангдор чолғу асбоби.. *Чанг — ўзбек халқ чолғу асбоблари орасида энг кўп торлиси ҳисобланади.* Газетадан.

2 Лабга қўйиб, пўлат тилини бармоқ билан туртиб, нафас билан чалинадиган кичик чолғу асбоби; чанговуз.

3 с. т. ай. зил III.

**ЧАНГ III** [ф. چنگ — панжа, тирноқ; чангал; бармоқлар букилган кафт] Панжа; чангал. *Қочиб қутулган-ман (қутулган билан) қайда борасан, Ахири чангимда сен ҳам ўласан.* «Маликаи айёр»

**Чанг солмоқ** 1) чангал билан ушламоқ, тутмоқ; чангал солиб ҳужум қилмоқ. *-Башаранг қурсин! — Саида бирдан юзимга чанг солди.* «Ёшлик»; 2) кўчма тажовуз қилмоқ, қасд қилмоқ. *Билмайман, қайси кун, қайси дамдадир Менинг қисматимга чанг солди сайёд.* А. Орипов.

**ЧАНГАК** [ф. چنگک — илмоқ, илгак] 1 Бирор нарса илиш учун ёғоч, темир ва ш.к. дан ясалган панжали илмоқ; илгак. *Чангакда осилиб турган челақдан бир чўмич сув олиб ичди.* «Ёшлик». [Қассоб] *Чангакдаги гўштларию ғаладондаги пулларины ёнидаги чойхоначиға тайинлаб кетибди.* Шукрулло, Жавохирлар сандиги

**Чангак бўлмоқ** Тиришиб, томирлари тортишиб қолмоқ, акашак бўлмоқ. *Йигитнинг қўл-оёқлари чангак бўлиб қотиб қолганди.* «Ёшлик».

**ЧАНГАЛ I** [ф. چنگال / چنگال — панжа, тирноқлар; илгак; паншаха] 1 Панжа, чанг. *Бургут чангали. Айиқ чангали.* ■ *Бирдан Пошша хола чангалини ёзиб, Йигиталига қаради.* Д. Нурий, Осмон устунни.

2 кўчма Исканжа. *У دادасини ҳеч қачон бунчалик ғам ва изтироб чангалида кўрмаган эди.* «Шарқ юлдузи».

3 Сиқимга сигарли нарса, бир сиқим. *Ёғочга қистириб қўйилган исириқдан бир чангал солиб чиқди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.

**Пул бўлса, чангалда шўрва қ. шўрва.** **Чангал солмоқ** 1) ай. **чанг солмоқ** 1. *Лекин Тўравой [душман ўқиға] бургутдек чап берди ва бир сакраб, унинг бўғзига чангал солди.* Н. Сафаров, Оловли излар; 2) ай. **чанг солмоқ** 2. *Ҳа, лейтенант, уруш ҳамманинг бахтига чангал солди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Ўлим чангали* Ўлим хавфи, ўлим исканжаси. *Мени ўлим чангалидан суғуриб олган офицернинг ким эканлигини сўраб билиб олмаганлигим учун ўзимни кечира олмайман.* Н. Сафаров, Оловли излар

**ЧАНГАЛ II** [ф. چنگال — ўрмон, дарахтзор] 1 Тиканли буталар, ўсимликлар. *Янтоқ ёғ ўрнини босмас, Чангал — боғ.* Мақол. ■ *Улар чанга бурилиб, ўт босган катта ариқдан йигирма-ўттиз қадам юргач, тўп-тўп чангал бошланди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 ай. **чангалзор.** [Йўлбарс] *Мангу қочар, қочар тоғлардан, Ўрмонлардан, чангал, тўқайдан.* Ш. Раҳмон.

**ЧАНГАЛЗОР** [ф. جنگزار — дарахтлар кўп жой] Чангал қоплаган майдон, буغازор. *Бир куни тулкибой чангалзорда овқат қидириб юриб, бир ангишвона топиб олибди. «Эртактлар».*

**ЧАНГАЛЛАМОҚ 1** Беш панжа билан, тирноқларни ишга солиб, сиқиб ушламоқ, қўл билан маҳкам сиқимламоқ. *Бургут қуш-ни чангаллади. ■ Бу мунг шу қадар оғир эдики, Мирвали икки панжаси билан кўкрагини чангаллаб туриб, бир оҳ урди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Йигиталининг оёғидан куч кетди. Лекин билак томирлари бўртиб, сим арқонни маҳкам чангаллаб олди. Д. Нурий, Осмон устун.*

**2** кўчма Кучли хуруж билан тутмоқ, сиқмоқ (дард, оғриқ ҳақида). *Азимий шу хилда «ватанпарварлик» қилиб ўтириб, бирдан қорни чангаллаб оғриб қолди. «Муштум».*

**Ер чангалламоқ** Парчин бўлиб йиқилмоқ, ер тишлаб қолмоқ. [Султонов] *Ичидан хўрлиги келиб, ер чангаллаб қолди. М. Мансуров, Ёмби.*

**ЧАНГДОН** бот. Гулнинг чанг, яъни эркак жинсий ҳужайралари пайдо бўладиган тепа қисми; чангчининг асосий қисми.

**ЧАНГИМОҚ 1** Чанг, тўзон ҳолида кўтарилмоқ. *Кўча чангиб кетди. ■ Бир қиёмат-қойим бўлди, Ҳамма ёқда тупроқ чангиб. «Юсуф ва Аҳмад».*

**2** Чанг босмоқ, чангга тўлмоқ. *Азимжон.. чангиб кетган этиги, уст-бошига ўнғайсизланиб қаради. А. Мухтор, Чинор.*

**ЧАНГИТИШ 1** Чангитмоқ фл. ҳар. н. *Бу тирранчаларни ўқитиб мулла қилмасангиз, кўча чангитишдан бошқани билмай қола беради. П. Турсун, Ўқитувчи*

**2** қ.х. Зарарли ҳашаротларни йўқотиш мақсадида ўсимликларга ёки тупроққа чангиткичлар ёрдамида кукунсимон захарли моддаларни сепиш.

**ЧАНГИТКИЧ** қ.х. Дала экинлари, боғ, тоқзорларда дефолиация қилиш ва чангсимон моддалар сепиш учун мўлжалланган, тракторга ўрнатиб ёки елкага осиб ишлатиладиган машина. *Чангиткичнинг иш органлари тракторнинг қувват олиш валидан ҳаракатланади. «ЎЗМЭ».*

**ЧАНГИТМОҚ** Чангимоқ фл. орт. н. *Чангитиб уй супурмоқ. ■ Аравакаш чангитиб ер тепинди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

*Машина тупроқли йўлни чангитиб, илгари кетди. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

**Чангитиб сўкмоқ дағл.** Болохонадор қилиб сўкмоқ, қаттиқ ҳақорат қилмоқ. *Саттор аввал хотинининг авлодини чангитиб сўкди, кейин.. қайнонасининг гўрига ҳам гишт қалаб, ўрндан туриб кетди. А. Мухтор, Кумуш тола.*

**ЧАНГЛАГИЧ 1** бот. Ўсимликларнинг четдан чангганишига ёрдам берувчи воситалар (ҳашаротлар, шамол ва ш.к. ҳақида). **2** айн. **чангиткич.**

**ЧАНГЛАМОҚ 1** айн. **чангитиш 2.** *Ғўза битларини йўқ қилишда баъзан қуруқ дори-ни чанглаш усули қўлланади.*

**2** Гулларнинг эркак ва урғочи жинсий ҳужайраларини бирдан иккинчисига ўтказмоқ. *Асаларилар гулдан гулга қўниш билан ўсимликларни четдан чанглайдилар. «Зоология».*

**ЧАНГЛАНИШ** Ўсимликларда: чангларнинг уруғчи тумшукчасига ёки уруғ куртатка тушиши. *Четдан чангганишда бир гулнинг чандонидаги чанглар иккинчи гул уруғчиси тумшукчасига, ўздан чангганишда чанглар шу гул уруғчиси тумшукчасига тушади. «ЎЗМЭ».*

**ЧАНГЛАНИМОҚ 1** Чангламоқ фл. мажҳ. н. *Чангланган гўзалар.*

**2** Чангламоқ **2** фл. ўзл. н. *Ўсимликларнинг табиий ва сунъий йўллар билан чангганиши.*

**ЧАНГЛОВЧИ 1** Чангламоқ фл. сфдш.

**2** айн. **чанглагич 1.**

**ЧАНГОВУЗ** шв. айн. **чанг II 2.** *Нукра тилли чанговузни Бол оғзингга тутиб юр. «Кўшиқлар».*

**ЧАНГСИМОН** Чанг-тўзонга ўхшаш, чанг ҳолидаги. *Ушалган ой далани совуқ, хира, қандайдир чангсимон нур билан қоплаган эди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

**ЧАНГ-ТУПРОҚ** Тупроқ аралаш чанг, чанг ва тупроқ. [Курбон] *Болалигида пода орқасидан юриб, чанг-тупроққа беланиб, супада тошдек қотиб ухларди. С. Нуров, Нарвон.*

**Чанг-тупроқ яламоқ** Чанг-тупроққа ботиб ишламоқ, меҳнат қилмоқ. *Йўлчи ёзда ёниб, чанг-тупроқ ялаб, бутун оғирликларга қарамасдан, жонкашлик билан ишлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

**ЧАНГ-ТЎЗОН** Чанг ва тўзон, шамол аралаш кўтарилган ҳар хил гард ва зарра-

лар. *Кечга томон бир зумда чанг-тўзон, қуюн кўтарилди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги

**ЧАНГЧИ I** Чанг чалувчи созанда. *Уста Рўзиматхон моҳир чангчи ҳам эди.* «Гулистон».

**ЧАНГЧИ II** бот. Ўсимлик гулининг чангдон ва эркак жинсий ипдан иборат асосий қисми. *Чангчининг яшаш хусусияти ҳар хил ўсимлик турларида турлича.* «ЎЗМЭ».

**ЧАНГ-ЧУНГ** Ҳар хил чанг, тупроқ, гард. [Мастон] *Уст-боши чанг-чунг.. кўзлари ҳоргин.* О. Ёқубов, Излайман.

**ЧАНГ-ҒУБОР** Чанг ва ғубор, чанг ва тўзон. *Чанг-ғуборда одам кўрмай бир-бирин, Тоғнинг ичи ётар дуд бўлиб тутаб.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

**ЧАНДИМОҚ I** Маҳкам сириб боғламоқ, сириб қўймоқ. *Бузоқни олмага қапиштириб, чандиб боғладим.* «Ёшлик».

**2 шв.** Чатмоқ, чатиб уламоқ, бириктирмоқ. *Уларнинг ишораси билан икки сарбоз оғзи каноп билан чандилган қопни олиб келиб, ҳалиги кишиларнинг оёғи остига ташлади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

**3** Кимса тўғрисида гапирмоқ, ғийбат қилмоқ. *Сидиқжон бу одамлар иш вақтида ҳам шундай беғам, хушчақчақ, бир-бирини чандиб, кунни билинтирмасдан ўтказди, деб уйлаган экан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

**4** Бир-бирини гап билан олмоқ, аския қилмоқ. -*Кечкурун.. чойхонада яна гурунгимиз чўзилди.. Битаси Йўлдошжоннинг ялқовлигини чандиб, аския бошласа, иккинчиси Зулфиянинг чечанлигини мақтайди, — деди Пўлат.* Ғайратий, Менинг ёшлигим.

**ЧАНДИР I** Гўштнинг қаттиқ пай қисми. *Гўшт ўрнида чандир чайнашга кимнинг тоқати бор дейсиз.* Газетадан.

**2** кўчма Қотма, пишиқ, чайир. *Чандир одам. ■ Бир-икки чайқалиб, гул пайкали устига узаласига йиқилиб тушиди. Чандир қўллари тупроқни чангаллади.* «Муштум».

**ЧАНДИШ I** Чандимоқ фл. ҳар. н. Арқон билан чандиш.

**2** Бир-бирини гап билан олиш, аскиянинг бир тури. *Чиндан ҳам чандишларда ҳазил элементи бор.* «ЎТА».

**ЧАНДИҚ I** от Битган яранинг ўрни, изи. [Ошнонинг] *Ранги баттар заҳил тортибди, ёноғидаги чандиқ билинмай кетибди — усти-*

*дан чуқур бир ажин тушибди.* М. М. Дўст, Лолазор.

**2 сфт.** Чандиқли, чандиғи бор. *Қаландар чандиқ пешонасини силаб, унга бир зум тикилиб қолди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

**ЧАНДИҚЛИ** Чандиғи бўлган, чандиғи бор. *Темиртош чап юзи чандиқли, бир кўзи кўр, бадқовоқ, камгап бир аскар ҳамроҳлигида йўлга чиқди.* М. Осим, Ўтрор.

**ЧАНДОЗА** шв. Ёнга боғлаб олиб юриладиган ҳамён. [Болта аравакашнинг] *Ёнида катта пичоқ, танга, қоғоз соладиган.. чандоза* К. Яшин, Ҳамза.

**ЧАНДОН** [ф. چندان — шунча, шунчалик; қанчалик] рвш. **1** Марга, карра, мартаба. *Бу уй «Тешиққалъа»дан ўн чандон яхши.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ҳаваси минг чандон ошиб кетди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

**2** рвш. Ҳар қанча, қанчалик. *Мирзаев рақибининг оёғини ердан узишга чандон интилса ҳам, Ражаб солдатча чандастлик қилди ва уни азот кўтариб қўйди.* Ҳ. Назир, Маёқ сари. *Бечора камтарлик қилишга, босиғу баманни гапиришга чандон уринди ҳамки, асло эглай олмади..* М. М. Дўст, Лолазор.

**3** Астойдил; етарли даражада. *Ойим совчиликка чандон киришганини билдим. Кечаси нон ёнди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Санъаткор Солиҳбой ролининг текстини чандон ўқиб, уни ёдлаб олган бўлса ҳам, қаноат ҳосил қилмади.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

**4** Бўлишсизлик шаклидаги феъл билан келиб, «ҳеч ҳам, асло» деган маъноларни ифодалайди. *Азиза онасидан Ёдгорнинг «бир қошиқ сув билан ютгулик» қизни етаклаб юрганини эшитганда, чандон ишонмаган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

**ЧАНОҚ I** Кўсакнинг ҳар бир хонаси. *Ғузлар бўлиқ, ҳар битта чаноқ ниёладек бўлиб очилиб турибди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

**2** Бош косаси, кўз косаси ва умуман косачасимон суюқлар. *Чаноқ суюғи. ■ У [Баширжон].. эшигига калла чаноғи ҳамда илик суюғи туширилган темир уйча панасига ўтди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Унинг [Аҳмадохуннинг] кўз соққалари чаноғидан чиқаёзганди.* К. Яшин, Ҳамза.

**3** Тегирмоннинг дўлидан дон тушиб турадиган тарновсимон қисми.

**4 шв.** Чиғаноқ.

**ЧАНҚАМОҚ I** Сувга ташна бўлмоқ, сувсамоқ. *Йигит ғоят чанқаган эди, чойни қу-*

ийиб, пуфлаб-пуфлаб ичди. Ойбек, Танланган асарлар.

**2 кўчма** Эҳтиёж, талаб сезмоқ; соғинмоқ, кўмсамоқ. *Чанқаб кутдим сени ёр, бир илтифотинг кўрмадим.* Н. Сафаров, Шарқ тонги. *Ўзи ҳам дейман, Мирҳосил халқ ишига роса чанқазган экан-да!* Ҳ. Фулом, Машғал.

**ЧАНҚАТМОҚ 1 Чанқамоқ 1** фл. орт. н. *Қаймоқ зўрлик қилиб, ўлғудай чанқатди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

**2 қ. х.** Сувга ташна қилиб қўймоқ; сувсиратиб қўймоқ. *Ғўзани чанқатиб суғормоқ. Чанқатиб қўйилган ғўза гулларини тўкиб юборди.*

**ЧАНҚОВ 1 Чанқамоқ** фл. ҳар. н.

**2** Сувга ташналик, сувсаш. *Чанқовни бошига айниқса кўк чой яхши.* Газетадан.

**3 кўчма** Ўта даражада хоҳлаш, ташналик. *-Ишга чанқовмиз-да, — деб жавоб берди Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАНҚОВБОСДИ** Чанқовни босувчи. *Чанқовбосди ичимликлар.* ■ *Чанқовбосди қовунларни эса овқатдан кейин сўямиз.* М. Мансуров, Ёмби. *Пештахтадаги чанқовбосди ичимликлар ва шарбатлар ассортименти қашшоқ.* Газетадан.

**ЧАНҚОҚ 1** Сувга ташна, сувталаб, сувсаган; сувсираган. *Садақанинг афзали чанқоқ одамларга сув улашмоқдир.* «Фан ва турмуш».

**2 кўчма** Зор, ташна, муштоқ, интизор. *Қайдадир айтгандим, айтаман такрор: Чанқоқ туғилганман ҳақиқатга мен.* А. Мухтор. *Ёш, ишга чанқоқ ходим учун эрталабдан кечгача бекор ўтиришдан оғирроқ, азоблироқ нарса йўқ.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

**ЧАНҚОҚЛИК** Сувга ташналик; сувсираш. *Айрим ҳолларда чанқоқлик тепадан бетиним тушиб турган бомбалар ва снарядлардан кўра кўпроқ тинкани қуришиб, жангчиларни ҳолдан тойдириб юборарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

**ЧАНҒАРОҒИ** Ўтовнинг устки қисмидаги туйнук чамбараги. *Ўтов чанғароғидан дастурхонга тафтли нур тушди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

**Чанғароғи тушди (ёки ўйнади)** Инқирозга учради, синди.

**ЧАНҒИ** Қорли жойлар, ботқоқ ерлар ва сув юзида таянч майдонни кенгайтириб, силжишни осонлаштирувчи, оёқларга маҳ-

камланувчи мослама. *Сув чанғиси. Туристлар чанғиси.* ■ *Ҳозир чанғиларнинг одимловчи ва сирғалувчи турлари мавжуд.* «ЎзМЭ».

**Чанғи спорти** Сакраш, турли масофага югуриш, тоғ чанғиси ва биатлонни ўз ичига олган спорт тури. *1910 йилди Халқаро чанғи спорти комиссияси тузилди ва чанғи спортининг қоидалари тасдиқланди.* «ЎзМЭ».

**ЧАНҒИЧИ** Чанғида учувчи, чанғи отувчи, чанғи спорти билан шуғулланувчи одам. *Бу ерда чанғичиларнинг мусобақалари тез-тез ўтказиб турилади.* Газетадан.

**ЧАП 1** [ф. چپ — сўл; сўл томон] **1** Гавданинг юрак жойлашган томонидаги; сўл. *Чап қўл. Чап елка.* ■ *Таажжубки, унинг чап оёғи увушгандек, ўнг қўлининг бармоқлари ҳам дир-дир титрарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

**2** Сўл томон, ўнг томоннинг қарама-қарши томони. *Аҳмад кўчанинг чап бетидан — сердарахт ва қоронғи йўлакдан юрди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

**3 кўчма** Ўнг келмайдиган, тескари, ноқулай. *-Йўл гарчи чапроқ бўлса ҳам, бу гал унча қийналмадим. Кечга яқин Донохонлар уйига етиб бордим, — деди Нафиса.* Файрабий, Узокдаги ёр.

**4 кўчма** Муносабати яхши эмас (бирор кимса билан). *Мадаминжон қизлар билан чап бўлиб қолган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мирвали шу одам билан анчагина чап эди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Бу орада нариги икковининг гапи яна чап тушиб қолди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

**Йўлни чап солмоқ** Кўзга ташланмаслик, чалғитиш мақсадида тўғри йўлдан юрмай, эгри, айланма йўлдан юрмоқ. *Ҳайдарали йўлни чап солиб, сўқмоқлардан юрди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. [Умматали] *Йўлни чап солган эди, у [Қимматхон] қувиб етди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. **Чап бермоқ 1)** эпчиллик билан ўзини олиб қочмоқ. *Авазхон.. оёғини ерга тираб, абжирлик билан чап бериб, чап томондан қилиш солди.* «Маликага айёр». *Автомат ўқиға чап берамиз-а, аммо офицернинг чўнтагида граната бўлса-чи?* Т. Рустамов, Мангу жасорат; **2)** тутқич бермай, ўзини олиб қочиб юрмоқ. *Ишга чиқ, десам, чап беради, қачон қарасангиз, бозорнинг гули.* С. Маҳкамов, Дала тонги; **3)** рўбарў бўлмасдан, бирор ҳолатдан ўзини асрашга ҳаракат қилмоқ.

Назаримда, Абдураззоқ ота кексаликка чап бериб, йил сайин кучига куч.. қўшилиб бораётгандай. Н. Сафаров, Оловли излар. [Яхшибоев:] Майли, ҳозирча ўлимга чап бериб юрибмиз, бундан кейин ҳам бирор ўн беш-йигирма йил мўлжалимиз бор.. М. М. Дўст. Лолазор. **Чап ёни** (ёки ёнбоши) билан **турибди** Кимсаннинг омади юришмаган, иши чап-пасига кетган ёки серзарда бўлиб турган кун шундай дейилади. *Муҳаммад Расул ўз ичиди: «Бу кун бой чап ёни билан турган шекилли», деб анча вақтгача калласини осилтириб ўтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Чап ичакка ҳам юк бўлмайди** Жуда оз, овора бўлиб ейишга арзимаёди (овқат ҳақида). **Чап кўз билан қарамоқ** Бошқаларга нисбатан камситиб, эътиборсиз қарамоқ. *Колхозда ҳамма нарса бригадаларга баравар тақсимлансин. Раис бировга ўнг кўз, бировга чап кўз билан қарамасин.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. **Чап қўл айн. чап 2.** Отақўзи чап қўлдаги эшикни очди. О. Ёқубов, Диёнат.

**ЧАП II айн. чалп.**

**ЧАПАК** [ф. چپک — қарсак] Кафтларнинг бир-бирига урилиши ва ундан чиқадиган товуш; қарс, қарсак. *Гулдуроч чапаклар.* ■ *Суярқулнинг сўзи жуда қаттиқ чапак ва олқишлар билан қарши олинди.* С. Айний, Қуллар.

**Чапак чалиб қолмоқ** Армонда қолмоқ, куруқ қолмоқ. *Элмуроднинг.. юз ва кўзларида: «Ана, олиб кетди. Сен бекорга ўткангни қўлтиқлаб юрибсан-да. Чапак чалиб қола-берасан», деган маъно ўйнар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧАПАКБОЗЛИК** Чапаклар, қарсаклар билан ифодаланган севинч, мамнуният, хурсандлик; зўр олқишлар. У.. *мажлисларда сўзга чиқса борми, одамлар «гапни қийворар жанми», деб қойил қолишар ва чапакбозлик бўлиб кетарди.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧАПАНДОЗ** [ф. چپانداز — чап қўлда ўқ отувчи; тескари; чапақай] 1 Ўзбек ва тожик мусиқасида мураккаб доира усули; талқин усулининг акси.

2 Шу номли доира усули жўрлигида ижро этиладиган мумтоз куй ва ашулалар. «*Чапандози наво*». «*Чапандози Ироқ*».

**ЧАПАН(И)** [ф. چپانی — жулдур, увада кийинган; жулдурвоқи] Безоринамо, олифта, енгил-елпи ҳаётга ўрганган одам. *Мулла Наби чапани бир йигит бўлиб, кечаси*

*билан бўзахоналарда, чойхоналарда санқиб юрар эди* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Араббой қанча ўқиса ҳам, унинг қилиқ ва гапириши, юриш-туриши мактабда таълим кўрган киши эмас, балки чапани аравакашни эслатиб турар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Чойхонадан икки чапан йигит югуриб чиқиб.. чолга таъзим қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАПАНИЛАРЧА** айн. **чапаничасига.** [Харитоновнинг] *Гимнастёркасининг кўкраги чапаниларча очилган, кўзлари мастона сузилган.* О. Ёқубов, Излайман.

**ЧАПАНИЧА** рвш. Чапани одамларга хос бўлган; чапани одамлардай. *Ашур чапанича хохолоб кулди.* П. Қодиров, Уч илди.

**ЧАПАНИЧАСИГА** рвш. Чапани одамларга хос равишда, чапаниларча. *Назар тўшига гурсиллатиб урди-да, чапаничасига қий-қириб юборди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

**ЧАПАНЧА** айн. **чапанича.** *Бироқ, чапанча қилиб айтганда, «баданда одамгарчилик бўлиши зарур»га ўхшайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

**ЧАПАРАСТА** [ф. چپاراست < چپهراسته — чап ва ўнг; чапга ва ўнгга] рвш. Ўнг-сўл; ўнгу сўлга; ҳар тарафга; тартибсиз. *Одам тўлиб баланд-пастда, жўнаёттир чапараста.* «Алпомиш». *Чапараста ураётган қор кўз очиргани қўймас эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

**Чапараста қилмоқ** Остин-устин қилмоқ, астар-пахтасини чиқармоқ. *Шоир шу кетишда тўғри бошлиқнинг олдига кириб бориб, чапараста қилиб сўқди.* Т. Мурод, Кўшиқ.

**ЧАПАТИ** шв. Юпқа қатирма нон; лочира. *Эрталаб Аҳмад Хусайн бир пиёла чой ва бир бурда чапати билан наҳорлик қилиб, ўрнидан турди.* Ойбек, Нур қидириб.

**ЧАПАҚАЙ I** Иш-ҳаракатни асосан чап қўл билан қиладиган. *Чапақай одам.* ■ *Шавкат чапақай эди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. *Чапақайларда бош мианинг ўнг яримшари функцияси чап яримшарниқидан устун туради.* «ЎЗМЭ».

2 Чап оёқдан чиққан. *Чапақай ошиқ.*

3 Кўчма Ўнг келмайдиган, ноқулай, тескари, чап. *Чапақай йўл.*

**Чапақай жаҳли чиқмоқ** с.т. Астойдил жаҳли чиқмоқ, газаби ошмоқ, газабига олмоқ. *Кампирнинг ҳам чапақай жаҳли чиқди.*



С. Аҳмад, Сайланма. *Ака, ҳозир кайфим ошиб, чапақай жаҳлим чиқиб турибди. Уйғун, Хуррият.*

**ЧАПАҚАЙЛИК** Ҳаракатларни бажаришда чап қўлнинг ишлатилиши; ирсиятга боғлиқ ҳолат.

**ЧАПДАСТ** [ф. چپ دست — чапақай; эпчил, абжир] 1 Чаққон, эпчил, уддабурон. *Тилов бува Яхшибоев тегирмонга тушганда ҳам бутун чиққан, чаптаст одам. Т. Тўла. Ғайрат Ҳакимдан кўз узмас, унинг эпчил, чаптаст ҳаракатларини ҳавас билан кузатарди. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

2 Уста, моҳир. *Унинг [Ғанининг] отабобоси новвой ўтгани учун ўзи нон ёпишга чаптаст эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.*

**ЧАПДАСТЛИК** Чаққонлик, эпчиллик, абжирлик. *..дўконда сочлари калта қирқилган бир йигитча чаптастлик билан савдо қилади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Назирқул чаптастлик билан отнинг жиловини тутди. С. Аҳмад, Уфқ. [Музаффар] От минганда, отнинг бели толғудек, Чаптастлиги учар қушни олғудек. Я. Курбон.*

**ЧАПИЛЛАМОҚ** «Чап-чап» овоз чиқармоқ; шапилламоқ. *Кўл чапиллар. Қайиқ биқинига тегиб қочар, кўпириб тўлқин. Ҳ. Пўлат.*

**ЧАПИЛЛАТМОҚ** 1 Чапилламоқ фл. орт. н. *Қодир қалин лабларини чапиллатиб, нонни узоқ чайнади. Э. Усмонов, Ёлқин.*

2 Сувни кечиб ўтиш, сузиш каби ҳаракатларда чапиллаган овоз чиқармоқ. *[Бектемир] Қиялик остидан кўлмак сувни чапиллатиб кечиб ўтди-да, юқорига тирмашди. Ойбек, Куёш қораймас.*

**ЧАПИМОҚ** 1 Чаплаб ёпиштирмоқ. *Башарасига бўёқ чапиб, грим қилмоқ.*

2 Чапиқ қилмоқ, қора сувоқ қилмоқ. *Маҳкам ака деворнинг ёриқларини чапиш билан овора. Р. Файзий, Сен етим эмассан.*

**ЧАПИШТИРМОҚ** Иссиқ сув билан сувоқ сувни аралаштириб, илиқ ҳолга келтирмоқ. *Мехриниса икки челака сув чапиштириб, уйга олиб кирди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.*

**ЧАПИҚ** Қора сувоқ, дастлабки сувоқ. *Чапиқ қилмоқ. Девор чапиғи текис чиқибди.*

**ЧАПЛАМОҚ** 1 1 айн. **чапмоқ** 1. *Онаси уни чўмилтирадиган бўлса, эрталабдан бошига қатиқ чаплаб қўярди. С. Аҳмад, Сайланма.*

2 Кафтига олиб уриб ёпиштирмоқ. *..йигит молхона деворига лой чаплай туриб, қайлиғига ўтли-ўтли қараб қўяди. «Ёшлик».*

**Қора бўёқ** (ёки лой, қора, қоракуя) **чапламоқ** Ўта ёмон қилиб кўрсатмоқ, салбий баҳо бермоқ. *Ўртоқ Парпиева жиззакилик қилиб, авторларни қаттиқ нишонга олган, уларга қора бўёқларни чаплаб ташлаганлар. «Муштум». Отамурод чуқур тин олди: худо берди унга. Бошланди энди. Роса дийдиёсини айтадиган бўлди. Тоза қора чаплайди. М. Мансуров, Ёмби. Танқид қилишга ҳаммамиз ҳам уста. Кимёнинг юзига қоракуя чаплаш ҳам инсофдан эмас. С. Нуров, Нарвон. Танқидни тош отиш, қора суртиш, лой чаплаш деб тушунмаслик керак. Газетадан.*

**ЧАПЛАМОҚ** II Чап томонидан ёки чап бериб ўтмоқ. *[Отабек] Иккинчи бекатдан йўлни чаплаб, Тошлоқ дарвозаси орқали яна қайтиб Марғилонга кирган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

**ЧАПЛАШМОҚ** I 1 Чапламоқ I фл. бирг. н. *Оқ тунукадан ясалган бакни ерўчоққа ўрнатиб, атрофига лой чаплашмоқда. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Ёпишмоқ, ёпишиб қолмоқ. *Юзига чап-лашган лойни кир панжаси билан артди. Ойбек, Куёш қораймас. Бугунги кутилмаган тун Ҳасанали отани чарчатган; унинг кекса кўзлари уйқу билан тамом чаплашиб олган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Бир-бирига айқашиб-чалкашиб ноаниқлашмоқ. *Хат ўчирилавериб, жуда чаплашиб кетган эди. О. Ёқубов, Излайман.*

**ЧАПЛАШМОҚ** II Қарши бўлиб, зидлашиб қолмоқ, тескари бўлиб қолмоқ. *[Каримийнинг] Пичинги кўнглимни баттар ғаш қилди, чунки Матлуба билан чаплашиб қолганимиз рост эди. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.*

**ЧАППА** [ф. چپه — чапақай; нотўғри; тескари, терс] *рвш.* Тескари, терс. *Тахмондаги пўстақлардан бирини олиб, чаппа тўшаб ётди. «Ёшлик». Йўқ, чаппа айланмас фалакнинг чархи. Б. Бойқобиллов.*

**Чаппа бўлмоқ** (ёки кетмоқ) Кутилган ҳолнинг, исталган нарсанинг бутунлай акси, тескарисини бўлмоқ. *Ишинг бир чаппа кетса, кетавераркан. Эрталаб турсак, боқувдаги қора новвосимиз йўқ. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

**ЧАППАР:** **чаппар урмоқ** I Бирваракайига, ёппасига, ялписига юз бермоқ. *Водий-*

ларни яёв кезганда. Бир ажиб ҳис бор эди манда. Чаппар уриб гуллаган боғин, Упар эдим ватан тупроғин. Ҳ. Олимжон.

**2** Чарх урмоқ, шиддат билан ҳаракат қилмоқ; жавлон урмоқ. Мана бу кун боболар арвоҳи чаппар урар Менинг азамат юртим - ўзбекнинг саҳросида. А. Орипов. Оқ ва қора дунёни чаппар уриб айлангум. А. Суюн.

**ЧАППА-РОСТА** айн. чапараста. Чаппа-роста бўлиб айланди дунё. Б. Бойқобилов.

**ЧАППАСИГА** рвш. Тескарисига, олди орқасига ёки остин-устин. Аҳмадали тўнининг орқасини олдига ўегириб, чаппасига кийди. «Ёшлик».

**Чаппасига айланмоқ (ёки кетмоқ) айн. чаппа бўлмоқ (ёки кетмоқ) қ. чаппа.** Иш чаппасига кетганига яраша хотиннинг кўнглини олиш керак. Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

**ЧАП-ЧАП** Чап II с. такр. У [Валивой].. дўрдайган лабларини чап-чап ялади. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

**ЧАПЧАП** Юпқа, шапарак ноннинг тури. [Кампир] Сопол лаганда тухум қовурдоқ билан қозонга ёпган иккита чапчап нон келтирди. Ф. Фулом, Шум бола.

**ЧАПЯ** шв. Сут, қатиқ, суюқ овқат солиш учун ишлатиладиган сопол идиш; хурмача.

**ЧАПҒАЛАТ** шв. Шамғалат. Кўзини чапғалат қилиб қочмоқ.

**ЧАРАҚЛАМОҚ** Ялтирамоқ, ярқирамоқ; порлаб, нурланиб турмоқ. Юлдузлар ёнади, Офтоб чарақлар.. А. Орипов.

**2** кўчма Шодлиги юз ифодасида акс этмоқ. [Киз] Уларнинг шодликдан чарақлаб кетган чехраларига қараб, булар ҳам шодланишлари, кулишлари мумкинлигига ажабланди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

**ЧАРАҚ-ЧАРАҚ** кам қўлл. айн. жарақ-жарақ. Тўғри, ерни пулга сотадилар, нақд пулни чарақ-чарақ санаб оладилар. Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАРВИ** [ф. چرب / چربى - ёғ, мой; ёғли; ёғлилик] Молнинг (ёки қўй, эчки, от ва ш.к.нинг) ичаклари атрофида бўладиган ёғ; ички ёғ. Қўй чарвисис. ■ Гушт эзилиб, қиймасимон бўлганда олиб, чарви ёғидан майда тўғраб, мижиб аралаштирамиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

**Чарви боғламоқ** 1) семирмоқ; 2) кўчма бойимоқ. Ё, ҳаром-харишга аралашиб юриб,

сен ҳам чарви боғлаб қолдингми? Уйғун, Хуррият.

**ЧАРВОҚ** [ф. چارباغ - тўрт томони боғ: катта боғ] с.т. Чорбоғ. Бизлар сайр этгали бордик чарвоққа, Одами йўқ гул очилган овлоққа. «Равшан».

**ЧАРЛАМОҚ 1** Чақирмоқ, таклиф қилмоқ. Келсин, деб чарлайди бувишим сизни, Элчи қип юборган ойимча бизни. «Ширин билан Шакар».

**Чарлаб чақирсанг ҳам келмайди** Атайлаб чақирсанг ҳам келмайди (мартабаси улуг, кибрли ва ш. к. одам ҳақида).

**2** этн. Келин ёки куёвни чарлар маросимига чақирмоқ.

**ЧАРЛАР** этн. Никоҳ тўйдан сўнг келин ёки куёв шарафига ҳар икки қудалар уйида ўтказиладиган биринчи чақириқ. Ҳаво очилиб кетиб, чарлар куни келиннинг кенг-мўл ҳовлисида ҳамма аёллар.. роса яйраб қайтишди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

**Келин чарлар** Келиннинг ўз ота-онасиникига тўйдан кейин дастлабки боришига бағишланган чақириқ. **Куёв чарлар** Куёвнинг қайната-қайнарасиникига тўйдан кейин дастлабки келишига бағишланган чақириқ. **Боғ чарлар** Боғда ўтказиладиган чарлар. **Қуда чарлар** Қудаларнинг биринчи чақирилиши.

**ЧАРМ** [ф. چرم - ишлов берилган тери] **1** Ҳайвонлар терисидан ёки сунъий хомашёдан тайёрланадиган материал; кўн. [Чол] Терига сув пуркайди ва кўва билан дўқ-дўқ уриб, чармни текислайди. Ойбек, Танланган асарлар.

**Юзига (ёки бетига) чарм қоппамоқ** Орномус, виждонни йиғиштириб қўйиб, безбет бўлиб олмоқ. Пошиша хола шунга ҳам шукур қилиб, бетига чарм қоппаб, истасасистамаса, куёвининг олдига гирдикапалак эди. Д. Нурий, Осмон устунни. Гап бошласанг унга агар танқиддан, Бетига чарм қоппаб олар шу замон. «Муштум».

**2** Оёқ кийимининг остки қисми, таг-чарм. Маҳси чарми. Туфли чарми.

**3** сфт. Чармдан тайёрланган, чармдан тикилган, чарм қопланган. Чарм сумка. ■ [Мулла Фазлиддин] Оёғига чарм кавуш кийиб, обрез четида бет-қўлини ювди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Менинг ҳам қутим ўчиб, жон ҳолатда.. чарм суянчиқни шартта ушлаб олдим. Н. Фозилов, Дийдор.

**Чарм қўлқоп усталари** Боксёрлар. Баҳсларда тошкентлик ёш чарм қўлқоп усталари энг кўп галабага эришиб, биринчи ўринни қўлга киритдилар. Газетадан.

**ЧАРМЛАМОҚ** Пойабзалнинг остки қисмига чарм қопламоқ, тагчарм қўймоқ. *Ботинкамни уста янгидан чармлаб берди.*

**ЧАРМФУРУШ** [ф. چرمفروش — чарм сотувчи] эск. Чарм билан савдо қилувчи, чарм сотувчи одам.

**ЧАРОС** Ўртапишар, юмалоқ қора узум. *Ичкари ҳовли кенг, гулзор, баланд сўрига кўтарилган тоқлар. Чарос, ҳусайни узумлар фарқ пишиб, бошлари осилиб турибди. Й. Шамшаров, Тошқин.*

**Чарос кўз** Гўзал, қоп-қора кўз. *Юлдузхон чарос кўзларини оҳиста очди.* Газетадан.

**ЧАРОҒ** кт. қ. **чироқ**. *Бор экан инсон қўлида Орзу ёққан чароғ, Бу чароғни, ўйла бир кун Офтоб айлар хаёл. Э. Воҳидов.*

**ЧАРОҒБОН** [ф. چراغبان — чироқ қоровули; чироқ ёқувчи] тар. 1 Кўча чироқларига қаровчи киши.

2 *кўча* Илм-маърифат тарқатувчи одам. *Мактаб боғ бўлса, бола ниҳол бўлса, бу боғнинг боғбони, илм чароғбони ўқитувчидир.* Газетадан.

**ЧАРОҒОН** [ф. چراغان — машғалалар, чироқлар: жуда ёруғ, равшан] 1 Равшан ёритилган; ёруғ. *Чароғон кучалар. ■ ..одатда йўл ва йўлчаларни чароғон этиб турадиган кўча чироқлари нурсиздек кўринади. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Атроф чироқлардан чароғон. «Шарқ юлдузи».*

2 *кўча* Яшнаган, обод. *Файратимиз бир чароғон ўлкани қилди бино. Ф. Гулом. Рота адир устига чиққанда, унинг нариги томонида чароғон бир водий кўринди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

**ЧАРС** I тақл. с. Муз, ойна, чинни каби нарсаларнинг синишидан чиқадиган товушлар ҳақида. *Ойна чарс этиб синди. Муз чарс этиб ёрилди.*

**ЧАРС** II 1 Шартаки, тўрс, ўжар; бетга-чопар. *Бийди момо ҳамон ўша-ўша — чарс, аччиқсўз кампирлигича қолаберди. «Ёшлик».* Аммо унинг чарс феъли қарз олмоқни ёқтирмайди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Асов, ёввойи табиат, хурковуч (ҳайвонлар, қушлар ҳақида). *Айтиб бўлмайди-да, баъзи отлар чарс, ўргатилмаган бўлади,*

*устидан улоқтириб ташлаши мумкин. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.*

**ЧАРСИЛЛАМОҚ** 1 «Чарс» этган овоз чиқармоқ. *Пуфлашнинг зўри билан ўтин ниҳоят чарсиллаб ёна кетди. Ойбек, Куёш қораймас.*

**Чарсиллаган совуқ** Каттиқ, қуруқ совуқ. *Азаматлар чарсиллаган совуқда яланғоч бўлиб, сойга шўнғимоқда. Ойбек, О. в. шабадалар.*

2 *кўча* Жаҳли чиқиб, дарғазаб бўлиб, одамни егудек бўлиб турмоқ. *Холмирзанинг тили қичиб келди-ю, хотинининг чарсиллаб турганини кўриб, ўзини оғирликка солди. Х. Назар, Ўтлар туташганда.*

**ЧАРС-ЧАРС** **Чарс** I с. тақр. *Тарновдан тушаётган ёмғир суви шамолда дераза ойналарига чарс-чарс урляпти. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.*

**ЧАРС-ЧУРС** айн. **чарс-чарс**. *Бир томонда чарс-чурс билан гулхан ёнади. Ойбек, Танланган асарлар.*

**Чарс-чурс қилмоқ (ёкм этмоқ)** 1) чарс-чурс овоз чиқармоқ. *Ўтинлар чарс-чурс этиб.. ёниб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди;* 2) норозилик, жаҳл билан кўпол муомала қилмоқ. *Эртасига ҳам Холниса хола чарс-чурс қилиб юрди. Мирмуҳсин, Чиниқши.*

**ЧАРТЕР** [ингл. charter — шартнома < юн. chartion — varaқча, бир парча қоғоз] Денгиз ёки ҳаво орқали йўловчи ёки юк ташиш учун кема, самолёт эгаси билан уни ёлловчи шахс ўртасида тегишли транспорт воситасини ёки унинг бир қисмини маълум рейс ёки вақтга ижарага олиш ҳақида тузилган шартнома.

**Чартер рейс** Шундай шартнома асосида амалга ошириладиган рейс.

**ЧАРХ** [ф. چرخ — гилдирак; доира, айлана; чиғир] 1 Ип йиғирадиган дукли қўл асбоби. *Яхши хотин эрта туриб, чарх йиғирай, Ёмон хотин эрта туриб, ўчоқ қовлар.* Мақол. ■ *Кимдир чарх йиғиряпти шекилли, ғир-ғир овоз ҳам келяпти. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

2 Ҳар хил асбобларнинг, қурилмаларнинг айланадиган қисми; парраги. *Тегирмон чархи. ■ - Юринлар, ўшал қудуқнинг чархини айлантирурмиз, — деди Алишер.. М. Осим, Карвон йўллариди.*

3 Кесувчи асбобларнинг тигини ўткирлайдиган, қайрайдиган асбоб. *Чархда ничоқ чархламоқ.*

**Чарх илонлар** Қора илонлар оиласига мансуб илонлар уруги (танасини ҳалқа қилиб ўраганида, тангачалари ишқаланиб, чарх тоши айланишига ўхшаш овоз чиқаради).

**4 кўчма** Гардиш, айлана. *Давр чархи. Чархи фалак.* ■ *Фаниева гап чархини айлантириб юбориш учун: -Лаълихонни ҳам олиб келмабсиз-да, — деди. Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит. Тарк этдим чархи фалакни, мени тарк этмади оҳлар. «Ёшлик».*

**Чарх урмоқ** 1) айланмоқ; атрофида айланмоқ. *Ҳовуз атрофидаги қор босган толлар устида қарғалар чарх уриб қағиллайди. У. Ҳошимов, Икки эшик ораси;* 2) турган ерида олдинга босмай айланмоқ. *Велосипед чарх уряпти.*

**5 кўчма** *поэт.* Фалак; дунё. *Бу — чархнинг фақат бир-бир айланиши, Ҳамал кўёши ҳам тахтига минди. А. Исроилов. Номехрибон кўзлардан омон асра мени, чарх! А. Обиджон.*

**Чархи кажрафтор** Тескари айланувчи, адолатсиз дунё. *Чархи кажрафтор тўнини тескари кийди.* ■ *Чархи кажрафторнинг бир шеваасидин доғмен.. Фурқат.*

**ЧАРХАК** [ф. چرخ — кичик чарх; ип, калава ўраш қурилмаси] **1 шв. айн. чамбарақ 2.**

**2** Ип калавалайдиган чархсимон мослама.

**ЧАРХЛАМОҚ** **1** Кесувчи асбобларнинг тигини ўткирламоқ, қайрамоқ. *Пичоқ чархламоқ.* ■ *Чол пичан ғарами олдида чалғи чархлар эди. «Шарқ юлдузи. Ҳаким совга қилган қаламтарошнинг ёнига ошпичоғимизни чархлаб кўшиб кўйдим. С. Сиёев, Ёруғлик.*

**2 кўчма** *Ўстирмоқ, ўткирламоқ, пешламоқ. Ақлни чархламоқ.* ■ *Чархлаб туриш керак аммо Туйғу билан ақлни. А. Орипов. Қат-қат йиллар ташвиши бесаранжом кампирнинг сезги қувватини чархлаган эди. «Ёшлик».*

**3 кўчма** Бировга қарши хезламоқ. [*Нор Мастурага:*] *Хола, мени кўп чархламанг-у, уврангизни кесаберинг! Оғзингизга сиққанини уч кунда лаққа жигардек қанорангизга илиб кўйман. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

**ЧАРХПАЛАК** [ф. چرخفالك — осмон гумбази; дунёнинг, тақдирнинг ўзгарувчанлиги, беқарорлиги] **1** Сув кучи билан айланиб, катта ариқдан юқорига сув чиқарадиган энг қадимий қурилма; чиғир. *Кеч*

*енгил шабадада барглар аста шилдирар, бу майин сас.. ялқовланиб айланаётган чархпалакнинг гирч-гирчига кўшилиб кетарди. Й. Шамшаров, Тошқин. Чархпалак чуқур сой тубидан сув олиб, тевааракка жон бахш этмоқда. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

**2** Маданият-истироҳат боғларига, болалар майдонларига ўрнатиладиган, бир нечта кажаваси бўлган, горизонтал ўқ атрофида электр қуввати ёрдамида айланувчи катта гилдирак тарзидаги кўнгилочар иншоот. [*Қиз*] *Қийқириб кулар, тезликни писанд қилмас, чархпалак яна ўн марта тезроқ чарх урса ҳам, унга камлик қиладигандек эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.*

**Тарих чархпалаги** Тарихий воқеа-ҳодисалар силсиласи; тарихнинг гардиши. *Абул Аббос Маъмуннинг фожиаи ўлимидан сўнг кўҳна тарихнинг чархпалаги тезроқ айлана бошлади. М. Осим, Карвон йўлларида. Чархпалак бўлмоқ* Думбалоқ ошиб, оёғи осмондан бўлиб йиқилмоқ. [*Отамурод*] *Бу аҳволда икки қадам юрмай чархпалак бўлиб ишқилади-ку. Эмаклагани маъқулмикан? М. Мансуров, Ёмби.*

**ЧАРХЧИ** **1** Чарх ясовчи уста.

**2** Кесувчи асбобларни чархловчи одам. *-Ҳай-ҳай-ҳай, калима келтир, иним, оллога минг марта шукур дегин, — деди чархчи чол ранжиган тусда. Ойбек, Улуғ йўл.*

**ЧАРХЧИ** **II** Кичик сайроқи куш.

**ЧАРЧАМОҚ** Меҳнат, иш-ҳаракат, дардалам ва ш.к. натижасида ҳорғинлик, чарчоқ сезмоқ; ҳоримоқ, толмоқ. *Оёқ чарчаса, таёқ ярамайди. Мақол.* ■ *Икромжон юра-юра чарчади. С. Аҳмад, Уфқ. -Асабларингиз оғир хаёллардан чарчаган. Қаттиқ чарчаган, — деди врач. «Ёшлик».* *Икки соатлик қизик бир базмдан сўнг қизлар чарчадилар-да, ўйинни тўхтатдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

**ЧАРЧОҚ** *от 1* Ҳориганлик, ҳорғинлик; толиқиш, чарчаш. *Шукуржон бутун авзойи баданида қаттиқ чарчоқ ҳис этиб, бир нафас эшикка суяниб турди. О. Ёқубов, Ота изидан.*

**2 сфт.** Чарчаган, толиққан. *Тоғ ҳавоси нақадар сўлим — чарчоқ асабларга ором, юракларга мадор, танларга қувонч бағишлар, иноқлик ва ширин мулоқотларга сабабчи бўларди. Мирмуҳсин, Илдишлар ва япроқлар.*

**ЧАРЧОҚЛИК** Чарчаганлик, толиққанлик. *Нисора Шербекка боқаркан, бутун вужудини чарчоқлик эзиб юбораётгандай туюлди.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧАСОВОЙ** [р. часовой — маълум соатларда алмашинадиган (соқчи) < часы — соат] қ. соқчи.

**ЧАСТОТА** [р. частота < частый — биринкетин тез алмашинувчи, муайян вақт оралигида тез такрорланувчи (ҳаракат, ҳолат ёки воқеа-ҳодиса)] физ. 1 Маълум вақт ичида такрорланган ҳаракат ёки тебранишлар сони. *Тебранишлар частотаси.*

2 кино тех. Кадрларнинг алмашилиш даврийлиги ёки тезлиги.

3 тлш. Муайян лингвистик ҳодисанинг нутқда миқдоран қўлланиш даражаси. *Олмош туркумидаги сўзлар частотаси.*

**ЧАСТОТАЛИ** физ. Маълум миқдордаги частотага эга бўлган. *Олимларнинг аниқлашича, кўршапалаклар ҳавода юқори частотали ультратовуш тўлқинлари ёрдамида мўлжал олишаркан. «Фан ва турмуш».*

**Частотали луғат** тлш. Сўзларнинг (сўз шакллари, сўз бирикмаларининг) нутқда қўлланиш миқдори ҳақида маълумот берувчи луғат. *Частотали луғат тилда у ёки бу грамматик конструкция қайси частота билан қўлланганлигини ҳисоблаш имконини беради. «ЎТА».*

**ЧАТАНОҚ** с.т. Икки оёқнинг ораси; чот. *Ола қарғанинг юришини қиламан, деб чумчуқнинг чатаноғи йирилибди.* Мақол. ■ *Шу аснода юмалок, хушчақчақ миришкор.. катта тарвузни қорнига қўйиб, чатаноғини атайин кериб кира қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАТИЛМОҚ** Чатмоқ 1 фл. мажҳ. н. *Хат саккиз букланиб, қизил ипак билан бир-икки чатилган ва Отабекка аталган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**Кулоққа чатилмоқ** айн. **кулоққа чалинмоқ** қ. чалинмоқ.

**ЧАТИР** [ф. چتر — соябон; гажак] бот. Ем-хашак бўладиган ёввойи ўт. *Ўтказилган тажрибалар чўл ва адирларда, яйловларда шувоқ.. ялтирбош, чатир сингари ёввойи ўсимликлардан экиб, табиий яйловларнинг ҳосилдорлигини бирмунча ошириш мумкинлигини кўрсатади. «Фан ва турмуш».*

**ЧАТИР-ЧУТУР** тақл. с. Қуруқ ўтиннинг ёнишидан чиқадиغان товушни билдиради. *Гулханнынг чатир-чутури.*

**ЧАТИШ 1** Чатмоқ фл. ҳар. н. *Оқ ип билан чатиш. Тугма чатиш.*

2 Аралаш, дурагай. *Чатиш кўй.*

3 Туташ, чегарадош. *Чатиш далалар.*

4 Узоқ қариндош, бир оз қариндошлиги, яқинлиги бўлган, чатишган. *У бизга она томондан чатиш.*

**ЧАТИШМОҚ 1** Чатмоқ фл. бирг. н.

2 Дурагай бўлмоқ, дурагайлашмоқ. *Чатишган моллар.*

3 Узоқ қариндошлик муносабати билан боғланмоқ. *-Аҳмад Яссавий балки бизнинг пиримизга чатишган қариндошдир? — сўради мажлис аҳлидан бири.* Ойбек, Улуғ йўл. *Асли улар билан Анзиратларнинг чатишган жойи бор — қариндош. «Ёшлик».*

4 Бир-бири билан қўшилиб, бирлашиб кетмоқ. *Бобоқайрағочнинг ўзаро чатишиб кетган шохларига боқиб, «ислимий мўъжиза», деб ўйлади йигит.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бепоев далада бир ботира ухлар: Сочлари чатишиб кетган гиёҳга.* Х. Даврон.

5 кўчма Ўзаро қўшилмоқ, бирлашмоқ. *Хоразм воҳаси ўзбек достончилигининг ўзига хос, эпик аъёналар чатишиб кетган этник регионларидан биридир. «ЎТА».* *Авазинг гапида энгил киноя билан самимий эҳтиром нозик бир усулда чатишиб кетган эди.* С. Сиёев, Аваз.

**ЧАТИШТИРИШ** Уруғланиш жараёнида ирсий жиҳатдан бир-бирига ўхшамайдиган иккита жинсий ҳужайранинг табиий ёки сунъий қўшилиши; уруғларни қўшиш йўли билан янги нав, янги зотни юзага келтириш. *Чатиштиришга бирин-кетин иккитадан ортиқ ота-она шакллари жалб этилса, мураккаб чатиштириш ҳисобланади. «ЎзМЭ».* [Зайнидин] *Лимон дарахтларини бир-бирига чатиштириб, янги, мазали, серҳосил навлар бунёд этиш учун астойдил интилди. «Гулистон».* ..*бурноғи йили майин жузли зотли кўчқорлар келтирилиб, ўзимизнинг жайдари қўй ва эчкиларга.. чатиштириш бошланган эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧАТИШТИРМОҚ** Чатишмоқ 2 фл. орт. н. *Майин жузли қўйларни чатиштириб кўпайтириш.*

**ЧАТИҚ:** чатиқ қош Ўсиқ ва қўшилган қош. *Бу қора кўзлар мудом йиғлар чатиқ қош остида.* Ғ. Фулом, Шум бола.

**ЧАТМА 1** от Каштачиликда гул тиқишнинг бир усули. *Тиқиши силлиқ эмас,*

ўғирмаси чатмага, санамаси йўрмага кундош бўлиб тургандай. Ф. Фулом.

2 Тахта, хода, милтиқ ва ш.к. нарсаларнинг тик ҳолда бир-бирига ёнма-ён боғлаб маташтирилган ёки учлари пирамидасимон бирлаштирилган ҳолати, кўриниши. Бошқа сарбозлар милтиқларни бир жойда чатма қилиб қўйиб, кўчани сув сепиб сунурдилар. С. Айний, Дохунда. Янги туғилган бузоқларни хода чатмаларидан қўра қилиб қамаб қўйишибди. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

**Чатма қош айн. чатиқ қош қ. чатиқ.** Девор наҳрасидан тандирдан нон узаётган аёлнинг чатма қора қошлари кўриниб турарди. С. Нуров, Нарвон.

**ЧАТМОҚ 1** У ер-бу еридан тикиб уламоқ, ёпиштирмоқ. Қўйлакка тугма чатмоқ.

■ Шу куни қайнана эски бир учбурчак туморни чақалоқ бешиги устига [гаврапўшга] чатиб қўйди. Мирмуҳсин, Чўри.

**Игна чатмоқ** Игна билан тикмоқ. Ҳовлида ёш жувонлар юришар, кимдир овқат пиширар, баъзи бирлари айвончага ёзилган наमत устида ҳадеб игна чатарди. «Ёшлик».

2 кўчма Бириктирмоқ, боғламоқ. У [инженер] миясидаги бутун билганларини йиғиштириб, бир-бирига чатиб кўрди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

**ЧАТНАМОҚ** Дарз кетмоқ, ёрилмоқ; синмоқ. У [капитан] гиштга тойғаниб йиқилган экан, тўпик суяги чатнабди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Қиз меҳнатдан, изғириндан чатнаган қўлларини қипқизил чуққа тутиб.. Ойбек, О.в. шабадалар.

**ЧАТНОҚ** Ёрилган. Соцлар пахмоқ, юзу қўл чатноқ, Лекин шон-ла қайтди беш ўртоқ. Чанқоқ ва чатноқ лаби: Сув! — деди — сув бер кўпроқ! Миртемир.

**ЧАТОҚ 1** Қониқарсиз, ёмон; яхши эмас. Қаранг, қандай ажойиб хислатларим бор. Лекин сиз ишга олмайсиз мени. Чунки менга ишонмайсиз — ўтмишим чатоқ-да. «Ёшлик». [Талғат:] Яхши гапирдингиз.. Фақат машина учрамагани чатоқ бўлди-да. Аксига юради ўзи. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Мушкул, қийин. Тантйбойваччанинг нафаси ичига тушиб кетди, лекин бу ўнғайсиз, чатоқ аҳволдан қутулиш учун ўзини билмасликка олди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Хато, нотўғри. ..табелчи ҳам худди жўрттага қилгандай, унинг номини ё ту-

тилиб айтар ёки чатоқ ўқиб, икки марта такрорлар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. Лекин ёш болани — табибнинг ўғлини янтоқ билан савалганим чатоқ бўлган экан. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

4 кўчма Қайсар, ўжар; қитмир, ишқал қидирувчи. Ер тўғрисида бир чатоқ одам билан судлашиб юрган эди, суд ишни бунинг зарарига ҳукм қилганмикан, деб ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар. [Умар:] Умуман, эҳтиёт бўлинг, сизни кўролмайдиғанлар кўп. Ҳалиги индамас Ваҳоб ҳам чатоқ. Газетадан.

**Аҳвол (ёки иш) чатоқ** Аҳвол, вазият яхши эмас; ёмон, чигал. -Қозон қайнамай қолди, ошна, аҳвол чатоқ, — дедим. П. Турсун, Ўқитувчи. Ишлар чатоқ, ҳамма нарса чаппасига айланиб кетибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Чатоқ қилмоқ ёки чатоғини чиқармоқ 1)** нотўғри, хато иш қилмоқ. Дарвеш гов яна бу ерда ҳам тилини тиймай чатоқ қилди. Барча бекларни ёмонлаб, қарғаб, оловга мой сепди! П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) ёмон, оғир аҳволга солмоқ, зарар етказмоқ. -Шодиёрга айтинг, кўпам айланишмасин, тутсам, чатоқ қиламан, — деди Тоғай. «Ёшлик».

**ЧАТОҚЛАШМОҚ** Мушкул, ёмон аҳволга келмоқ; чигаллашмоқ. Бир кори ҳол юз бериб, Ҳакимнинг аҳволи чатоқлашадиган бўлса, у мадад бериш ўрнига, дарҳол қоралашга ўтиши аниқ. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. -Энди, бу ёғини ҳеч бўйлаштирмаслик керак. Агар иш салгина чатоқлашса, бировларга масхара бўлиб қоламиз, — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧАТОҚЛИК 1** Чалкашлик, чигаллик, ишқал; хато. Ҳисоб-китоб ишларидаги чатоқликлар тўфайли бухгалтер Маюсуф ишдан бўшаб кетди. «Муштум».

2 Ноқулайлик; талабга мос келмаслик. -Дом жоннинг роҳати дейишади-ю, шунақа пайтда [тўй-маърака қилаётганда] чатоқлиги билинади-да, — деди сийрак соқолли киши.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 Қитмирлик; ёмонлик. [Ҳазратовнинг] Лақаби ўзига мос, фикри-ёди чатоқлик. «Муштум».

**ЧАТОҚ-ЧУТОҚ** Жуда чатоқ, чигал, ишқал. Чатоқ-чүтоқ ишлар.

**ЧАХ-ЧАХ** тақл. с. айн. чағ-чағ. Бүтоқларда минглаб қушлар чах-чах сайрайди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Бу етма-

гандек, ҳовлининг ҳув этак томонидан баралла булбуллар чах-чахи эшитила бошлади. А. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

**ЧАЧВОН** *тар.* Отнинг думи қилидан тўқилган, паранжи остидан юзга тутиладиган тўр парда; чиммат. У [Жаҳон отин] чачвонини кўтариб, паранжи орқасига ташлаб келаётган эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧАШМ** [ф. چشم — кўз; булоқ; нинанинг кўзи; орзу-умид] *эск. поэт.* Кўз. Буюк Улуғбекнинг чашмига кўзу — Кўкда ҳамон кезар ўша тўлин ой. А. Орипов. Жаннат! Менга кўлганини бер, Нозик-ниҳол, эй чашми офат! М. Али.

**ЧАШМА** [ф. چشمه — булоқ; манба] **I** Ер остидан чиқаётган сув манбаи ва унинг суви. Мерган бағрини ерга бериб, чашма сувидан қониб-қониб ичди. Унинг ўткир кўзлари чашма атрофидаги гиёҳларга қадалди. «Ёшлик».

**2** кўчма Бирор нарсанинг манбаи. *Ижод чашмаси. Билим чашмаси. Меҳр чашмаси.*

**ЧАШМБАНД** [ф. چشمبند — кўзни тўсувчи] Чачвон; юз ёпинчиги. Ясаниб олган болалар, янги дока чодирга ўралиб, юзига чашмбанд ташлаб олган аёллар, кексалар ҳам бор. Ҳ. Фулом, Жазоирда тонг.

**ЧАШНАЧИЛИК, чашнагирлик** [ф. چاشنى — таъм; татиб, еб кўриш; таъмини билиш, синаш] Узум, вино, озиқ-овқат маҳсулотлари ёки ўсимлик хомашёси сифатини кўриш, ҳидлаш, таъм билиш, эшитиш аъзолари орқали аниқлаш. Чашначиликнинг камчилиги — унинг муайян даражадаги субъективлиги; афзалиги эса, энг сезгир асбоблар билан аниқлаб бўлмайдиган ўзига хос нозик сифат хоссаларини фарқлаш ва унга баҳо беришдир. «ЎзМЭ».

**ЧАҚА I** Асосан мис, жез сингари металллардан ясалган, қиймати паст майда танга пул. Оқ кўйлак устидан олача шпак тўн кийган, гавдаси йўғон баққол.. ёш харидорнинг айтган нарсаларини тортиб, қўлидан майда чақаларни олди. М. Осим, Ибн Сино.

**2** *эск.* Бир тийин. [Отабек ва Али] Дастурхонни йиғиштирувчи келинчакка ўғил тилаб дуо қилгандан кейин, қўлига ўттиз чақа сурма пули бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**3** Умуман пул, маблағ. Темирчи йигитнинг чақаси миёнагина тўйга етарли бўлиб

қолганида, Холхўжа қўрбоши йигитларининг хуружи бошланди. С. Аҳмад, Ҳукм.

**Бир чақага (ёки сариқ чақага) арзимаиди** Ҳеч нарсага ярамайди, арзимаиди. -*Хайларим бир чақага ҳам арзимаиди, муҳтарам зот, — ҳозиржавоблик билан узиб олди моҳир санъаткор.* Газетадан. **Бир чақага (ёки сариқ чақага) олмаслик** Менсимаслик, хурмат қилмаслик. Бу кулишдан унинг меҳмонни бир чақага олмаслиги аниқ билиниб турарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Мен тирикман — бозори чаққон, мен ўлсам, уни биров сариқ чақага олмайди.* М. М. Дўст, Лолазор. **Бир (ёки сариқ) чақалик** Сира, мутлақо. Бу *Насим дегани шунақа.. Бемаврид ёғаётган қор билан ҳам.. Аброрнинг тажангланиб тургани билан ҳам унинг бир чақалик иши йўқ.* О. Мухтор, Эгилган бош. Бу чатоқ ишга ўзининг сариқ чақалик алоқаси бўлмаса ҳамки, бутун жавобгарлик ўз елкасига ағдарилгандай ханг-манг бўлди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Сариқ чақам** йўқ Сира ҳам пулим йўқ. [Иўлчи:] *Онам, уларим учун бу ерда юрибман, Эшвой ака, буни яхши биласиз. Аммо ҳозир ёнимда сариқ чақам йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар. **Чақа қилмоқ** Сотмоқ, пулламоқ. *Мана, Бارات супургичи! Бозордан супургисини чақа қилолмай, яна орқалаб қайтаётир.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАҚА II I** Кичик яра, жароҳат. Пулни юз-бетига чақа тошган иккита ўспирич олди. М. М. Дўст, Галатега қиссалари. *Ниёзмурод Бибигул юзидаги қонталашган чақаларни кўрди.* Мирмуҳсин, Чўри.

**2** Бирон-бир зарб, таъсир натижасида нарсаларнинг юзасида ҳосил бўлган ўйиқ. *Машина урилиб чақа бўлди.* ■ *Пластмасадан қилинган шкаф урилиб, чақа бўлади ёки стулнинг оёғи тез синиб қолади, деб сира хавотирланманг.* «Саодат».

**ЧАҚА III шв.** Бола, фарзанд.

**ЧАҚАЛОҚ** Янги туғилган бола; гўдак. *Дунёга келган чақалоқлар улғайгани сайин, уларда ҳиссий аъзолар шакллана боради.* «Фан ва турмуш». *Еттинчи кун хатми қуръон қилиниб, халққа ош берилди ва шу муносабат билан чақалоққа «Ёдгорбек» деб исм қўйилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧАҚИЛМОҚ** Чақмоқ V фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Ҳар ким ҳам чақилар, Яхши от ҳам қоқилар.* Мақол. *Чақилган тухум. Чақилган сугурт чўпи.* ■ *Ғалвирак ёнғоқнинг иккитасини*

партага устма-уст қўйиб, бир урсангиз, иккаласиям чақилиб кетади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Ана бунда чақилган ёнғоқ, бодом ва данак мағиз.. бор. Н. Аминов, Қаққақа. От чопса, чақилар тоғларнинг тоши. «Тоҳир ва Зухра».

**Пистони чақилган** Кучи кетган, ишдан чиққан (одам ҳақида). Бундан ташқари, сен пистони чақилган одамсан, бизнинг қўлимизда узун косов бўлиб хизмат қилишдан бошқа ишга ярамайсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Пулга чақилмоқ Пули оз қолмоқ; пул етишмаслигидан қийналмоқ. Ўша пайтларда иморат қуриб, пулга чақилиб қолган эдик. Газетадан.

**ЧАҚИМЧИ** Бировнинг гапини бировга ташувчи, бирор кимсанинг сирини очувчи, бировлар устидан махфий хабар етказиб турувчи. Бекорчидан безиб қоч, Чақимчидан — кўчиб. Мақол. ■ [Шоҳрух] Ҳар бир совуқ гап, фитнаю чақимчиларга қулоғини тўтар, эркинроқ фикр юртувчи.. арбобларни қувғунга солиб, эътиборини пасайтирарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

**ЧАҚИМЧИЛИК** Чақимчига хос хатти-ҳаракат ва одатлар; гап ташувчилик. Чақимчилик ёмон иллатдир, чунки у туфайли одамлар ўртаси бузилади. Газетадан.

**ЧАҚИН** Ўт, ўт учқуни. Тўғон тепасида электр пайванди чақин қақади. С. Аҳмад, Онажонлар. Катта олов йилт этган чақиндан бошланади. «Шарқ юлдузи». Кетмонларнинг чақини ялтирар эди. Ойбек, О.в. шабадалар.

**2 айн. чақмоқ III.** Баҳор осмонида чақнаса чақин, Кўксингдан отилар оловли нафас. А. Орипов. Қора булутлар орасида қиличдек ялтираб чақин чақа бошлади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧАҚИР** Ўтқир қиррали, қиррадор. Қия тушиб турган офтобда чақир тошларнинг акси сувга уриб, жимир-жимир товланар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

**Чақир кўз айн. чағир кўз қ. чағир.** Вазирнинг новча, чақир кўз ўғли эса, ҳеч нарса ни эшитмагандек, кўзларини бақрайтириб турарди. М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧАҚИРИЛУВЧИ** ҳарб. Ҳарбий хизматга чақирилган ёки чақирилиш ёшида бўлган шахс. Юртдошлар армияга чақирилувчиларни кузатгани шу ерга келдилар. Газетадан.

**ЧАҚИРИМ** [«чақирмоқ» с. дан] Метрик ўлчов системаси қабул қилинганга қадар қўлланган, 1,06 километрга тенг қадимги узунлик ўлчов бирлиги; бир километр. Ёдгор қизнинг бир марта кулиб қарашини кўриш орзусида саккиз чақирим наридан гоҳ пиёда, гоҳ ўртоғининг велосипедида келиб кетарди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧАҚИРИМЛАМОҚ** Чақирим билан ўлчамоқ, ҳисобламоқ. Чўллардан чақиримлаб эмас, бутун-бутун область ва район жойлашадиган ерларни очамиз. Ойбек, О.в. шабадалар.

**ЧАҚИРИҚ 1** Чақирини мақсадида айтилган сўз, гаплар. Фафур аканинг: —Қочадиган одам йўқ, келаверинг, — деган ҳазилнамо чақирини эшитилди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

**2** Бирор хатти-ҳаракатга ундаш, даъват қилиш. Демак, Бобурнинг дунё лаззатларидан фойдаланиш.. тўғрисидаги насиҳат ва чақиринлари ҳаётдаги турли-туман кўнгилисиз, бахтсиз воқеалардан.. гам чекишнинг ўрнига тавсия этилган тадбирлардан эди. «ЎТА». Командирнинг чақиринлари взвод жангчиларини жасоратга чорларди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

**3** Хонадонда бирор муносабат билан ўтказиладиган меҳмондорчилик, зиёфат. Яқинда бир танишим қизининг туғилган куни муносабати билан меҳмон чақирин қилди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

**Қуда чақирин этн.** Никоҳ тўйидан кейин қудалар тарафидан келин ёки куёвнинг оиласи ва қариндош-уруғларини чақирин бериладиган зиёфат. Совуқчилик қуда чақириндан бошланди. «Шарқ юлдузи».

**4 тар.** Шўро даврида: партия, ҳукумат ёки съезд, қурултой, мажлис ва ш.к. томонидан эълон қилинган мурожаат, даъват ёки шиорлар. 1 Май чақиринлари. ■ Бўтабой сўзининг охирида.. чақиринқа ўзининг тайёр эканини билдирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

**5** Навбатдаги сайловдан кейин ҳамкорликда иш олиб боровчи депутатлар таркиби.

**Чақирин қоғози** Идора, муассаса ва ш.к.нинг расмий тақлиф қоғози; повестка. Қодирбек билан бўлган тунги можародан бир ҳафтача ўтгандан кейин милициядан менга чақирин қоғози келиб қолди. М. Қориев, Ойдин кечалар.



**ЧАҚИРЛАМОҚ** кам қўлл. айн. **шиқирламоқ**. Маҳалла чойхонасида одам тиқилинч, қаердадир чойнак қопқоқлари чақирлайди. «Муштум».

**ЧАҚИРМОҚ 1** Номини айтиш, овоз чиқариш ёки бирор хатти-ҳаракат воситасида муайян жойга келишга ундамоқ, чорламоқ. *Бир вақт Кумуш хола чақириб қолди: -Хув Қоракўз! Мунда кел, болам! С. Сиёев, Ёруғлик. Хон қарс уриб, мулозимини чақирди. С. Сиёев, Ёруғлик. Аҳмедов имо билан уни [Канизакни] чақирди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бўтабой баланд овоз билан бригадирларни чақирди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

**2** Ўзига қаратиш мақсадида номини айтиб ёки бошқа сўзлар воситасида узоқроқ жойдан туриб мурожаат қилмоқ. *Кўчанинг нариги юзидан уни кимдир чақирди. Ҳамроқул, чақирган кишига қарайман, деб гандираклар кетди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

..деб **чақирмоқ** Атамоқ, шундай ном, сўзни қўллаб мурожаат қилмоқ. *Бу кишининг устодлари.. Зокир эшон-да.. Хон уни «Зокир гов» деб чақирар эди. К. Яшин, Ҳамза. Бўлмаса сизни, амаки, деб чақирсам майлими? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакат.*

**3** Таклиф, даъват қилмоқ. *Дехқон ўзининг яқин қариндошларини ва ошина-оғайнилларини меҳмонга чақирибди. «Чалпак ёққан кун». Куёш тик келганда, Чўли бобо ҳаммани овқатга чақирди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

**Куёв чақирди этн. айн. куёв чарлар. қ. чарлар.** *Бегимхоннинг онаси куёв чақирдисини ўтказиши билан 1939 йили Эрали ҳарбий хизматга кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

**4** Бирор иш, вазифа ва ш.к. ни адо этишга ёки унда иштирок этишга даъват қилмоқ, ундамоқ. *Ёрдамга чақирмоқ. Мусобақага чақирмоқ. ■ Раҳбарлар Фотиманинг ишини мақтаб, ҳаммани ундан ўрнак олишга чақирарди. Т. Ашуоров, Оқ от. Чолнинг жаҳли чиқиб, зolim хонни урушга чақирди. «Чалпак ёққан кун». Никоҳ куни.. самовар қайнатиш ишига бойнинг хотини Йўлчини чақирди. Ойбек, Танланган асарлар.*

**Мажлис (ёки кенгаш) чақирмоқ** Мажлис ёки кенгаш бўлиши ҳақида унга алоқадор шахсларга билдирмоқ, хабар бермоқ; мажлис ёки кенгаш ўтказмоқ. *Эртөөвнинг бахтига, иккинчи секретарь ҳам кичик мажлис чақирган экан.. О. Ёқубов, Эр бошига иш*

тушса. *Ҳусайн Бойқаро кенгаш чақирди. Ойбек, Навоий.*

**5** Бирор нарсани келтиришни сўрамоқ, буюртма бермоқ (ошхона, чойхона ва ш.к. ларда). *[Йўлчи] Чойхоналардан бирига кирди. Устунга суяниб, тахта каравотда оёғини узатиб ўтирди. Чой чақирди. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзинг чақирдинг, ўзинг буюрдинг. [Пулини] Тўлайбер! А. Қаҳҳор, Оғайниллар.*

**6** *Олло(ҳ), худо, эгам, парвардигор* каби сўзлар билан бирга қўлланиб, «вафот қилди, ўлди» деган маънони англатади. *Олло Фаррухни ўз даргоҳига чақириб олибди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

**7** Қичқирмоқ, товуш чиқариб хабар бермоқ. *Гудок чақирди. ■ Бу орада яна бир хўроз чақириб ўтди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

**8** *кўчма* Пировардида бирор натижага олиб келмоқ; келтириб чиқармоқ. *Уйку касал чақиради. Мақол. ■ Ортиқча кулги йиғи чақиради. Газетадан. Тут тепасида бир қарға бўйини чўзиб, жон-жаҳди билан қағиллаб, қор чақирарди. Мирмуҳсин, Куламас қоя.*

**Эшигини чақирмоқ** Бировнинг эшигини қоқмоқ, тақиллатмоқ.

**ЧАҚИРТИКАН** айн. **чақиртиканак 2.** *Дўст орттираман десанг, ширин суҳбат қил, Душман орттираман десанг, чақиртикан бўл. Мақол. ■ Севишганлар — қизил гул билан оқ гул ўртасига тушган чақиртикан ким экан? Мирмуҳсин, Умид.*

**ЧАҚИРТИКАНАК 1** *бот.* Пояси ер бағирлаб ўсадиган ёввойи ўт ва унинг юлдузча шаклли тикани. *Умид янтоқ, чақиртиканаклар ёнида чўнқайиб ўтириб, хўнг-хўнг йиғларди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

**2** *кўчма* Бировнинг йўлига тўғоноқ бўлувчи, унга зарар етказувчи. *Энди қарасам, ўзим ҳам чақиртиканак эканман, Фозиддин Қобулов мени юлиб ташлашга ҳаракат қилган сайин, унинг қўлини қоната бошладим. О. Мухторов, Эгилган, бош.*

**ЧАҚИРТИРИҚ** Биров орқали чақирмоқ. *Ҳасанали бу чақиртириқдан бир нарса ҳам сезмаган.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

**ЧАҚИРУВ 1** **Чақирмоқ** фл. ҳар. н.

**2:** *чақирув қоғози айн. чақирмоқ қоғози қ. чақирмоқ. Назира Жалилованинг ўттиз нафар курсдоши имтиҳондан чиқиб, чақирув*

қоғози билан фронтга жўнаб кетишиди. «Саодат». Раис, сизга рухсат, судда ҳам бир-икки марта безовта қилишади. Чақирув қоғози олишингиз билан албатта келишингиз керак. С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧАҚИЧ** шв. айн. Сақич. - Буви, қутингизда битта ҳам чақич қолмадими? — деб сўради бола. «Ёшлик».

**ЧАҚИШМОҚ 1** Чақмоқ V фл. бирг. н. Меҳмонлар писта чақишиб, гаплашиб ўтиришибди.

2 дағл. Жипслашиб, қапишиб қолмоқ (итлар ҳақида).

**ЧАҚИҚ** Бировнинг устидан етказилган махфий маълумот, хабар; тухмат. *Бойларнинг чақиғи билан Йўлчининг иши оғирлашди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАҚМАЧАҚАР** с.т. қ. **чақимчи.** Акамнинг ўрнида бўлганимда, чақмачақар синглимнинг юзини бир уриб, қизартириб қўйган бўлардим. А. Кўчимов, Ҳалқа.

**ЧАҚМОҚ 1** I Атмосферавий электр заряди; яшин. *Осмондаги дабдабали, аммо фойдасиз чақмоқ бўлишдан кўра, ерда бир тутам олов бўлиб, бир ғарибнинг қозонини қайнатмоқ афзалдир.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

**Чақмоқ чақди** Чақмоқ ялт этиб кўринди. *Мана чақмоқ чақди ногаҳон, Зимистон тун чоки сўкилар.* Р. Парфи. *Гулдур этиб, булут тарқаб, Ялт-юлт этиб чақмоқ чақди.* Ҳамза.

2 кўчма Ўт, учкун. *Қизнинг шаҳло кўзида нафрат чақмоғи ялт этиб ёнди-ю, ўчди.* «Ёшлик».

**ЧАҚМОҚ 2** Ўт олдириш асбоби. *Тоҳир шивирлаб сўради: -Чақмоқ билан тутантириқни ҳам олдингми?* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Папирос чекиш учун олиб юрган чақмоғидан бошқа ёруғ берадиган бир нарса йўқ.* Ойдин, Мардлик — мангулик.

**Чақмоқ мўйлов** Қоп-қора, хушбичим мўйлов. *Чақмоқ мўйловини бураб, дўпписига райҳон қистирган Икромжон..* ғўза қатор ораларига кириб кетди. Мирмуҳсин, Қизил дурралар.

**ЧАҚМОҚ 3**: **чақмоқ телпак** Тепаси дуҳобадан, жияги тулки, сувсар ёки кундуз мўйнасидан тикилган қимматбаҳо телпак. *Хомтама бўлма, сенинг кавушингга улар зор эмас, мўйнадўзлар тиккан чақмоқ телпакларни ҳам бошларига урмайдилар.* М. Осим, Элчилар. *Шунда эшикдан гимнастёрка, га-*

*лифе шим ва чақмоқ телпак кийган бир йигит энгашиб кирди.* «Ёшлик».

**ЧАҚМОҚ 4**: **чақмоқ қанд** Тўртбурчак шаклли қанднинг ҳар бир бўлаги. *Кимёгар янги бир зарра кашф этса, Бу ижод боиси бўлган, ҳойнаҳой, Столнинг четига сиз қўйиб кетган* Бир чақмоқ қанд билан бир пиёла чой. Э. Воҳидов.

**ЧАҚМОҚ 5** I с.т. Писта, бодом, ёнғоқ ва ш.к. қаттиқ пўчоқли меваларни ёки баъзи ҳўл меваларнинг данакларини тишлаб ёки бирор нарса билан уриб ёрмоқ. *Абдишукур бодом-писта чақиб, аччиқ чой ичиб, яйраб ўтирарди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Зарар қилғай данакни тишда чақмоқ.* Ҳабибий. *Бола ёнғоқни чақиш учун атрофига кўз югуртириб, тош қидирди.* «Ёшлик».

2 Қаттиқ нарсани синдириб майдаламоқ, бўлак-бўлак қилмоқ; ушатмоқ. *Тош чаққан, цемент қорган ҳам ўзим..* Миртемир. *Оптон қиррали стакан лабига тухум уриб чақди..* яхшилаб арчиб, лунжигга солди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 Бир-бирига уриб, суртиб, олов чиқармоқ; ёндирмоқ. *Гугурт чаққандим, кўзим тўрдаги ёғоч сандиққа тушди.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. *Баратов.. папирос олиб, гугурт чақди.* С. Зуннунова, Янги директор.

4 кўчма Чақа қилмоқ (қ. **чақа** II 1). *Яланг оёқ юриб кўрсам, шағал бармоқларимни чақиб ташлади.* Ҳ. Назир, Бир туп ғўза.

5 кўчма Чарчатмоқ, уринтирмоқ. - *Бугун лойда ишлайсан. Қорнингни тўқламасанг, лой чақади, — деди [Йигитали].* Т. Малик, Ажаб дунё. *Элчи Муҳаммадалини йўл чақиб қўйган, бир неча кундан бери ўз меҳмонхонасида дам олиб ётар эди.* М. Осим, Элчилар.

6 кўчма Мазмун-моҳиятини англамоқ; ечимини топмоқ. *Иборалар кўп, ибораларнинг маънолари ҳам кўп, ҳар бирини чақиш керакки, кейин қўлингда фонус бўлиб, йўлингни ёритади.* М. М. Дўст, Лолазор. [Ҳафиз] *Алехиннинг этюдларини ёнғоқдай чақиб ташларди, қурғур.* А. Мухтор, Туғилиш.

**Мағзини чақмоқ қ. мағиз I 3.** *Чақки бўлибди, жиян. Ер сотган эр бўлмайди, эр ер сотмайди.* Мана бу гапнинг мағзини чақ. Ойбек, Танланган асарлар. **Пулга чақмоқ** Қийматини пул билан белгиламоқ, ўлчамоқ. *Ҳосилни пулга чақиб кўрсам, катта фойда*

олишим аниқ бўлиб қолди. «Ёшлик». Ҳамма нарсани пулга чақиб гаплашадиган савдогарнамо Суръатнинг хатти-ҳаракатлари доимо Умиднинг жинини кўзгар, «нега бунақасан?» дерди баъзан у. Мирмуҳсин, Умид.

**ЧАҚМОҚ VI 1** Тишлаб ёки найзасини санчиб жароҳатламоқ, оғритмоқ ёки заҳар солмоқ (илон, чаён, ари каби газандалар, чумоли, бурга, чивин каби ҳашаротлар ҳақида). *Маълумки, Ҳиндистонда илон чақишидан ҳар йили минглаб киши ҳалок бўлади. «Фан ва турмуш». Бир марта чаён чақиб олувди, ҳозир ўша эсимга тушиб кетди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Оёғини чақаётган чумолини ушлаб, кўздан кечирди. «Ёшлик».*

**Пули чақади** Нархи жуда оғирлик, қимматлик қилади. *Ўзи ёқади, пули чақади. Мақол.*

**2 кўчма** Аччиқ гаплар айтмоқ, захрини сочмоқ. *-Қандай қилай, ўлиб бўлдим, — деди она кўзидан ёш оқиб, — отанг ўлгур чақаман дейди. Ойбек, Нур қидириб. Вақт ўтган сари онанинг гумонлари асосиз ишончга айлана борди, у заҳарли киноялар билан куёвини чақиб ола бошлади. Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси.*

**3 кўчма** Чақимчилик қилмоқ, гап ташиб, гийбат қилмоқ. *..у ўзи ишламагани ишламаган, кишилар ҳақида хийнат қилмоқда. Яна.. бизни амирзодага чақади. Мирмуҳсин, Меъмор. Ким сизга шундай деб чаққан бўлса, бекор айтибди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

**ЧАҚМОҚДАЙ**, -дек **1** Чақмоқ каби, чақмоққа ўхшаб. *У Жумабойнинг турқига, қўлида чақмоқдай ярақлаётган камар тўқасига қараб туриб, юрагини ваҳима босди. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

**2 кўчма** Қоп-қора; чиройли. *Тўламат чақмоқдай мўйловини аста силаб қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.*

**3 кўчма** Топ-тоза; тартибли кийинган; ясанган. *Чақмоқдай қиз. Чақмоқдай энгилбоши ўзига ярашган эди.*

**ЧАҚМОҚИ:** чақмоқи телпак айн. **чақмоқ телпак қ. чақмоқ III.** *-Ҳаммомга ўт қаловчи — гўлаҳликни ўргансанг, эртаю кеч ўт олдидан жилмайсан, гуппи билан чақмоқи телпакнинг ҳам кераги бўлмайди, — деди Шум бола Омонга. Ф. Фулом, Шум бола.*

**ЧАҚМОҚЛАМОҚ I** Синдирмоқ, ушатмоқ, бўлак-бўлак қилмоқ, чақмоқ (қанд, тош ва ш. к. ни). *Қандни чақмоқламоқ.*

**2** Қовун-тарвузнинг ширинлигини, мазасини билиш учун озгина кесиб олмоқ. *Тарвузнинг яхши-ёмонлигини баъзилар чертиб билади, баъзилар чақмоқлаб билади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.*

**ЧАҚМОҚТОШ** Бир-бирига ёки темир парчасига урганда ўт чиқарадиган қаттиқ тош. *Қолдирмиш у сенга қора кун учун Бир чимдим туз билан бир жуфт чақмоқтош. А. Орипов. [Зулфизар билан Авазхон] Иккови отидан тушиб, даланинг хас-хашагидан ийгиб, чақмоқтош уриб, олов чиқариб.. ёндириб юборди. «Зулфизар билан Авазхон».*

**ЧАҚНАМОҚ I** Ёрқин нур, олов учқунлари сочмоқ. *Заргаров саҳрода яшин чақнаган тунларни яхши кўрар.. эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Қўёш дам булут орасига кириб, дам кескин ялтираб чақнарди. Ойбек, Навоий.*

**2** Ярқирамоқ, ялт-ялт этиб товланмоқ; ялтирамоқ. *..худди шу пайт Муқаддас ҳам қаради-да, садаф тишларини чақнатиб, бир кулди. О. Ёкубов, Муқаддас. Кўзлари ҳамон кулгидан чақнаб турарди. «Саодат». Чўққиларнинг қил учи худди қилич дамидек чақнаб турибди. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

**3** Ёришмоқ, ёп-ёруғ бўлмоқ. *У [Комил] тўғри уйга кириб.. электрни ёқиб юборди. Ясоғлиқ хона чақнаб кетди. Ойбек, О.в. шабадалар. Туйнукдан нур тушиб, хонанинг бир бурчи чақнаб кетди. «Ёшлик».*

**4** Акс этмоқ; намоён бўлмоқ, ифода-ланмоқ, билинмоқ (нигоҳ, кўз қарашга нисбатан). *Нигоҳида нафрат чақнаб, беихтиёр кафтини пешонасига босди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Олазарак кўзларида фақат ташвиш ва ҳадик чақнарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

**5** кўчма Яшнамоқ, гул-гул очилмоқ; ёш ва чиройли кўринишга эга бўлмоқ. *..Скамейкада ўтирган она ҳали замон қизининг чақнаб, тоғ кийигидек ўйноқлаб чиқишини кутарди. Мирмуҳсин, Умид. Чақнаб юрган чоғи юзлари нақш олмадай бўлиб турар, энди.. ўзини ёшлигидагидай кўргиси келар.. эди. «Ёшлик». Шу қиёфада [Қобул Комилович] хушқад йигитлардай чақнаб кўринарди кўзга. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

6 кўча Жўш урмоқ, тугёнга келмоқ. Юрагингда чақнасин фақат Ёруғ хаёл, самовий ўтлар. А. Орипов.

**Оёғидан ўт чақнамоқ** Шахдам, эпчил, абжир бўлмоқ. *Йигит деган аргумоқдай ўйноқлаб, оёғидан ўт чақнатиб юриши керак.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Туёғидан ўт чақнамоқ** (от, тойга нисбатан). Тез ва энгил чопадиган; учкур. *Уч ёшга кирганида, [Қора Жайрон] булутга сакрайдиган, туёғидан ўт чақнайдиган от бўлди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧАҚНОҚ** Ярқироқ; нурли, ёрқин. *Гўё чақноқ юлдуз пайдо бўлди-ю, Фикрдай йилт этиб кечди самодан.* Х. Даврон. *Ёш дўстим, сенга қараб туриб ҳавасим келади: юзларингда ёшликка хос тароват, кўзларингда чақноқ нур.* Газетадан.

**ЧАҚОНҒИЧ** шв. Чаёнўт.

**ЧАҚУВ** айн. **чақиқ**. Эҳтимол, орага бирон шубҳа ёки чақув тушиб, ўғлимизни ҳибс қилгандирлар. Мирмуҳсин, Меъмор.

**ЧАҚЧА** шв. Носқовоқ. *Белида ханжар бор, чақчада нос бор.* Миртемир.

**ЧАҚЧАЙМА** Чақчайган, катта очилган (кўз ҳақида). *Чақчайма кўз.*

**ЧАҚЧАЙМОҚ** 1 Кўзини катта очиб, ола-кула қилиб қарамоқ; бақраймоқ. *Чақчайиб турган Шамси: -Э, сизнинг нима ишингиз бор, ишингиз бўлмасин! - деган эди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш.

2 Катта очилмоқ (кўз ҳақида). *Бувимнинг кўзлари чақчайиб, соққадай думалоқ бўлиб кетди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Чақчайма, Адолат! Чақчайган кўзларинг эримнинг бошини еди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**ЧАҚЧАҚ** Хурсандчилик, хушчақчақлик билан қилинган суҳбат; хангама. *Болаларнинг қизир суҳбат, чақчақи.* Қ. Муҳаммадий. *Супаларга, сўриларга тўшалган шолча, гиламларда одамлар чақчақи тинмайди.* Х. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

**Чақчақ уриб** 1) баланд, ёқимли овоз чиқариб. *Булбуллар сайрар, какликлар чақчақ уриб, ҳар қуш бир турда сайраб турибди.* «Нурали»; 2) хушчақчақ, хурсанд бўлиб. *Ҳамиша кулиб, чақчақ уриб юрадиган дилкаш одам эди у.* М. Исмоилий, Одамийлик қисаси.

**ЧАҚЧАҚЛАМОҚ** Баланд овоз, кўтаринки кайфият, хушчақчақлик билан гапирмоқ, кулмоқ. *Тинмай жавраб, чақчақлаб турган Светлана бирдан бўшашиб туш-*

*ди, хомуш бўлиб қолди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

**ЧАҚЧАҚЛАШМОҚ** Хушчақчақлик билан вақт ўтказмоқ, суҳбатлашмоқ. *Кунига биз билан чақчақлашиб, биз билан чой ичадиган Султон амаки бўлса индамай ўтирибди.* Х. Назир, Ёнар дарё. *Табибий билан Аваз чақчақлашиб, тўйхонага кириб келдилар.* С. Сиёев, Аваз.

**ЧАҚЧАҚЛИК** кам қўлл. Хурсандчилик, хушчақчақлик. *Замоналининг чеҳрасидаги бояги чақчақлик йўқолди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

**ЧАҚ-ЧУҚ** тақл.с. Металл ёки металлдан қилинган асбобларнинг бирор нарсага урилиши натижасида чиқадиган овозини билдиради. *Темирчининг «чақ-чуқ» сасига, Бир кунни денг, ишхонасига Кирди ўйнаб талай болалар.* С. Очил. *Тарс-турс, чақ-чуқ этган товушлар чиқиб, юқори кўтарилган кетмонларнинг йилтироқ сиртига тўқинган қуёш нури ялт-юлт чақнаб турарди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

**ЧАҚҚОН 1** сфт. Эпчиллик билан ҳаракат қиладиган; чаптаст. *Бургут — анча йирик, чаққон ва кучли қуш.* «Фан ва турмуш». *Қушнисининг чаққон қизини кўз остига олиб қўйган эди.* «Ёшлик».

2 рвш. Тез, эпчиллик билан. *У чаққон кийина бошлади.* «Ёшлик». *Қизил чуваклари билан юмшоқ босиб, чаққон елиб хизмат қилмаса, ўзини қаёққа қўйишни билмай қолади.* А. Муҳтор, Давр менинг тақдиримда.

**Бозори чаққон қ. бозор 2.** **Оёқ-қўли** (ёки **қўл-оёғи**) **чаққон** Жуда чаққон; эпчил. *Оқ халатли юмалоқ ошпазнинг оёқ-қўли чаққон.* «Шарқ юлдузи». *Оқ сочли гапга чечан десам, қўл-оёғи ҳам чаққонгина бир киши экан.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Тили чаққон** Юз-хотир қилмасдан шартта гапирадиган; шартаки. *Зумраднинг қўли ҳам, тили ҳам чаққон эди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

**ЧАҚҚОНЛАШМОҚ** Ҳаракати тезлашмоқ, жадаллашмоқ. *Заргарнинг эса оёқ-қўллари чаққонлашиб, кайфи чоғ бўлиб қолганидан, Тўранинг унга ёқиб қолганини пайқаш қийин эмас эди.* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. *Кампир.. борган сари қўллари қовушиб, чаққонлашиб кетди.* Газетадан.

**ЧАҚҚОНЛИК** Тез ҳаракат қилишлик; эпчиллик; чаптастлик. -Э, қани чиқинг,

домла, — Илҳом чаққонлик билан кабина эшигини каттароқ очди. — Марҳамат! Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ҳалиги барваста одам ўгирилиб, ўзига ярашмаган чаққонлик билан унга интилди. М. Мансуров, Ёмби.

**ЧАҒАЛАЙ** Кўлларда яшовчи ёввойи кушларнинг бир тури. *Мовий кўллар узра сузса чағалай, Адирларда кезса оққув галалар.* А. Орипов. *Оққушларми, чағалайларми, денгизга тўш уриб, яна шодон кўтарилди.* М. Мансуров, Ёмби.

**ЧАҒДАВУЛ, чангдовул** [мўғ. чагдуул] 1 эск. тар. Чингизийлар, теурийлар армиясида кўшиннинг орт — арбергарад қисми.

2 Кўшиннинг орт қисми кўмондони.

**ЧАҒИЛЛАМОҚ** айн. чағирламоқ.

**ЧАҒИР I** эск. айн. чоғир. Эл қонидан ичишар чағир, Бари бирдай ўғри, муттаҳам. Миртемир.

**ЧАҒИР II** Ола-була, кулранг. *Баширжон чағир кўзли шифрга зимдан қараб-қараб кўяр.. эди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Севаргул жилмайибгина онасининг.. чағир кўзларига тикиларкан, беихтиёр кўнглидан шу фикр ўтди.* Н. Қиличев, Чиғирӣқ.

**ЧАҒИР III** айн. чақир. *Чағир тошлар товонимдан тишлаб олган, Кўлларимдан кийикчалар ушлаб олган.* М. Юсуф. *Олис, чағир тошли йўллардан Отда елиб ўтамиз бирга.* Х. Даврон.

**ЧАҒИРЛАМОҚ** «Чағ-чуғ» овоз чиқармоқ, чуғурлашмоқ (зағча, қарға каби кушлар ҳақида).

**ЧАҒИРЛАШМОҚ I** Чағирламоқ фл. бирг. н. 2 кўчма Шовқин солиб, бири олиб-бири қўйиб гаплашмоқ, чувурлашмоқ.

**ЧАҒИР-ЧУҒУР** тақл. с. I Кушларнинг баравар сайрашидан, чуғурлашидан чиқадиган бетартиб овозни билдиради. *Аллақадан учиб келган кушларнинг чағир-чуғур сайрасигина эшитилади.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

2 кўчма Бетартиб, бақириб-чақириб сўзлашиш, олаговур суҳбат. [Бой:] *Ҳой, ичкари кир, чағир-чуғурдан қулоғим битди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уларнинг чағир-чуғур аралаш қаҳқаҳалари ҳовлини янгради.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧАҒИРҚАНОТ** Ўрдақлар кенжа оила-сига мансуб бир турли ёввойи ўрдақ.

**ЧАҒРАК** Туркий этник гуруҳ. *Тахмин қилинишича, чағрақлар қипчоқ қабилалари-*

*дан бири бўлиб, 11–12-асрларда Фарғона водийсининг тоғли ҳудудларига келиб ўрнашиб қолган.* «ЎЗМЭ».

**ЧАҒ-ЧАҒ** тақл. с. Зағча, қарға сингари кушларнинг овозини билдиради. *Баъзан чағ-чағ этади бирдан Зағчалар ҳам топгандек висол.* Газетадан.

**ЧАҒЧАҒЛАМОҚ** «Чағ-чағ» овоз чиқармоқ, сайрамоқ. *Ёнимдан чағчағлаб ўтган эй тўрғай, Севинчимни куйлаб уч яна баланд.* Ҳ. Пўлат. *Бутун дунёнинг булбули шу ерларга йиғилиб келгандай, ҳар шохда чағчағлайди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**ЧАҒ-ЧУҒ** айн. чағ-чағ. *Қора қарғаларнинг кузда тўда-тўда бўлиб далалардан қайтиш пайтларидаги қаттиқ чағ-чуғлари диққатни жалб этади.* Газетадан.

**ЧЕВАР I** Кийим-бош ёки кашта тикишга уста аёл, моҳир тикувчи. *Мана шу чевар қизлар харидоргир маҳсулот тайёрлашади.* «Саодат».

2 кўчма Ўз ишининг моҳири, устаси; уддабуро. *Пахталар ватанининг асл чевари — Пахта даласининг қиз-жувонлари.* Ф. Фулом.

**ЧЕВАРА** Эваранинг фарзанди — ўғли ёки қизи (катта бобога, бувига нисбатан). *Бу йигит бир вақтлар унинг чевараси Темир билан қалин ўртоқ эди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

**ЧЕВАРЛИК I** Кийим-бош тикишга моҳирлик. *Қизлар чеварликни иштиёқ билан ўрганмоқдалар.* Газетадан.

2 Моҳирлик, уддабуронлик. *Унинг [Жамиланинг] озодалиги, ҳусн-жамоли, пазанда, чеварлиги ҳамманинг оғзига тушиб кетган.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

**ЧЕВРИЛМОҚ** Айланмоқ. *Москвадан самолёт Тошкентга етиб, Лолалар устида чеврилар эди.* Ф. Фулом. *Ҳамманинг армони — соғайсин қўшиқ, Заррин қанотида чеврилсин осмон.* А. Орипов.

**ЧЕГА I** Чинни асбобларнинг синиғини улаш учун ишлатиладиган, иккала учи қайрилган металл михча. *Чега тушган коса. Тиришганининг тўқмоғи тошга чега қоқади.* Мақол.

2 Идишларнинг шундай михчалар билан уланган, чегаланган ери. *Пиёланинг чегасидан сув сирқияпти.*

3 Ёғоч мих.

**ЧЕГАЛАМОҚ** Синган чинни идиш-асбобларни чега билан уламоқ, бутунламоқ. *Пиёлани чегалаган билан бари бир изи билиниб туради. «Шарқ юлдузи». Шу лаҳзада Қамчинбекнинг кўзи чегаланган бир чойнакка тушиб қолди.* Мирмуҳсин, Супурғига сажда.

**ЧЕГАНА** *шв. айн. чакана* 3.

**ЧЕГАРА 1** Бир-бирига қўшни, ёндош бўлган вилоят, туман, ҳудуд орасидаги ҳад, бўлиниш, ажралиш чизиғи. *Энди Қорабулоқ чегарасидаги доводдан ўтиб олишса, у ёғи осон.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қўшни давлатларнинг сувдаги ва қуруқликдаги ҳудудини, доирасини кўрсатувчи чизиқ. *Давлат чегараси. Чегара соқчиси.* ■ *Қаландарлар чегарадаги назорат пунктидан хат-ҳужжатларини кўрсатиб, Туркистон тупроғига ўтишиди.* К. Яшин, Ҳамза.

3 Охир, ниҳоя, поён. *Чўлнинг чегараси йўқдек..* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

4 кўчма Чек, метёр; ўлчов; доира. *Одоб чегараси.* ■ *Аммо у сабр-бардошнинг ҳам чегараси борлигини алақачон билиб олган..* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Бу газандалар ваҳшийлигининг чегараси йўқ экан-да!* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

**Чегарадан чиқмоқ** Бирор хатти-ҳаракатда метёрга риоя қилмаслик. *Ҳей, Нишопурий! Чегарадан чиқиб кетяпсиз! [деди Бадиа].* Мирмуҳсин, Меъмор.

**ЧЕГАРАДОШ** Умумий чегарага эга бўлган, ёнма-ён жойлашган; қўшни. *Чегарадош давлатлар.* ■ *Колхоз катта, бу ёғи кончилар шахри Кенсойга чегарадош.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Мирзакаримбой.. одамларнинг ерларини — агар уларнинг ерлари ўз ерларига чегарадош бўлса — ўзиникига қўшиш учун.. ҳар қандай номус ва адолатнинг бетиغا тупуради эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧЕГАРАЛАМОҚ 1** Икки орани, чегарани белгиламоқ; чегара билан ажратмоқ. *Давлатларни чегараламоқ.*

2 кўчма Белгили талаб, ўлчов, метёр ва ш.к. билан чекламоқ. чек қўймоқ. *Ҳақ-ҳуққини чегараламоқ. Таъсир доирасини чегараламоқ.* ■ *Жумладан, комедиядаги айрим ортиқча кўринишлар билан ташбеҳ, ҳолат ва элементлар чегаралаб ташланган.* Газетадан.

**ЧЕГАРАЛИ 1** Белгили чегара билан ўралган, чегараси бўлган, маълум чегара доирасидаги.

2 кўчма Маълум талаб, ўлчов, метёр ва ш.к. билан чекланган; чекли, ўлчовли; ҳисобли. *Николиннинг қалбини янги бир қўрқинч таталарди: ўқ-дори, озиқ-овқат унда чегарали эди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

**ЧЕГАРАСИЗ 1** Белгили чегараси йўқ, маълум чегара билан ажратилмаган.

2 кўчма Чекланмаган, ҳеч қандай чек, чегара қўйилмаган ёки қўйиб бўлмайдиган, чеки, чек-чегараси йўқ; чексиз, битмас-туганмас, бениҳоя. *Чегарасиз хаёллар.* ■ *Қизнинг орзулари чегарасиз эди.* «Ёшлик».

**ЧЕГАРАЧИ** Давлат чегараларини муҳофаза қилувчи ҳарбий хизматчи; чегара хизматчиси, соқчиси. *Менинг ёрим чегарачи — ёвга йўл бермас.* «Кўшиқлар».

**ЧЕГАЧИ** Синган чинни, сопол идишларни чегаловчи, чега қилувчи. *Эски Жўвада хангама кўп. Бир томонда синиқ чинилар ямоқчиси — чегачилар ғув-ғуви авжида.* Ойбек, Болалик.

**ЧЕГИРМА** Бирор миқдордаги пул, маблағ, нарса ва ш.к. дан чегириб олинган қисм, ҳисса.

**ЧЕГИРМОҚ** Бирор миқдордаги пул, маблағ, нарса ва ш.к. дан маълум қисмни чиқариб ташламоқ; ушлаб, тутиб қолмоқ. *Иш ҳақидан қарзини чегирмоқ. Оғирлигидан намлик учун 5% чегирмоқ.* ■ *Иш ҳақингиздан чегириб қолинади, деб огоҳлантиришиди.* Газетадан.

**ЧЕК 1 1** Давомли нарса ёки ҳодисаларнинг энг сўнгги чегараси, охири, ниҳояси, поёни. *Йўлнинг чеки. Чеки йўқ дашт. Чек нуқта. Чек йўл.* ■ *Ўз ерининг чекларига босиб тикан..* Ф. Фулом.

2 кўчма Йўл қўйилиши мумкин бўлган чегара; метёр. *Ҳар нарсанинг чеки бор. Чекдан чиқмоқ. Доноликнинг чеки йўқ. Мақол.* ■ *Қуролланишга тезроқ чек қўйиш лозим.* Газетадан. *У даҳшатли хаёлларга чек қўйиб, дарҳол институтга отлана бошлади.* Газетадан.

**ЧЕК II** [ф. چك — қозининг ҳукми, қарори] 1 Ҳисса, улуш. *Ўз чекини олмоқ.*

2 Зимма; мажбурият. *Сиздан яширадиган сир йўқ, тўйнинг нони менинг чекимга тушган эди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Шу йилларда онанинг ҳолидан хабар олиш Тоғжон опаларнинг чекига тушган.* А. Нурмурадов, Уруш бевалари.

3 Тақдир, қисмат, пешона. *Чекингга тушса, чекчайма.* Мақол.

**Чек ташламоқ** Куръа ташламоқ, қуръа ташлаб бахт синамоқ, ўз чекига тушганини аниқламоқ.

**ЧЕК III** [ингл. check < ф.  $\checkmark$  — пул муомаласига доир ҳужжат, шартнома; вексель] *мл.* Маълум юридик шахнинг жорий ҳисоб рақамидан муайян миқдордаги пулни бериш ёки ўтказиш ҳақидаги ёзма фармойишдан иборат махсус ҳужжат. *Чек билан пул олмақ.*

2 Касса томонидан бериладиган, товар учун тўланган сумма кўрсатилган талон, шунингдек, тўланиши лозим бўлган сумма кўрсатилган ва кассага тақдим этиладиган қвнтанция. *Сотувчининг қўли-қўлига тегмас, чек олиб, одамларга сут, кефир берарди.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар.

**ЧЕК IV 1** қ.х. Шоли экиш учун текисланиб, марзалар билан ажратилган ер, дала участкаси. *Шаҳардан чиқиб, катта-кичик қишлоқларни, майда-йирик чекларни кесиб ўтган чанг-тупроқ йўлда.. Ҳожидан хола ёшгина жувон билан.. боради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Шахсий уй-жой қуриш учун ажратилган ер майдони ва шу ерга қурилган уй-жойнинг ўзи.

**ЧЕКА** с.т. Чет, чекка. *Чекага чиқ!* ■ [Командир] *Бир чекадан пулемётга чақирди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

**ЧЕКА** [р. «Чрезвычайная комиссия» (фавқулодда комиссия) бирикмаси қисқартмаси (ЧК)нинг ўқилиши] *тар.* Шўро даврида 1918–1922 йилларда мавжуд бўлган «Аксиллинкалоб ва саботажга қарши кураш бўйича Бутунроссия фавқулодда комиссияси»нинг қисқартган номи. [Муҳаррир:] *Ахборингиз учун Чека ўша вақтларда боқимсиз болалар устидан ғамхўрлик қилиши ўз зиммасига олган эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

**ЧЕКАНКА** [р. чеканка] қ.х. Ғўзанинг, узумнинг юқори шохларини ёки юқори шох учларини қирқиш, узиш, чилпиш. *Ҳосил тугиш даврида ғўзани чеканка қилиш муҳим агротехник талаблардан ҳисобланади.* Газетадан. *Илгари чопиқ, яганая чеканка ҳам ўқувчиларсиз битмас эди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

**ЧЕКАНКАЧИ** Ғўзани чеканка қилувчи мутахассис деҳқон.

**ЧЕКИМ** Бир марта чекиладиган, бир чекишга етарли, бир чекишли. *Бир чеким нос.* ■ *Турдибой ундан бир чеким нос олиб, чекмоқчи бўлиб, бурнининг яқинига келтириб, Элмуродга тикилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧЕКИМЛИК** Чекиладиган нарса (маҳорка, папирос, сигарета, наша ва ш.к.).

**ЧЕКИНДИ** Чекиб ташланган ёки чекиб тамомланмаган папирос, сигарета ва ш.к. қолдиғи. *Гуғурт чўпи ва маҳорка чекиндиларига диққат билан қаради.* Ойбек, Куёш қораймас.

**ЧЕКИНИШ** **Чекинмоқ** фл. ҳар. н. *Ниҳоят, ярим кечага борганда, душман тамом ҳолдан тойиб, чекинишга мажбур бўлди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

**Лирик чекиниш** *ад.* Бирор мақсадда асосий мавзудан четга чиқилган, муаллиф ҳистуйғулари ифодаланган лирик парча.

**ЧЕКИНМОҚ 1** Орқага тисарилмоқ, тисланмоқ. *Директор ранги ўчиб, сал орқага чекинди.* «Шарқ юлдузи». *Ўсар бухгалтер, тумшугини ари уясида тиқиб олган айиқдай, ортига чекинди.* А. Кўчимов, Халқа. *Хотин ноз билан чекинди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 *ҳарб.* Душман ҳужуми натижасида илгариги позицияларни ташлаб, орқага кетишга мажбур бўлмоқ, орқага жилмоқ. *Душман тепадан жанг билан чекинаркан, муаллим яна ҳаммадан олдинда ўтга кириб кетди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Асирни дарҳол сўроққа тутдик. У чекиниш вақтида қуришовда қолган артиллериячилардан экан.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 *кўчма* Қайтмоқ, воз кечмоқ. *Ойқиз ҳам ўз фикридан асло чекинмай, қатъий тураверди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 *кўчма* Ўтмоқ, тугамоқ. *Қишнинг сўнги кунлари аста-секин чекинмоқда эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 *кўчма* Йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ. *Орқага чекинар ним қоронғилик.* Х. Даврон. *Ойнинг хира ёғдуси чекинди.* «Ёшлик».

6 *кўчма* Четга чиқмоқ. *Қоидадан чекинмоқ.* **ЧЕКИСТ** [р. чекист] Чека ходими, аъзоси. *Тошкентда менга учра. Сени шогирд қилиб оламан. Чекист бўласан. Хўпми? Ҳ. Фулом, Машғал.*

**ЧЕКИШ 1** **Чекмоқ** II фл. ҳар. н. *У чекишининг ҳам машиқини олган эди.* Мирмуҳсин, Умид. *У [Думбул Ғани] аллақандай ютоқиб, шошиб, чекишни кўмсаб, гуғурт чақиш-*

га уринар, лекин қўллари қалтираб, ҳадеган-да уддасидан чиқа олмасди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Сигарета; истеъмол қилинувчи наркотик модда. *..йигитча икки оғайниси билан муюлишда турарди. Уяна чекиш сўради. «Ёшлик».*

**ЧЕККА** Нарсаларнинг, жойнинг ўрта қисмига, марказига нисбатан энг чети, четки томони; ён, ёқа, қирғоқ, чет. *Айвоннинг чеккаси. Йўлнинг чеккаси. Чеккадаги одам. ■ Йўлнинг чеккасида қатор тераклар саф тортган.* Газетадан.

**Бир чеккадан** 1) бирор томондан, бир четдан. *Бир чеккадан кимнингдир овози эшитилди;* 2) бир бошдан, батартиб. *Нон ясаб бўлгунча, тандир қизиди. Кейин бир чеккадан ёпдим.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бир чеккаси** 1) бир чети, томони. *..тип-тиниқ осмоннинг бир чеккасида бўзарган ой хомуш осилиб қолган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол;* 2) кри. с. *взф.* Бир ҳисобда; шунингдек. *Ҳакимбойвачча учун Йўлчи синалган, азамат бир малай ва, бир чеккаси, қариндош эди ҳам.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧЕККАЛИК** Чеккага, марказдан чет ерга мансуб. *Чеккалик киши.*

**Бир чеккалик тур** Четга чиқиб тур. **Ишлар бир чеккалик бўлди** Ишлар бартараф бўлди.

**ЧЕКЛАМОҚ** Белгили талаб, ўлчов, меъёр ва ш. к. билан чегараламоқ; чегара, чек қўймоқ; чегарасини белгиламоқ, қатъий қилиб қўймоқ. *Вақтни чекламоқ. ■ Бунинг устига, таржимоннинг луғатини ҳам чеклаш уни бутунлай занжирбанд қилиб қўяр эди. «ЎТА».*

**ЧЕКЛАНМОҚ I** Чекламоқ фл. мажх. н. *Харажатлар чекланди. Вақт чекланди.*

2 Чегараланмоқ, кифояланмоқ. *Тошкент тиббиёт институти шифокор мутахассислар етиштиришининг ўзи билан чекланмайди. «Гулистон».*

**ЧЕКЛИ I** Чеки, охири, поёни бўлган. *Чекли фазо. Чекли миқдор (мат.).*

2 Чеклаб қўйилган, ўлчовли, ҳисобли. *Чекли вақт. Чекли маблағ.*

**ЧЕКМОҚ I** эск. Тортмоқ, урмоқ. *Тиг чекмоқ. ■ Армон билан билмагани билдирар, Ханжар чекиб, қора бағринг тилдирар. «Кунтуғмиш».*

**ЧЕКМОҚ II** Бошдан кечирмоқ, руҳан ёки жисман ҳис қилмоқ. *Азоб чекмоқ. Машаққатлар чекмоқ. ■ ..фоний дунё азоб-уқубатларини кўп чеккан банда боқий дунё роҳатини кўради.* Мирмуҳсин, Мемор.

**Жон чекмоқ** Астойдил, жонини жабборга бериб ишламоқ, ҳаракат қилмоқ. *Меъморнинг дашт офтобида сардоба қуриб бераман, деб жон чекиб юрганини кўраётган шогирдлари устодга ачинишарди.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Оҳ (ёки нола, фарёд, ёху) чекмоқ** Чуқур қайғуриб, изтироб билан йиғламоқ; оҳ тортмоқ. *Оҳлар чекиб ҳар дам кундуз, Жўраси йўқ ўзи ёлғиз. «Баҳром ва Гуландом».* Қобил Комиловичнинг ўзи эса айвон устунига дам-бадам бошини уриб, нола чекарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Йигитлар мактубин битганда қондан, Келинлар фироқдан чекканда ёху, Унинг ҳам панох қайтмади жандан..* А. Орипов,

**ЧЕКМОҚ III I** Истеъмол қилмоқ. *Сигарет чекмоқ. Чилим чекмоқ. ■ Орамизда беш киши махорка чекади. С. Сиёев, Ёруғлик. Мен ҳам уни кўтараётганимда, шундай ачимсиқ ҳид димогимни ёриб юборай деганди, наша чекканига иқрор бўлдим.* Газетадан. *У айвон чеккасида сигарет чекиб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 Санчиб, куйдириб, босиб тасвир, нақш, безак ҳосил қилмоқ, безамоқ. *Эғнида тўқ кўк шевиотдан костюм, ёқаларига гул чекилган оч пушти блузка.* Ойдин, Сухбати жонон.

**Имзо чекмоқ** Қўл қўймоқ. *Сафо Аvezов ўнг қўли билан актга имзо чекди. «Муштум».*

**ЧЕКСИЗ I** Чеки, чегараси, охири, поёни йўқ; поёнсиз, бепоён. *Чексиз фазо. Чексиз пахта далалари. Чексиз миқдор (мат.). ■ Бир оздан кейин Қумри чексиз даштга ишора қилди.* Мирмуҳсин, Қумри ва Таманно.

2 кўчма Чекланмаган, жуда катта; битмас-туганмас; бениҳоя; чуқур. *Чексиз садоқат. Чексиз имкониятлар. ■ Бузрук эшоннинг Ҳамзага нисбатан адовати чексиз эди. К. Яшин, Ҳамза. Мен чексиз ҳайрат ва диққат билан Ҳилолага тикилдим. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. [Аянинг] Дардди кўзларида чексиз алам, лабларида унсиз таъна. О. Ёкубов, Диёнат.*

**ЧЕКСИЗЛИК I** Чексиз бўлишлик, бепоёнлик. *Осмоннинг чексизлиги. Садоқатнинг чексизлиги.*



2 мат. Чексиз миқдор. *Чексизликка интилувчи сон.*

**ЧЕКЧАЙМОҚ** *шв.* Чақчаймоқ; бақраймоқ. *Чеканга тушса чекчайма.* Мақол. ■ *Илгари кийик билан кучук бир-бирларидан қўрқар, бир-бирларига яқин келолмай, чекчайиб туришарди.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

**ЧЕЛ** *шв.* Экин майдонлари, ер пол (тахта)лари орасидаги чегара; уват. *Резина этикли киши эрталабдан буён дала айланиб, челларни кўздан кечиради.* Газетадан.

**ЧЕЛАК** Асосан суюқликларни сақлаш, ташиш учун хизмат қиладиган, цилиндр шаклли, ёйсимон бандли идиш; пақир. *Сирли челақ. Бир челақ сув.* ■ *Кудуқ бўйида челақ тўла сув ва занжирга боғланган мис жом турарди.* С. Айний, Дохунда.

**ЧЕЛАКЛАБ** *рвш.* Челақ билан, челақда. *Челақлаб сув ташимоқ.* ■ *Қурилишда эса цемент билан қум аралашмалари челақлаб қўлда ташилмоқда.* «Муштум».

**Челақлаб куймоқ** 1) челақ билан куймоқ; 2) кўчма шаррос куймоқ, қаттиқ ёғмоқ (кучли ёмғир ҳақида). *Булутларнинг ҳаракати бежо. Ҳали замон тепамиздан челақлаб қуйиб берса ҳам, эҳтимол.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Тунлари челақлаб ёмғир қуяди, эрталаб қарасанг, экин-тикинларингдан номнишон йўқ.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

**ЧЕЛАКЧИ** Челақ ясайдиган ёки тузатадиган уста.

**ЧЕМОДАН** *айн.* чамадон. *Хотини — Анна иссиқ кийимларни чемоданга жойлади.* Ойдин, Ҳикоялар.

**ЧЕМПИОН** [*ингл.* champion < *фр.* champion — жангчи; курашчи] Спортнинг бирор тури бўйича шаҳар, вилоят, мамлакат ёки жаҳон биринчилиги учун ўтказилган мусобақа ғолиби бўлган спортчи ёки спорт жамоаси. *Бугун ҳамманинг оғзида бир гап: Рус-там Қосимжонов — шахмат бўйича жаҳон чемпиони!* Газетадан.

**ЧЕМПИОНАТ** [*р.* чемпионат < *ингл.* championship] Чемпион унвонини олиш, чемпионни аниқлаш учун ўтказиладиган мусобақа, беллашув. *Шахмат чемпионати.* ■ *Футболчиларимиз чемпионатнинг кумуш медалини қўлга киритишди.* Газетадан.

**ЧЕН** *шв.* Чама, мўлжал; ўлчов. *Ким танимас Кўкан деган колхозчини, Танимаган эслаб кўрсин, етса чени.* Ф. Фулом.

**ЧЕНА** *с.т.* Чана.

**ЧЕП** *кт.* ҳарб. Турли нарсаларни айқаш-уйқаш босиб, ёвга қарши қурилган тўсиқ. *Чеп қурмоқ.* ■ *1365 йилда шаҳар зарбдорлари шаҳарни мўғуллардан фақат кўчаларга чеп босиб ҳимоя қилган эдилар.* Я. Фуломов, Кўҳна тарих излари.

**ЧЕР** *фольк.* Алам, қайғу; доғ. *Кўп чопилса, отингиздан тер келар, Ёмон гапга юраклардан чер келар.* «Ойсулув». *Юрагида чер эди, Гуркураган эр эди.* «Ҳасанхон».

**ЧЕРВОН** [*р.* червонец < *пол.* czerwony — тилларанг, қирмизи] *тар.* Собиқ ССРСРда: 1922–1947 йилларда муомалада бўлган ўн сўмлик пул; давлат кредит билети. *Кампир ҳайрон: бундоқ червонларни Қуръоннинг ичида сақлайдиган чолга нима бало бўлди?* Мирмуҳсин, Бир хумча тилла.

**ЧЕРДАК** [*т.* < *ф.* + *а.* چارطاق — тўрт қиррали гумбаз; ланг очик; чордоқ] *қ.* **чордоқ.** *Қуръоннинг тўрида иккита оқ уйнинг қамиш билан ёпилган чердаги сал-пал кўринади.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧЕРЕПИЦА** [*р.* череп — бош чаноғи < *санск.* koṅraḡa — пўст, қобиқ] *бнк.* Сопол ва цемент-қум қоришмаси, шунингдек, металл, пластмасса каби материаллардан тайёрланадиган, том ёпиш учун ишлатиладиган новли пластинка шаклидаги қурилиш материали. *Сопол черепица. Тунука черепица.* ■ *Назаров жангчиларни черепица томли пастаккина хата олдида қолдириб, ичкарига кириб кетди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

**ЧЕРЁМУХА** [*қад.р.* черема — қорачадан келган, бугдойранг.] Шох-шаббалари кенг, гуллари хушбўй ҳидли, резавор мевали, раънодошлар оиласига мансуб дарахт ёки бута; шумурт.

**ЧЕРИК** [*мўғ.* цэрэг — аскар, жангчи; кўшин < *санск.* ksatrika — кўшин, лашкар] *тар.* Ҳарбий юриш вақтида олий ҳукмдор томонидан чиқарилган фармонга мувофиқ йиғиладиган мунтазам кўшин. *Чериклар ўтади жанггоҳлар томон.* Ҳ. Даврон. *Черик ўнлик, юзлик, минглик ва туманларга тақсимланган ва уларга ўнбеги, юзбеги, мингеги ва туманбегилар сардорлик қилган.* «ЎЗМЭ».

**ЧЕРКАС** *қ.* черкаслар. *Черкас тили. Черкас аёл.*

**ЧЕРКАСЛАР** Россия Федерациясининг Қорачой-Черкасия Республикасида яшов-

чи, кабардин-черкас тилида сўзлашувчи халқ (ўзларини адиге деб аташади).

**ЧЕРКЕЗ** Чўлларда, кумлоқ ерларда ўсадиган, ем-хашак бўладиган доривор йирик бута ёки дарахт. *Черкез номли ўсимлик мевасидан доривор моддалар олинади.* «Фан ва турмуш».

**ЧЕРКОВ** [р. церковь < юн. kytiake – худонинг уйи] 1 Христианлар ибодатхонаси. *Ўзбекистонда 160 та христиан черкови фаолият кўрсатади.* «ЎЗМЭ».

2 Христианликда: ўз диний ақидалари ва маросимлари тизимига эга бўлган махсус диний ташкилот. *Черковга мансуб кишилар руҳонийлар ва оддий диндорларга бўлинади.* «ЎЗМЭ». *Черковларда ҳудожўйлар Сажадоғоҳга бош кўяди.* Э. Охунова.

**ЧЕРТЁЖ** [р. чертёж < қад.р. черсти, черту – чизмоқ] эск. айн. **чизма**. *Донишманд раис чертёж чизиб, зовурлар чизигини белгилади.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Мен дўстимнинг ёнига чиқсам, Чертёжлардан ёзар дастурхон.* Э. Воҳидов.

**ЧЕРТИБ-ЧЕРТИБ** 1 **Чертиб** с. такр. *Столни чертиб-чертиб гапирмоқ.*

2 *кўчма рви.* Саралаб, танлаб-танлаб. *..академик ёзувчимиз Ойбек «Навоий» романида жуда кўп фразеологик иборалар, мақол, матал ва идиодаларни чертиб-чертиб ишлатган.* «ЎТА».

3 *кўчма* Ҳар бир сўзни алоҳида таъкидлаб, дона-дона қилиб (сўзлашиш пайтида). - *Йўқ десангиз, бир умрга хайр! – деди чертиб-чертиб Шаҳзодаҳон.* К. Яшин, Ҳамза.

**ЧЕРТМАК** 1 Бармоқ билан чертиб берилган зарб.

**Чертмак олмоқ** Кимсанинг бирор ерига чертмоқ. **Чертмак ўйнамоқ** ҳазил Ютқизган кишига чертиш йўли билан жазо бермоқ; чертмак олиш шарт билан ўйнамоқ.

2 Чертиб чиқарилган оҳанг, ритм, куй. *Дутор ёнига чилдирманинг чертмаги келиб қўшилгандан кейин, базм тағин ҳам жонланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**Чертмак чалмоқ** Бирор нарса чертиб, оҳанг чиқармоқ ёки асосий куйга жўр бўлмоқ. *Кўшиқни ёшлар айтсин, улар чалган чертмакка Сел бўлиб, бош ирғатиб кўя қолиш кифоя.* Ф. Фулом.

**ЧЕРТМОҚ** 1 Бармоқ билан кескин зарб бермоқ, бармоқ билан уриб, паст, кескин овоз чиқармоқ, тақиллатмоқ. *Ойнани чертиб*

*чақирмоқ. Тарвузни чертиб кўрмоқ. Дўпписини чертиб тозаламоқ.* ■ *Аваз ҳазиллашиб, унинг тақир бошига икки марта чертди.* С. Сиёев, Аваз. *Бўта идорага кириб, стулга ўтирди. Нима қилишни билмай, столни чертиб, хаёлга толди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

**Бурнига чертса йиқилгудай** Жуда ҳам озгин, ҳолдан тойган. *Ихчам елкалари яна ҳам кичкина тортиб кетган, бурнига чертса йиқилгудай чарчаган бўлса ҳам, ўзини тетик тутишга.. тиришар эди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 **Чертмак билан итқитмоқ, улоқтирмоқ.** *Зокир кўлидаги қоғозни икки буклаб, чўнтагига солди ва йўл-йўл бостон пиджагининг енгига ёпишган увоқни чертиб ташлади.* П. Қодиров, Уч илди. [Мўминжоннинг отаси] *Куюқ қошларини чимириб, чекиб турган папиросини гуллар орасига чертиб юборди-да, уйга кириб кетди.* Қ. Мақсумов, Муҳаббат кўшиғи.

3 Бармоқ ёки бармоқлар билан зарб бериб чалмоқ. *Тор чертмоқ. Дўмбира чертмоқ.* ■ *У яхши чалаётганини, тор ўзининг кўлида булбулдай сайраётганини билар, билган сари завқ билан чертарди.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

**Ҳўкизнинг (ёки эшакнинг) қулоғига танбур чертмоқ қ. танбур.**

**ЧЕТ** 1 от Бирор нарсанинг марказидан узоқ атроф, жой; бирор нарсанинг энг чеккаси; чекка, овлоқ. *Шаҳар чети. Супанинг чети. Чет жой. Чет ўлка.* ■ - *Мана ақча, – Мирзо чўнтагидан тилла тангалар тўлдирилган халтачани чиқариб, дастурхон четига қўйди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Йўлларнинг икки четидаги ариқлар ва чуқурлар кўчма қум, хас-хашак билан тўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Тўққиз-ўн кунлик ой шаҳарнинг қоқ устида чети қорайган баркашдек ялтираб турар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Бирор объектга нисбатан бошқа томон, тараф; ташқари. *Четга қарамоқ. Четга тортмоқ.* ■ *Раёно юзини четга ўгириб, кулиб турар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Мурзин Элмуродни кўриб, четга бурилди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

**Четда қолмоқ** 1) бир чеккада, ташқарида қолмоқ; 2) бебаҳра бўлмоқ; бирор фаолиятдан ташқарида бўлмоқ. *Ишдан четда қолмоқ. Назардан четда қолмоқ.* ■ *Раҳмат*

сўздан четда қолдирмаслик учун Отабекни ҳам орага олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ туркий тиллар материаллари ҳозирга қадар лингвист-структуралистлар эътиборидан четда қолиб келмоқда. «ЎТА». **Ўзини четга олмоқ** (ёки **тортмоқ**) 1) ўзини бир чеккага, панага олмоқ, бир тарафга, томонга чиқмоқ, ўтмоқ; четламоқ. *Нақ шу паллада дарвозадан катта қора сизир шаталоқ отиб, орқасида бир кишини суриб кирди. Бой чўчиб, ўзини четга олди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма бирор ишдан ўзини олиб қочмоқ.

3 Қирғоқ, соҳил, ёқа, лаб. *Дарё четидаги дарахтлар акси сувда чайқалади.* «Ёшлик».

4 *кўчма сфм.* Бегона, ажнабий, хорижий. *Чет эл. Чет мамлакат. Чет тили.* ■ *Ўнинчи синфда чет тили тўғрагининг машғулотти борарди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Деворда ва ерда қимматбаҳо гиламлар, аяло сифатли чет эл гарнитур.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

5 *от* Ташқари, сирт; чекка. *Четдан одам ёллаш. Четдан томоша қилиб турмоқ.*

**ЧЕТАН I I** Сочилувчи юкларни ташиш учун тол, тут новдаларидан тўқиб ясалган махсус кажава, кузов. *Қовуним пишиб чириб кетди. Жилла бўлмаса, битта четанда олиб тушай-да, сотиб, болаларга кийимлик олай, деб хаёл қилган эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Четандан қилинган, четан билан ўралган. *Адолат хирмондаги нахтани четан аравага ортгач, тепасига ўтириб, қишлоққа жўнади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Улар четан девор билан ўралган мўъжазгина ҳовлига кириб боришди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Кейин билсам, чайланинг четан эшиги очилиб-ёпилаётган экан.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

**ЧЕТАН II** Раёногулдилар оиласига мансуб, қизил ёки сарғиш шода-шода мевали дарахт ёки бута ҳамда унинг меваси.

**ЧЕТКИ** Чекка томондаги, чет тарафда, четда бўлган, четда жойлашган. *Четки уй. Энг четки қатор.* ■ *Маҳкам елтиғичга ўхшатиб қўйилган билетлардан четкисини тортди.* П. Қодиров, Уч илди.

**ЧЕТЛАМОҚ** Чеккага чиқмоқ, чет томонга ўтмоқ; белгили йўлдан бормаи, четда юрмоқ, ҳаракат қилмоқ. *Кумуш бўлса, онасининг ҳозирги ҳолига ачингандек, унга яқинлашмай, четлаб юрар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**Четлаб ўтмоқ** 1) айланиб, чап бериб ўтмоқ. *Расулжоннинг газаби қайнаб, акасини четлаб ўтмоқчи эди, яна шаштидан қайтди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон; 2) кўчма тақилмай, тилга олмай ўтмоқ, ташлаб ўтмоқ. *Шу боисдан ҳам экстремистлар ўз йиғинларида бундай қалтис саволларни четлаб ўтишади.* Газетадан.

**ЧЕТЛАНМОҚ I** **Четламоқ** фл. ўзл. н. *Гулнор бир оз четланиб юриб, зинага оёқ қўйди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Зайнаб четланиб, уйдан чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Хотин хушини йўқотиб, шилқ этиб тушди.* *Бирдан одамлар четланишди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 *кўчма* Ўзини четга олмоқ, қочмоқ, четлашмоқ. *Ишдан четланди.*

**ЧЕТЛАТМОҚ I** **Четламоқ** фл. орт. н.

2 *Ишдан бўшатмоқ; бирор иш қилиш ёки бирор ишда қатнашиш ҳуқуқидан маҳрум этмоқ.* *Яқинда эътиборли бир одам.. раҳбарлик вазифасидан четлатилган.* Газетадан.

**ЧЕТЛАШМОҚ I** **Четламоқ** фл. бирг. н. *Улар катта йўлдан четлашдилар.*

2 *Бир-биридан узоқлашмоқ; ётлашмоқ, бегоналашмоқ.* *Шунчаликки бир-биримиздан четлашиб, мунғайишиб юришимиз кишига оғир келар экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бировга дуч келишдан безиллаб қолдим.* *Одамлардан четлашиб, гаплашмайдиган бўлдим.* А. Мухтор, Туғилиш.

2 *кўчма* Иштирок этмай, қатнашмай қўймоқ, узоқлашмоқ. *Ишдан четлашди.*

**ЧЕХ** қ. **чехлар.** *Чех тили. Чех аёл.*

**ЧЕХЛАР** Чехия Республикасининг туб, асосий аҳолисини ташкил этувчи халқ. *Чехларнинг миллий кийимлари, анъанавий ҳунармандчилиги сақланган.* «ЎЗМЭ».

**ЧЕЧА** шв. Янга, келинони. *Гўрўғли шундайин тиклаб қараса, Келаётан — Ҳолжувондай чечаси.* «Гўрўғлининг туғилиши».

**ЧЕЧАК I** Табиий равишда ўсадиган гулли ўсимлик; гул. *Дала чечаклари.* *Хушбўй чечак.* ■ *Ранго-ранг капалаклар чечакларнинг хушбўй ҳидидан маст.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Шамоллар ичида мен ҳам бир шамол, Чечаклар атридан мен ҳам сармастман.* А. Орипов.

**ЧЕЧАК II** Баданга сувли пуфакчалар тошириб, иситма чиқарадиган, кўпинча болаларда учрайдиган оғир юқумли касал-

лик. Агарда ўзингизга ҳам чечак чиққан бўлса, сезарсиз: мисоли галвирак бодом. А. Қодирий, Кичик асарлар. 1980 йил Жаҳон Соғлиқни сақлаш ассамблеясининг 33-сессиясида Ер юзида чин чечак буткул тугатилганлиги расмий равишда эълон қилинди. «ЎЗМЭ».

**Пулингга чечак чиққанми?** Керакли нарсани олиш учун ўз пулини қизганиб, бировдан нарса сўрагучи кишига айтилади-ган ибора.

**ЧЕЧАКЛАМОҚ 1** Гулламоқ, гул ёзмоқ.

**2** кўчма кам қўл. Гуллаб-яшнамоқ.

**ЧЕЧАН** Чаққон, уддабурон, уста, моҳир.

Гапга чечан. Чечан теримчи. Қўли чечан одам. ■ Боқи ҳар қандай даврани гуллатади, гапга чечан. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Илғорлар тенгдошиман, Қирқ қизларнинг бошиман, Илдам бўлинг, жон ака, Чечанлар йўлдошиман. З. Обидов. Э, сен жуда чечан экансан-ку, тулак беданадай сайрайсан-а! П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧЕЧАНЛАШМОҚ** Тез-тез, равон, чиройли гапирмоқ. Мабодо кўнгли ийиб, бирор-бир янги ҳангома, эртақ, афсона айтгудек бўлса, қутилмаганда чечанлашиб кетарди. Газетадан.

**ЧЕЧАНЛИК** Чаққонлик, усталик, уддабуронлик. У чопиқда чечанлигини кўрсатди. ■ Шоазим гапга чечанлик қилиб, баланд келгани Маҳкамнинг ёдига тушди-ю, эски оғриқ гўё янгиланди. П. Қодиров, Уч илди.

**ЧЕЧЕН** қ. чеченлар.

**ЧЕЧЕНЛАР** Асосан Россия Федерацияси таркибидаги Чеченистон ва Ингушияда яшовчи халқ; Шимолий Кавказнинг туб аҳолиси. Чеченларнинг анъанавий машғулоти — пасттекисликларда деҳқончилик, тоғларда чорвачилик. «ЎЗМЭ».

**ЧЕЧМОҚ** шв. Ечмоқ. Алпомиш ўзини маълум этади, Устидан кийимин чечиб отади. «Алпомиш».

**ЧЕХРА** [ф. چهره — юз, сиймо] 1 Юз, бет, афт-ангор; сиймо. Улар худди эгизаклардек, чеҳралари бир-бирига ғоят ўхшар, гавдалари қарийб фарқсиз, кўринишида ювош одамлар эди. Ойбек, Кўёш қораймас. Шунда унинг хаёл боғида яна Адолатнинг чеҳраси кўринди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**2** кўчма Киши кайфияти, руҳий ҳолати ёки хулқ-атворининг юздаги акси. Унинг чеҳраси бузуқ. Чеҳраси очиқ одам. Чеҳрасини очмоқ. ■ Чеҳра деган кўнглининг ойнасидир.

Ҳамза. Қори уни гоҳ «сизлаб», гоҳ «сенлаб», яхши муомалада бўлгани учун, очиқ чеҳра билан гаплаша кетди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чол соқолини қириб, янги комбинезон кийиб олган. Унинг чеҳраси очиқ, нимадандир хурсанд. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**ЧИВИН** шв. Чивин.

**ЧИВИҚ** шв. Чивиқ.

**ЧИБОР** шв. Чипор, ола-чипор.

**ЧИВИН 1** Икки қанотли, узун мўйловли қон сўрувчи майда ҳашарот. Безгак чивини. Ўрмон чивини. Икки нор уришса, ўртасида чивин ўлади. Мақол. ■ - Чивин кўплашса, филни йиқитади, деган гап бор, — деди Эргаш салмоқлаб. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ажал етмай, ўлмас Бойсуннинг хони, Бесабаб чиқмайди чивиннинг жони. «Алпомиш».

**Чивин чаққандай ҳам бўлмади** Сира оғритмади, сезилмади ҳам.

**2** шв. Пашша.

**ЧИВИҚ 1** Сурх новда. Тол чивиғи. Чивиқ тутган еридан синмайди, эгилган еридан синади. Мақол. ■ Зайнаб тўрт тарафга зир югуради. Толнинг чивиқларидан синдиради. «Ёшлик».

**2** тех. Ингичка ва узун металл таёқча. Чивиқ темир. ■ Чивиқдан темир-бетон тайёрлаш учун арматура сифатида ҳам фойдаланиш мумкин. «ЎЗМЭ».

**3** сфт. Майда чизиқ-чизиқ йўлли (газлама). Яна юриб кетади: саккизтепки гул атлас, Чивиқ беқасамларнинг олағовур бозори. Ф. Фулом.

**ЧИГАЛ 1** Учини топиб, ёзиб бўлмайдиган, чалкашиб, у ер-бу ерига тугун тушиб қолган (ип, ингичка сим ва ш. к. ҳақида). [Онам] Отамнинг бу жавобидан чигал калаванинг учини топгандай, уни яхшилаб ечишга киришди. С. Айний, Эсдалиқлар.

**2** кўчма Чалкашиб, мураккаблашиб кетган; чалкаш. Чигал бир масала. ■ Мен она юртим, жонажон Оролим ва унинг чигал қисмати ҳақида оғир уйга толдим. Газетадан.

**3** кўчма Муаммо; қийин масала. Улуғбек.. ҳандаса илмида чигалларни ечувчи.. эрди. «Ёшлик». Сув муаммоси ҳал бўлди-ю, бошқа чигал чиқди. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

**Чигалини ёзмоқ 1)** оғриғини, увушиғини тарқатмоқ. Йигит ўрндан туриб, чигалини ёзиш учун киришди. З. Аълам, Зарб; **2)** кўн-

гил гашлигини тарқатмоқ. [Хола:] Бунақа уйларда ис босиб ўтираверса, юрагига зардоб тўпланди-да! Бундай тўй-пўй қилиб, кўнгиладаги чигалини ёзмаса. С. Нуров, Нарвон.

**ЧИГАЛЛАШМОҚ 1** Учини топиб бўлмайдиган ҳолга келмоқ; чалкашмоқ. *Ии чигаллашиб қолибди.*

**2** кўчма Чалкашмоқ, мураккаблашмоқ, тушуниб, охирига етиб бўлмайдиган ҳолга келмоқ. *Масала чигаллашди. Иш чигаллашиб боряпти.* ■ *Бироқ шаҳарлик бу майор пайдо бўлди-ю, режалари чигаллашиб кетди.* «Шарқ юлдузи».

**ЧИГАЛЛИК 1** Увушиб қолишлик; чалкашлик, чалкашиб қолишлик. *Тонг ҳавосини далада симирмаса, жон ришталаридаги чигаллик ёзилмай.. руҳи тушиб кетаётгандай бўлаверади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

**2** Чигал нарса, иш, масала ва ш.к. *Ҳозир қалбиди пайдо бўлаётган шубҳа ва чигаллик унинг ишонувчанлиги ва соддадиллиги билан сиғишмасди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

**ЧИГИЛ 1** айн. **чигал.** *Чигил арқон. Арқоннинг чигилини ёзмоқ.* ■ *Оёқнинг чигилини ёзмоқ истаб, секин кўзғалдик.* М. М. Дўст, Лолазор. *Шу оқшом Низомжон дилига тугилиб ётган чигилини ечиб ташлади.* С. Аҳмад, Уфқ.

**ЧИГИЛ 2** қ. **чигиллар.**

**ЧИГИЛЛАР** Ўзбек халқининг этник таркибига кирган туркий қабилалар иттифоқи. *11-асрнинг 1-ярмида чигилларнинг бир қисми Зарафшон водийсига кўчиб келиб, маҳаллий аҳоли билан аралашиб кетган.* «ЎЗМЭ».

**ЧИГИРТКА 1** Тўғри қанотлилар туркумига мансуб, қишлоқ хўжалик экинларига зарар келтирувчи ҳашарот. *Чигирткалар экин ер, экмай-тикмай текин ер.* Мақол. ■ *Чигиртка чирилайди.. ҳаммаёқ сув қуйгандек жимжит.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Уларнинг [ўт-ўланларнинг] орасидан майда сариқ, қора чигирткалар учиб чиқар, сакраб, бошқа ера кўнард.* «Ёшлик».

**2** кўчма нафр. Балохўр, босқинчи. -*Келдилар чигирткалар!* — деди у томонга қараб Ҳайдар. *Ҳаммалари у томонга қарадилар. Йигирма-йигирма беш отлик йўлни чангитиб келмоқда эди.* С. Айний, Қуллар.

**ЧИГИТ** Ғўзанинг уруғи; терилган пахтани қайта ишлаб олинади. *Ёзиб олинг ён*

*дафтарга: Ғўза унар чигитдан.* «Муштум». *Чигит чиқиндиларини қайта ишлаб, улардан целлюлоза, спирт, лок ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришда фойдаланилади.* «ЎЗМЭ».

**ЧИГИТЛИ:** **чигитли пахта** Чигити олинмаган пахта.

**ЧИДАМ 1** Қийинчилик, дард, алам, азоб ва ш.к. га тоқат қила олиш қобилияти; тўзим, тоқат, сабр-бардош. *Чидами йўқ одам. Чидам бермоқ.* ■ *Келса бошга ҳар оғирлик, воҳ дема, Бардош қилиб, чидам кўрсат, оҳ дема.* Ҳабибий. *Бола фақир ҳар бир оғирликни чидам билан енгишдан бошқа чораси йўқ.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қабулга келганларни қунт ва чидам билан эшитиш, улар қўйган масалани ҳал этиш Ойқиз учун темир қонун.. эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

**2** Узоқ хизмат қилиш, чидаш хусусияти, пишиқлик, пухталиқ, мустаҳкамлик. *Чидами йўқ ип.*

**ЧИДАМЛИ 1** Қийинчилик, оғриқ, дард, алам ва ш.к. га чидайдиган; тоқатли, тўзимли, бардошли. *Чидамли аёл. Чидамли эр лочин тутар.* Мақол. ■ *Демак, Феруза чидамли бўла олмаган шаҳарлик ёш агроном йигит ўрнига келибди.* Ҳ. Гулом, Феруза.

**2** Турли оғир табиий шароитларда яшай оладиган. *..узун толали ва ҳар қандай касалликларга чидамли, айниқса, вилтга чидамли навлар яратиб иши оқсаяпти.* Мирмуҳсин, Умид.

**3** Узоқ хизмат қиладиган, чидайдиган; пишиқ, пухта, мустаҳкам. *Чидамли пойабзал.* ■ *-Мен ҳайронманки, — деди сўзга чиққан хўжалик мудури, — халқ силлиқ ва чидамли сурп, чит ва сатинларни олмай, қўпол ва дағал бўз ва қалами орқасидан юғурди.* С. Айний, Қуллар.

**4** Турли шароитларда (ўт, сув ва ш.к. таъсирида) ўз хусусиятларини йўқотмайдиган. *Утга чидамли ғишт.*

**ЧИДАМЛИЛИК** Ташқи таъсирлар натижасида ўзгармаслик; ишга яроқлилик хоссаси, бардошлилик. *Ҳожинова газламининг чидамлилигини синайдиган махсус асбобнинг лойиҳасини ҳам тузиб берди.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

**ЧИДАМОҚ 1** Руҳий ёки жисмоний қийинчиликларнинг тугашини сабр билан кутмоқ; уларга бардош бермоқ. *Оғриққа чидамоқ. Қийинчиликка чидамоқ. Совуққа чидамоқ. Танқидга чидамоқ. Қирқига чидаган,*

қирқ бирига ҳам чида. Мақол. ■ Бу гап менга анча оғир ботди, лекин чидадим. «Ёшлик». Тошнинг қирраси оёғига ёмон ботди, лекин чидади. «Ёшлик».

2 Кўп, узоқ муддат хизмат қилмоқ. Этим узоқ чидади. Бўздан кўра сатин узоқ чидайди.

3 Турли шароитларда (ўт, сув, зах ва ш.к. таъсири остида) ўз хусусиятларини сақламоқ. Утга чидайдиган ғишт. Кислотга чидайдиган материал.

4 Етмоқ, кифоя қилмоқ. Ётиб еганга турум тоғ чидамас. Мақол. ■ [Мирзакаримбой:] Ҳар нимани бозордан олаверса, Сулаймоннинг ғазнаси ҳам чидамайди, жиян. Ойбек, Танланган асарлар.

**Бети (ёки юзи) чидамади** Бирор хатти-ҳаракатни амалга оширишдан уялди. Бу одамнинг кутилмаганда ўртага ташлаган таклифига жавоб беришга Исҳоқ Махсум билан Уста Мўминнинг бети чидамади. Газетадан. ..неча марта ундан гап сўрашга ҳам чоғландим, лекин ўзбекчилик экан, юзим чидамади. О. Мухтор, Эгилган бош. **Чидаганга чиқарган** 1) кутилмаган, хоҳламаган нарса, воқеа-ҳодисанинг рўй бериши муқаррар, уни чидам билан қабул қилиш зарур ёки бирор нарсани кучи етган олади, деган маъноларда ишлатиладиган ибора. -Уйланишни чидасанга чиқарган, — деди магазинчи тоғамнинг суюкли хотини хоҳлаб. Газетадан; 2) бир вақтларда танқис бўлган ёзлик юпқа читнинг номи. **Чидасанг — шу, чидамасанг — катта кўча** Шу шароитга, мавжуд ҳолатга кўникишга мажбурсан, маъносидаги ибора. [Нури] Меҳмонга келган таккабур келин каби, ялқовланиб кезди, гилос гулларини томоша қилди. У шу билан қайнасанга: «Чидасанг — шу, чидамасанг — катта кўча. Онам мени иш учун туққан эмас».. демоқчи бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧИДАМСИЗ** 1 Оғриқ, дард, қийинчилик ва ш.к. га бардош беролмайдиган, тоқат қилолмайдиган; тўзимсиз. Чидамсиз бола.

2 Турли оғир табиий шароитларга чидам бера олмайдиган; нозик. Совуққа чидамсиз гул.

3 Узоқ хизмат қилмайдиган, чидамай-диган; бўш, жонсиз. Чидамсиз ил.

4 Турли шароитда, турли таъсир остида ўз хусусиятларини сақлай олмайдиган. Кислотага чидамсиз материал.

**ЧИДАШ** 1 **Чидамоқ** фл. ҳар. н. Ҳамма гинасига ҳам чидаш мумкин-ку, ammo «болаларингиз тарбиясиз», деганига чидаш қийин. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳавонинг ўт тафти бергувчи нафасига чидашнинг иложи йўқдай туюларди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Чидамлик даражаси, чидам. Чидаш бермоқ. Сиқувга чидаш бермоқ. Утга чидаш берадиган ғишт.

**ЧИЁВЛАМОҚ** «Чиёв-чиёв» деган овоз чиқармоқ, чийилламоқ. Балиқчи қушлар чиёвлаб учиб ўтди. «Ёшлик».

**ЧИЁВ-ЧИЁВ** тақл. с. Жўжаларнинг ёки баъзи қушларнинг чийиллашидан чиқадиغان овозни ифодалайди.

**ЧИЁН** айн. чаён.

**ЧИЗГИ** 1 Чизилган тасвир; расм; лойиҳа. Чизиларга узоқ тикиламан, улардан завқланаман. «Саодат».

2 Хомаки, машқ учун чизилган расм. Сиздан шу эскизни сўрадим. Бу фақат чизги бўлгани учунми ёки мени ростдан хурсанд қилгингиз келдими, ҳада қилдингиз. «Ёшлик».

**ЧИЗЕЛЛАШ** қ. х. Тупроққа ишлов беришнинг тупроқни юмшатиш, аралаштириш, бегона ўтларни йўқотиш жараёнларидан иборат усули. Чизеллаш, айниқса, картошка ва бошқа илдизмевали экинларда яхши самара беради, уларнинг ҳосилдорлиги 15–20% га ошади. «ЎЗМЭ».

**ЧИЗЕЛЬ** [ингл. chisel — юз, бет, ён томон] қ.х. Ерни (тупроқни) чуқур ҳайдайдиган, юмшатадиган, бир неча тишли оғир культиватор. Чизеллаш учун тиркама ва осма чизеллар осма ёки тиркама бороналар билан бирга ишлатилади. «ЎЗМЭ».

**ЧИЗИ** [ф. چيزى — бир нарса, нимадир; андак, сал] рвш. кам қўлл. Бир оз, озгина, андак. Қўйлак чизи чоғроқ келди. Чизи вақтдан сўнг. ■ Кимки йўлдан чизи тойса, Покистоннинг чин ўғли эмас у. Ойбек, Нур қидириб. Алқисса, баъдаз жаноза фақирнинг қўлимга чизи ҳада бериб узатдилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

**ЧИЗИЛИШМОҚ** с.т. Тизилишмоқ, қатор тизилмоқ. Болалар бир сафга чизилишди.

**ЧИЗИМЧА** Ингичка, пишиқ арқон, чилвир. Мастура чизимча узатиб турди, Нуриддин бойлади. Э. Аъзамов, Жавоб. Ҳатто заргар дўконлари ҳам чизимча боғлан-

ганча ташлаб кетилганди. 3. Аълам, Афандининг қирқ бир пашшаси.

**ЧИЗИҚ 1** Ёзадиган, чизадиган ёки юкадиган нарсалар қолдирган из. *Йўғон чизиқ. Ингичка чизиқ. Бўр билан чизилган чизиқ. Ҳассанинг учи билан чизилган чизиқ.*

2 Шундай шаклдаги йўл, из. *Беқасам чизиқлари. Юз чизиқлари.*

3 Нарсаларнинг чегарасини, жойлашишини ёки боришини кўрсатувчи йўналиш. *Экватор чизиғи. Уфқ чизиғи.* ■ *Ҳамма дарахтлар бир чизиқ устида текис саф тортиб туради. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 *мат.* Сиртнинг икки қўшни соҳасидаги умумий қисм; узлуксиз қатор нуқталар мажмуи. *Горизонтал чизиқ. Тўғри чизиқ. Ээри чизиқ. Синиқ чизиқ.* ■ *Тўғри бурчакли координаталар тизимида чизиқ тенгламаларнинг турига қараб ажралади. «ЎЗМЭ».*

**Устига чизиқ тортмоқ** Рад этмоқ; эътибордан четда қолдирмоқ; тан олмаслик. *Унингча, Навоий асарлари халққа керак эмас! У адабий мероснинг устига чизиқ тортади. К. Яшин, Ҳамза. (Чизган) чизиғидан чиқмаслик* Кимсага тўлиқ итоат қилиш. *Мени Қамар бағрига олди. Умрим бўйи чизган чизиғидан чиқмайман. «Ёшлик».*

**ЧИЗИҚЛИ 1** Чизиғи, чизиқлари бўлган. *Бир чизиқли дафтар.*

2 *физ.* Қандайдир чизиқ бўйлаб содир бўладиган. *Ээри чизиқли ҳаракат.*

**ЧИЗМА 1** Қоғоз, калька, тахта, ер ва ш. к. юзига чизилган лойиҳа; махсус чизмачилик асбоблари ёрдамида маълум қодаларга асосан бажарилган график тасвир. ■ *Чизмаларга назар ташласак, нозик дид билан яратилган улкан бинолар лойиҳаси кўз олдимизда намоён бўлади. Газетадан. Усталар ўз ишлари учун чизма нақшлар буюрар эдилар. С. Айний, Эсдалиқлар.*

2 Каштачиликда: гул тикиш учун матога туширилган (чизилган) нақш, нусха.

**ЧИЗМАКАШ 1** Чизмалар (схемалар, хариталар, графиклар) чизиш билан шуғулланувчи мутахассис.

2 Каштачиликда: матога чизма, нақш, нусха чизиб берувчи уста.

**ЧИЗМАКАШЛИК** Чизма чизиш билан шуғулланиш; чизмакаш касби. *Турли соҳаларнинг муҳандислари, конструкторлари ва лойиҳачилари чизмакашликни билишлари шарт. «ЎЗМЭ».*

**ЧИЗМА-ЧИЗИҚ** Бетартиб, айқаш-уйқаш чизиқлар; шундай чизиқлардан иборат, тушуниб бўлмайдиган тасвир, ёзув.

**ЧИЗМАЧИЛИК** Турли объектларнинг чизмасини, схемалар, хариталар ва графикларни чизишга, турли буюмларнинг тасвирларини ясашга доир қонун-қоидалар ва усулларни ўз ичига олган техника фани. *Машинасозлик чизмачилиги. Қурилиш чизмачилиги. Проекцион чизмачилик.*

**ЧИЗМОҚ 1** Чизиқ тортмоқ, туширмоқ. *Тўғри чизиқ чизмоқ.* ■ *Боғча боласи ва мактаб ўқувчиси мактабга бориш ёки қайтишда кўчадаги дарахтларни синдирса, уй деворларига чизиб ўтса.. Н. Сафаров, Оловли излар. Штаб бошлиғи Йўлдош ясама столга мукка тушиб, нималардир чизарди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Туширмоқ, солмоқ, тасвирламоқ (расм ёки сўз билан). *Расм чизмоқ.* ■ *Юртим, суратингни энтикиб чизсам, Сенинг суратингни чизсам, онажон! Х. Даврон. Кумушнинг бу дақиқадаги ҳолини қалам билан чизиб кўрсатиш, албатта, мумкин эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бобур лирикасида маъшуқа образи катта маҳорат билан чизилган. «ЎТА».*

3 *с.т.* Тизмоқ, қатор қилмоқ. *Кўшиқ, достон сабабин Чизиб кетди битталаб. Файратий. [Ҳожи] Отабекни эпақга олиш учун унга кулги туюлган бир қанча насихатларни чизди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

4 *кўчма* Кўрсатмоқ, кўрсатиб бермоқ (йўл, режа ва ш.к. ни). *Мен бир вақт сенга йўл чизиб берган эдим-ку, шундан чиқма: Пахтани биринчи қўлдан ол. Дехқонларга пулни қишда тарқат. Пул билан оёғига кишан ур. Ойбек, Танланган асарлар.*

**Ер чизиб қолмоқ (ёки ўтирмоқ)** Уялиб, ерга қараб қолмоқ, ўнғайсиз аҳволга тушиб қолмоқ. *Қамбарали ака қизариб, ер чизиб ўтирар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Юсуф ер чизиб, қилт этмасдан ўтирарди. «Ёшлик».*

**ЧИЗҒИЧ** Чизиқ чизиш учун ишлатиладиган ўқув ва идора ишлари асбоби. *[Стол устида] Фил суягидан ўйиб ишланган чизғи ва қоғоз қирқадиган «пичоқ».* Мирмуҳсин, Умид.

**ЧИЙ 1** Чўл-адирларда ўсадиган баланд, бошоқли, ем-хашакбоп ўсимлик; чаловнинг бир тури. *Сиз гаплашиб ўтирганда, чий ора-*

сидан қараб турдим. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**2** Қамишдан ёки савағич поясидан ип, сим билан қаторлаб боғлаб тўқилган қурилиш материали. *Чий билан ўралган ҳовли. Чий билан тўсмоқ. Чий девор.* ■ *Чий тугилган кўчма яслида қарқуноқ болаларининг «қиғ-қиғ»лашига ўхшаб чақалоқлар йиғиси эшитилмоқда.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

**Чий алак шв.** Йўл-йўл тўқилган бўз. *Оёғига кўн этик, эгнига чий алакдан ятак тўн, қалами иштон берди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

**ЧИЙБАХМАЛ** айн. чийдухоба. *Жигарранг чийбахмал костюм-шиммию японча кўйлаги.. ўзига хўп ярашган йигит энди шу томонга отилди.* М. Мансуров, Ёмби.

**ЧИЙДУХОБА** Духобанинг йўл-йўл бўртма чизикли хили; чийбахмал. *Мен янги бели бурма, сариқ чийдухоба костюмим билан чолворимнинг чангини қоққанамча, бирпас гарангсиб, аланглаб турдим.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

**ЧИЙИЛДОҚ** Ингичка, ўткир ёқимсиз овоз чиқарадиган, чийиллаб гапирадиган. *Чийилдоқ қуш.* ■ *-Суюнчи! Суюнчи! — деди Раҳим, чийилдоқ товуш билан Қудратга.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

**ЧИЙИЛЛАМОҚ** 1 Ингичка, ўткир ёқимсиз овоз чиқармоқ. *-Чийиллама! — деди ҳайқириб Йўлчи [Салимбойваччага].* Ойбек, Танланган асарлар. *Бурчақдаги электрчойнак чийиллаб, чой қайнаганидан дарақ беради.* «Шарқ юлдузи».

**2** «Чий-чий» овоз чиқармоқ (қушлар ёки айрим ҳайвонлар ҳақида). *Бахтлиман, деб қушлар чийиллар.* Ҳ. Олимжон. *Тунлари каламушлар чийиллаб безор қиларди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Палапон чийиллаб, онасининг оғзидаги овқатга интилади.* «Ёшлик».

**ЧИЙИР** фольк. Оёқ, туёқ изи; из, йўл. *Отга солди арпа билан ийирни, Қор ёққанда, карвон солар чийирни.* «Алпомиш».

**ЧИЙЛАМОҚ** 1 Аралаштирмақ (ўйин қаргасини).

**2** Кўлда ёки махсус йигирув асбоби воситасида ипни, ипакни пишитмоқ, товламоқ.

**ЧИЙЛАМПА** Чий қоқиб сувалган шип.

**ЧИЙРАЛМОҚ** 1 Чийрамоқ фл. мажҳ. н. *Чийралган ип.*

**2** кўчма Мустаҳкамланмоқ, пишиқ бўлмоқ. *Толемиз ёр бўлиб, ота-боболаримиз боғ-*

*лаган дўстона алоқа эндиликда янада пишиқроқ чийралди.* Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон.

**ЧИЙРАМОҚ** айн. чийламоқ.

**ЧИЙРАТМА** Пишитилган, чийланган, тобланган. *Чийратма ип. Чийратма ипак.* ■ *Домла.. кўлида битта катта пичоқ, бир болта ва бир оз чийратма арқон билан тўппа-тўғри менинг олдимга келди.* Ф. Фулом, Шум бола.

**ЧИЙ-ЧИЙ** тақл. с. Жўжа, сичқон ва ш. к. нинг овозига ўхшаш ингичка, ўткир ёқимсиз овозни билдиради. *Чий-чий қилмоқ.*

**ЧИЙЧИЙЛАМОҚ** «Чий-чий» товуш чиқармоқ, «чий-чий» қилмоқ. *Ойна опа.. чийчийлаб учаётган қалдирғочларни лоқайд кузатиб турарди.* Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.

**ЧИК** айн. чикка. *Товва пукни ейди, олчи чикни ейди, дегандек..* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

**ЧИККА** Ошиқнинг ичи чуқур томони ва шу томони сиртга қараган вазияти; пукканинг акси. *Мендан бошқа одам бўлса, ҳозир чиккасида пукка қилади.* К. Яшин, Ҳамза.

**Ошиғи чикка** Бахти юрмаган, иши ўнгидан келмаган, иши чаппа. *Ошиқ эди Шакарбекка, Гоҳи олчи, гоҳи чикка.* «Ширин билан Шакар». **Чикка бел** Ингичка, нозик бел, хипча бел (хотин-қизларга нисбатан). *Кўрсат белингни, мен кўрайин, Чикка бел жувон, ёр-ёр.* «Кўшиқлар».

**ЧИКОРА** 1 [ф. چهكاره < چكاره — нима иш қиласан? касб-коринг нима?] Нима даркор; ҳеч гап эмас. *Ортиқча гап чикора, тўғри унинг сўзлари!* «Муштум».

**2** Ким қўйибди: йўл бўлсин. Э, ўқиш — тўқларнинг иши, мактабни уларга чиқарган худойим, камбағалларга чикора! Ойбек, Болалик. *Сиз билан мен бир ишни мувофиқ кўрганамиздан кейин Зайнабга чикора!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧИЛ** 1 Қирғовулсимонлар оиласига мансуб ўтроқ ов қуши. *..кийик овига кетаётган бўлса, йўлида дуч келган каклик, чилларни ҳам аямасди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**Чил каклик** Чўл каклиги.

**ЧИЛ** II [ф. چهل < چل — қирқ, қирқта] айн. қирқ 1. *Чиллада суғорилган боғ чил ботмон узум берар.* Мақол.

**ЧИЛАНГАР** [ф. چيلنگر — майда металл буюмлар ясовчи уста] Металл буюмларни



қўлда ясовчи, тузатувчи мутахассис ишчи; темирчи; слесарь. *Заргарнинг минг ургани, чилангарнинг бир ургани*. Мақол. ■ [Темур Малик] *Бозор четидаги чилангарлар растаси томон юрди*. Мирмуҳсин, Темур Малик.

**ЧИЛАНГАРЛИК 1** Чилангар, слесарь касби; темирчилик. *Чилангарлик қилмоқ*. ■ *У [Муҳаммад] тош ва ёғочга нақш солар, чилангарлик, дурадгорлик.. ва ҳоказоларни билар эди*. М. Осим, Карвон йўлларида.

**2** Бозорда чилангарлар қатори, растаси.

**ЧИЛБАНД** [ф. چل بند – қирқта боғли, тугунли] Қирқ еридан боғланган, кўп, қаттиқ боғланган, қирқ тугун.

**ЧИЛВИР** Ингичка пишиқ арқон, арғамчи; чизимча. *Ҳожидан отанинг чилвирдан ушлаб, пиёда юрди*. «Ёшлик». *Райҳон арабнинг белидаги чилвири узилиб кетди*. «Гўрўглининг туғилиши».

**Чилвир соч (ёки кокил) 1)** майда ўрилган соч. *Кўп ўтмай [Мўмина] чилвир сочларини чамбарак қилиб, тракторга минди*. Ҳ. Нурий, Лочин боласи – лочин. *Қадаб оташ нигоҳин чилвир кокил қўшни қиз, Юракка бирам яқин бир туйғу солиб кетди*. М. Юсуф; **2)** сочлари шундай ўрилган қиз, аёл. *Биласанми, ким у, ўша қиз – Осмондаги ўша қалдирғоч? Ўша қўрқмас ва ўша лочин, Ўша дилбар, ўша чилвир соч?* Ҳ. Олимжон.

**ЧИЛВИРЛАМОҚ** Чилвир билан боғламоқ. *Кўлини чилвирлаб қўйди*. «Ёшлик».

**ЧИЛГИ** шв. Чиллаки. *Яқинда гилос пишадди, сўнгра – чилги*. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *Ўлимдан бошқа ҳамма нарсанинг чилгиси яхши*. Газетадан.

**ЧИЛДИРМА** Ёғоч гардишга тери қоплаб ясалган, чертиб чалинадиган мусиқа асбоби; доира, чирманда, даф. *Катта чилдирма. Чилдирма базми. Чилдирма чалмоқ*. ■ *Тўй жуда гавжум – қўш чилдирманинг гижбанги ҳаммаёқни тўтиди*. Мирмуҳсин, Жабрдийда. *Ҳушвақт бўлиб, чилдирмалар чалайлик*. «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧИЛДИРМАКАШ** айн. чилдирмачи.

**ЧИЛДИРМАЧИ** Чилдирма чалувчи созанда; доирачи. *Чилдирмачи йигит.. қани бошладик, дегандек кўз қисди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**ЧИЛЁСИН** [ф. + а. چهل ياسين – қирқ ёсин] Куроннинг Ёсин сурасини ўқиш билан боғлиқ бўлган диний одат: оғир касални тузатиш ёки енгиллаштириш мақсадида

касал тепасида Ёсин сурасини 40 марта ўқиб, дам солиш. *Чилёсин ўқиттирмоқ*.

**ЧИЛИМ** Сархонасига тамаки солиб, найи орқали чекиладиган, кўпинча қовоқдан ясалган чекиш асбоби. *Чилим чекмоқ*. ■ *Раҳматли бувамнинг.. мис чилимлари бор эди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Гўрўгли султон.. чилим чекиб, кайфу сафо қилиб ётган эди*. «Маликаи айёр».

**Чилим солмоқ** Чекиш, чектириш учун сархонасига тамаки солиб, чилимни тайёрламоқ. *Ҳайдар ўчоқбошига бориб, яна бир чилим солиб чекди, Сафарга ҳам чектирди*. С. Айний, Қуллар.

**ЧИЛИМКАШ 1** Чилим чекувчи.

**2** Чилим солиб, одамларга чектириб юриб тирикчилик қилувчи одам; пояки.

**ЧИЛИМҚОВОҚ** Қобигидан чилим ясаладиган узун қовоқ. *Нон ўрнига кесак тишлаб, ёз бўйи сув ичиб ишлаб.. битта чилимқовоққа эга бўлиб ўтирибман*. А. Қодирий, Кичик асарлар.

**ЧИЛЛА** [ф. چله / چله – қирқ кун] **1** Йилнинг энг иссиқ ёки энг совуқ қирқ кун. *Чилла кирди. Чилла чиқди*. ■ *Ҳали барвақт бўлишига қарамай, чилла эмасми, қуёш ёниб бош кўтармоқда эди*. «Шарқ юлдузи».

**Ёз чилласи ёки ёзги чилла** 25 июндан 5 августгача бўлган энг иссиқ қирқ кун. *Август – ёз чилласи. Менинг шаҳримнинг ўткир қуёши яллиғи нақ ёндирапти*. Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон. **Чилла суви** Ёз чилласида экинларга бериладиган сув. **Қиш чилласи ёки қишки чилла** 25 декабрдан 5 февралгача бўлган энг совуқ қирқ кун. *Қиш чилласи анча оғир келди*. С. Аҳмад, Жимжитлик. [С. Тўйчибоев] *Қиш чилласи.. тонг саҳарда фермага қараб йўл олди*. «Муштум».

**2 этн.** Бола туққан ёки туғилгандан, қиз турмушга чиққандан, йигит уйлангандан, марҳум кўмилган кундан кейинги қирқ кунлик давр: турмушдаги баъзи ҳодиса-ҳолатларнинг энг оғир, хатарли ёки масъулиятли даври. *Чақалоқнинг чилласи чиққач, янги уйга кўчиб бордилар*. «Ёшлик». *Халқ табобатида чилла даври қирқ кун ҳисобланади, шундан йигирма кун кичик чилла, йигирма кун катта чилла дейилади*. «ЎзМЭ».

**Чилла яра** Болага чилла даврида чиқадиган яра, тошма. *Шухратнинг бошига, бўй-*

нига чилла яра чиқиб, олти ойга чўзилди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. **Чилласи чиқмаган** 1) чилла даври тамом бўлмаган. Келар ҳафта туғуруқхонадан чиқади янгангиз. Шунга, чилласи чиқмасаям майли, бир зиёфат қилмоқчи эдик. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча. Қирқ марта айтдим, ҳов келин, қишлоқнинг оғзи ёмонлари бор, кулади, ҳеч бўлмаса, чиллангиз чиққунча шу зормандани кийиб, ишга боринг, деб. «Ёшлик»; 2) кўчма тажрибасиз; ғўр, хом.

3 дин. Суфий ёки муриднинг якка ўзи алоҳида хона (ҳужра)да, одамлардан яшириниб, қирқ кун давомида тоат-ибодат қилиши.

**Чилла ўтирмақ** 1) суфийлик тариқатида: қирқ кун давомида уйдан чиқмасдан ёлғизликда тоат-ибодат қилмоқ. Чиллага ўтирган шунда қирқ кун шайх, Даф қил, дея сўраб худодан уни. Т. Тўла. Чилла ўтириш вақти диндор томонидан олдиндан ният қилинган бўлади. «ЎзМЭ»; 2) кўчма узоқ вақт уйдан эшикка чиқмай, қимирламай ўтирмақ. **Чилла(га) ўтқазиб кетмоқ** Алдаб, фириб бериб кетмоқ. *Инак-атлас карвонига бош бўлган савдогарлар косибларни чиллага ўтқазиб кетардилар.* Н. Юсуфий, Фарғона шўх кулади.

**ЧИЛЛАГУЗАРОН** [ф. چله گذران — чилланнинг ўтиши] этн. Янги фарзанд кўрган онанинг чилласи чиққандан сўнг ўз ота-онасиникига ёки бошқа яқинлариникига меҳмонга бориши ва шу муносабат билан ўтказиладиган маросим. *Чиллагузарон қилмоқ (ўтказмоқ). Чиллагузаронга бормоқ.*

**ЧИЛЛАГУРАЗОН** с. т. Чиллагузарон.

**ЧИЛЛАК** [ф. چليک — бир турли болалар ўйини] 1 Битта узун, битта калта ёғоч билан ўйналадиган болалар ўйини ва шу ўйинда хизмат қиладиган ингичка ёғоч. *Улар [болалар] чиллак ўйнаётган бўлса керак, ҳар дам-ҳар дамда қайсисидир зувуллаб югуради.* «Ёшлик».

**Чиллак бола** Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг калтароғи. **Чиллак она** Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг узунроғи; чиллаксоп.

2 Варрак ипи ўраладиган қисқа чўп. *Шамол турганда, қоронғи кечаларнинг қоқ ярмисиди бўлса ҳам, чиллакдаги ипнинг ҳам-масини қўйиб, устунга боғлайман.* Ойбек, Болалик.

**ЧИЛЛАКДАЙ**, –дек Ингичка, ориқ. *Ўйнинг ўртасида оёқлари чиллакдек бир бола чол-кампирга қараб, тиржайиб турган эмиш.* «Зумрад ва Қиммат».

**ЧИЛЛАКИ** [ф. چلگي — «чилла» с. дан: қирқ кунда (эрта) пишадиган] 1 от Эртапишар узум, узумнинг энг олдин пишадиган тури. *Оқ чиллаки. Чиллаки чиллакини кўриб чумак уради.* Мақол. ■ *Оқ кишиши, қора, оқ чиллаки, чарос.. кўзларни қамаштиргудай серҳосил.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 сфт. Эртапишар, эртаги. *Чиллаки шафтоли. Чиллаки қовун.*

3 сфт. кўчма Яхши тайёрлик кўрмаган, чала ўқиган. *Чиллаки олим.* ■ *Маориф очган курсларда бир талай чиллаки муаллимлар ўқишаётибди. Ўрнимга ўшалардан биттасини ола беради-да.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧИЛЛАКИРЎЗОН** с. т. айн. чиллагузарон.

**ЧИЛЛАКСОП** Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг узунроғи. *Катта доира чизилади-да, бир бола чиллаксопни олиб, доиранинг ўртасида туради.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Собир яқинда олган «Урал» велосипеди билан ўзини тўсиб, деворга қапишиб турибди. Бир қўлида чиллаксопдай насос.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

**ЧИЛЛАЛИ** Чилласи чиқмаган. *Чиллали она.* ■ [Хотин:] *Вой, мусулмонлар, дин қани, диёнат қани, янгигина туширган чиллали келиним бор.* С. Аҳмад, Ҳукм.

**ЧИЛЛАШИР I** [ф. چله — чилла + شیر — сут: чилла даврида сут эмаётган ёки эмизаётган] Тўхтовсиз ич кетиши, камқонлик, озиб кетиш билан кечадиган касаллик. *Шуниси аниқки, отқулоқ.. камқонликда, колит, энтероколитда, болаларда бўладиган чиллаширда дори сифатида ишлатилган.* Газетадан.

2 Жуда озғин, ориқ. *Илҳомжон ғилдиракни ўрнатиб, мурватларни калит билан қотираётганида, бир чўпон бола сутдан айрилган, чиллашир бузоқларни ҳайдаб ўтди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**ЧИЛЛИК** Ўйин қартасининг қора рангли, уч барг шаклдаги тури. *Чилликнинг тузи. Еттилик чиллик.*

**ЧИЛОН I** [р. «член» (аъзо) с. нинг бузилган шакли] с. т. Чор Россияси давридаги Туркистонда: бирор муассаса ёки банк аъзоси. *Мен банкнинг чилони. Ҳаммасининг сирини менга равшан, ўғлим.* Ойбек, Танланган

асарлар. *Юзбошининг мол-дунёси бениҳоят кўп, кечалари уйини ўн иккита мерган қўриқлар эди. Уни «чилон» ҳам дейишар эди, билмадим, ўша вақтда нимага «чилон» экан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

**ЧИЛОН II** [ф. چيلان — жийданинг бир тури] айн. **чилонжийда**. [Чилон] *Ўзбекистонда қадимдан маълум бўлиб, номи турлича: чилонжийда, чилон, жилон, уноби деб аталиб келинмоқда.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

**ЧИЛОНЖИЙДА** бот. Жийданинг қизғиш-жигарранг пўстли, оқ, ширин этли, думалоқ ёки тухумсимон меваси бўлган тури. *Мутахассисларнинг фикрига қараганда, хиббонларга, истироҳат масканларига.. нок, ўрик, чилонжийда, гилос, тут ўтқазиши мумкин.* Газетадан.

**ЧИЛОПЧИН** [ф. چلآبچين — қирққа бўлинган сувни тўпловчи] шв. Дашша. *Хотини чилопчин билан обдастада сув олиб кирди.* «Шарқ юлдузи».

**ЧИЛПАРЧА** айн. **чилпарчин**. *Занг босган кишилар чилпарча бўлди.* Уйғун.

**ЧИЛПАРЧИН** [ф. چلپارچين — қирққа бўлинган, парчаланган] рвш. Парча-парча, майда-майда; чил-чил.

**Чилпарчин бўлмоқ** 1) парча-парча бўлмоқ, чил-чил бўлмоқ. *Ойна чилпарчин бўлди.* ■ *Шавкат ҳозир энг юқори қаватда, ердан жудаям баландда эканликларини, бу ердан йиқилган одам чилпарчин бўлишини ўйлади.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом; 2) кўчма маҳв бўлмоқ, тилка-пора бўлмоқ; йўқ бўлмоқ, йўққа чиқмоқ. *Ёв чилпарчин бўлди.* *Душманнинг қора ниятлари чилпарчин бўлди.*

■ *Бўриевнинг қурилишни ўпирилишдан чиқаришга қаратилган дадил лойиҳаси.. чилпарчин бўлди.* А. Мухтор, Туғилиш; 3) озор чекиб, ранжиб, эзилиб пора-пора бўлмоқ, садпора бўлмоқ. *Нафисанинг қалби бирпасда чилпарчин бўлди.* Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. **Чилпарчин қилмоқ** 1) парча-парча, чил-чил қилмоқ, синдириш. *Бухоронинг Самарқанд дарвозаси ҳам чилпарчин қилиниб, йўл четларига улоқтирилган.* Ш. Тошматов, Эрк қуши; 2) кўчма маҳв этмоқ йўқ қилмоқ. *Душман чилпарчин қилинди;* 3) кўчма озор бермоқ, қаттиқ ранжитмоқ. *Ортиқ шу бир оғиз гап билан унинг кўнглини чилпарчин қилиб ташлаганини сизди.* М. Мансуров, Ёмби; 4) кўчма тўсатдан таъсир қилиб, тар-

қатиб юбормоқ; йўққа чиқармоқ. *Наргисхоннинг жарангдор овози хаёлимни чилпарчин қилиб юборди.* «Шарқ юлдузи».

**ЧИЛПИМОҚ I** қ. х. Ўсимликни бўйига ўсишдан тўхтатиш, ҳосил тўплаш, тезроқ етилтириш мақсадида уларнинг бачки шохларини ёки ҳосил новданинг учки қисмини юлиб ёки кесиб ташламоқ; чеканка қилмоқ. *Ўзаларни чилпимоқ.*

2) кўчма Умуман, бирор нарсанинг ортиқча, кераксиз қисмини олиб ташламоқ, йўқ қилмоқ. *Унинг ёзганларини ҳар ким ва ҳар бир ҳукумат арбоби текшириб, ортиғи бўлса — чилпиб, ками бўлса, тўлдириб бориши зарурдир.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

**ЧИЛПОРА** [ф. چلپاره — қирққа бўлинган, парчаланган] айн. **чилпарчин**. *Уртага тушган совуқчилик Фариданинг қалбини чилпора қилди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш.

**ЧИЛП-ЧИЛП** тақл. с. Лойгарчиликда юрганда, сув кечганда чиқадиған товушни билдиради. *Чилп-чилп лой кечмоқ.* ■ *Вали ака тахтанинг устига чиқиб, ариққа энгашди.* Тахта эгилиб, таги чилп-чилп сувга тегди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

**ЧИЛТАН, чилтон** [ф. چلتن — қирқ киши, қирқта руҳ] Диний тасаввурларга кўра, ғайритабиий кучга эга бўлган, кўзга кўринмайдиган, бир-биридан ажралмайдиган афсонавий қирқ руҳ. *Комил пирлар бўлсин сизга мададкор, Қирқ чилтанлар бўлсин сизга жиловдор.* «Маликаи айёр». *Чилтанлар назар қилди шекилли, хонадоним қайта бошдан обод бўлди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧИЛТОР** [ф. چلتور — қирқта тор; қирқ торли мусиқа асбоби] Кўп торли қадимий чолғу асбоби. *Чилтор қилларидай таралар ёмғир.* А. Орипов. *Чилтор садоси эшитилиб, аёл киши мунгли товуш билан мусиқага жўр бўлди.* Газетадан.

**ЧИЛ-ЧИЛ** [ф. چل چل — қирқта-қирқта (бўлинган, парчаланган)] 1) рвш. Майда-майда, парча-парча, кул-кул. *Коса чил-чил синди.* ■ *Шиша, зинапоя қиррасига тегиб, чил-чил синди.* «Ёшлик».

**Чил-чил бўлмоқ** 1) майда-майда, парча-парча бўлмоқ, кул-кул бўлмоқ. *Ҳурининг бадан-бадани жимирлаб кетди, кўлидаги пиёла ерга тушиб, чил-чил бўлди.* Н. Фозилов, Оқим; 2) кўчма озор чекиб, ранж тортиб, тилка-пора бўлмоқ. *Умиди кесилдигина эмас, неча йиллар кўнглида ардоқлаб келган нияти*

чил-чил бўлди. «Ёшлик». **Чил-чил қилмоқ** 1) майда-майда, парча-парча қилмоқ, синдириб ташламоқ. У қўлидаги тақсимчани полга қаршилашиб уриб, чил-чил қилди. Мирмуҳсин, Умид; 2) кўчма озор, ранж бериб, тилка-пора қилмоқ. Лекин унинг суйиб теккан полвони, суянган тоғи кўнглини чил-чил қилди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

**ЧИЛЧИРОҚ** [ф. چلچراغ — қирқта чироқ; қандил, люстра] эск. Кўп шамли чироқ, қандил. Суналар устидаги чилчироқлар нур сочиб турар, боғ кундуз кундагидай ёруғ эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧИЛЧЎП** [ф. چلچۆپ — қирқта чўп, новда] Нишолда тайёрлашда ишлатиладиган бир даста ингичка чўп.

**ЧИМ 1** айн. ажрик. Биз учун кўкарар дўнгликларда чим, Биз учун яшайди кўкда юлдузлар. «Ёшлик».

2 Ажриқнинг илдизлари, поялари билан бирга палахса-палахса қилиб кўчирилган тупроқ қатлами. Сувни чим тўхтатар, сўзни — чин. Мақол. ■ Ерни ҳайдашда ва мол боқилганда чим бузилса, тупроқ эрозияси рўй беради. «ЎзМЭ». Яна беш чақиримча юрилгач, учтача ўтов ва чимдан ясалган кўтон чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**Чим босмоқ** 1) сув йўлини тўсиш ёки чимзор қилиш учун кўчириб келинган чимни маълум тартибда ерга ётқизмоқ. Эгатларга чим босмоқ. Футбол майдонига чим босмоқ. ■ Бирор жойни сув уриб кетса, кетмон билан ўша жойга чим босади, бебош сувни яна йўлга солиб юборади. Ж. Шарипов, Саодат; 2) кўчма гов солмоқ, йўлни тўсиб қўймоқ, бекитмоқ. Пошиахон тушмагур, секретарликка сайланди-ю, барчасининг йўлига чим босди. А. Муқимов, Қипчоқ сеники. **Чимдай чиқмоқ** Ёппасига, гиламдай бўлиб чиқмоқ (ўсимликлар ҳақида). Укроп чимдай чиқибди.

**ЧИМДИЛАМОҚ 1** шв. айн. чимчиламоқ.

2 айн. чимдимок 1. [От] Кечгача адирларда, сой бўйларида ўт чимдилаб келади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧИМДИМ** Икки-уч бармоқ билан чимдиб оларли миқдор. Овқатга уч-тўрт чимдим туз ташламоқ.

**Бир чимдим 1)** бир марта чимдиб олишли миқдор. [Чол] Бир чимдим носни бурушиқ кафтига тўкди-да, уни тилининг тагига отди. «Ёшлик»; 2) кўчма озгина, жиндак,

қиттак. Бир пиёладан чой ичиб, бир чимдим ҳол-аҳвол сўралгач, дўсти меҳмонни таништиришга тушиди. М. Мансуров, Ёмби. Хитобда ҳам, мақтовда ҳам бир чимдим кесатик бор эди. М. М. Дўст, Лолазор. Бир чимдим ухласанг, кучга тўлиб яйрайсан. Ойбек, О. в. шабадалар.

**ЧИМДИМОҚ 1** Оз-оздан емоқ, чайнамоқ. Серка бўлса, ҳар замонда бир хашак чимдиганича, тепада туриб.. кузатаркан. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Бармоқларнинг учи билан ушлаб, чимчиб олмоқ. Тиканзордан чиққан киши кўзи ер чизиб, от ўмровидаги хасни чимдиб ташлади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Тожихон ая хотиржам, кенг-ковул қарғашойи кўйлагининг тўшбурмасидан чимдиб ушлаб, елгинди. А. Мухтор, Кумуш тола.

3 кўчма Гап билан узиб олмоқ. -Ҳали бу ҳолвасими, Султонов ака, — Зулхумор ҳам гап билан чимдиб олди. М. Мансуров, Ёмби.

**ЧИМЗОР** Чим босган ер, ажриқзор. Сўнг туёқ излари қоғиби қолган чимзордан тез ўтаётган извошда чайқалиб кетаркан, гурборли осмонга қаради. Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнгги кунлари. Суярқул терлаб-пишиб чимзорга етиб борганида, ҳали футбол бошланмаган эди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

**ЧИМЗОРЛИК** айн. чимзор. Ҳар иккови-миз маслахатлашиб, қўйларни чимзорликка ёйдик. Ф. Фулом, Шум бола.

**ЧИМИЛДИҚ** айн. гўшанга. Бутун қизлар, бутун жувонлар Чимилдиқда эрни кўрдилар. Ҳ. Олимжон. Гул-гул ёниб, муқаддас Чимилдиққа кирарсан. М. Юсуф.

**ЧИМИРИЛМОҚ 1** Чимирмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Қошлари чимирилди. Қулоқлари чимирилди.

2 Қош-қовоқни, пешонани тириштирмоқ (таажжуб, аччиқланиш ва ш. к. ҳис-туйғуларни ифодалаш учун). -Қанақа ҳикоя экан? — чимирилиб сўради аёл. «Шарқ юлдузи». Холиса чимирилиб, ана, айтмовдимми, дегандек эрига қараб қўйди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧИМИРМОҚ** Қош-қовоқни йиғмоқ, буруштирмоқ (таажжуб, норозилик, ҳадиксираш, кибр каби ҳис-туйғуларни ифодалаш учун). Дандонон суйрак қошларини чимириб, узоқ эзмаланди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. -Ёқмаса.. — Алимардон кинояли жилмайиб, қошини чимирди. — Ёқмаса.. Кета қол! Ў. Ҳо-

шимов, Қалбинга кулоқ сол. *Асқар Бакирович норози қош чимирди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**Кулоқ чимирмоқ** Кулоқларини орқага буриб, тик қилиб, бирор ҳаракатга ҳозирланмоқ (ҳайвонлар ҳақида). *Қорабайир думини силкитиб, кулоқларини чимирганича.. орқа оёғини ҳавога ура бошлади.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

**ЧИМЛАМОҚ** Чим босмоқ, чим босиб тўсмоқ ёки кўкаламзор қилмоқ. *Уста бу йил эгат оғзини чимлаб суғоришда ҳам ибрат кўрсатишга аҳд қилган.* О. Ёқубов, Ларза.

**ЧИММАТ** [«чашмбанд» с. нинг бузилган шакли] 1 айн. **чачвон.** *Ой юзинг қаро чиммат зулмидан қутултиргил.* Ҳамза. *Зеби чимматини юзидан олди..* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Чимматдаги бекага кўзи тушганлар бош эгиб салом беришди.* Мирмуҳсин, Темур Маллик.

2 кўчма Парда, тўсиқ. *Туннинг қора чиммати жимирлаб-жимирлаб, ер бетини қоплади.* И. Раҳим, Тақдир.

**ЧИТМОҚ** Кам овқат ейдиган, овқатни танлаб, оз-оз ейдиган; чимхўр. [Малика] *Читмоқ эди. Аммо бугун онаси қўйган бир товоқ овқатни ҳам пок-покиза туширди-да, кейин тоза мақтади.* Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда.

**ЧИМХЎР** 1 айн. **чимтомоқ.** *Овқатга асло мазангиз йўқ экан, पोшша қиз, чимхўр экансиз.* Ойбек, Улуғ йўл. *Шу қилиқлари устига бу нозик ойим бирам чимхўрлар..* «Шарқ юлдузи».

2 Овқатни танлаб, оз-оз ейдиган, ҳар қандай овқатни еявермайдиган (ҳайвонлар ҳақида). *Чимхўр ҳўкис очдан ўлар.* Мақол. ■ *Шомурод хатчи [хат ташувчи, почтальон]нинг сигири чимхўрроқ эди.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

**ЧИМЧАЛОҚ** шв. Жимжилоқ.

**ЧИМЧИЛАМОҚ** 1 Тананинг бирор ерини бармоқлар билан қисиб олмоқ (кўпинча жазолаш учун, баъзан ҳазил тариқасида). *Шўхчан койиниб, эрининг биқинларидан чимчилаб, нариги хонага олиб чиқди.* М. М. Дўст, Лолазор. *-Ахир кампирлардай тишларинг тушган! — деди Изатулла ака боланинг юзини қайта чимчиламоқчи бўлиб.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Фотима келин атласнинг бир четини чимчилаб кўрди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 кўчма Ачитмоқ, жизиллатмоқ, жондан ўтмоқ (совуқ, шамол, изғирин ва ш. к. ҳақида). *Изғирин изиллаб, юз-кўзни чимчилайди.* С. Нуров, Нарвон. *Совуқ кулоқ-бурнингизни чимчилаб ўтади.* Т. Қосимова, Кўнгилли тасодиф. *Ёмғир томчилари билан ювиган ҳавонинг покиза еллари баданини чимчилаб ўтади, гоҳ сескантиради.* Шўхрат, Шинелли йиллар.

3 кўчма Гап билан узиб олмоқ, тил тегизмоқ, кимсанинг шаънига аччиқ, қаттиқ гап айтмоқ; койимоқ. *-Ҳали хотинчангизни ҳам бориб кўрарсиз, — гап билан чимчилаб олди у.* «Ёшлик».

**ЧИМЧИЛАМОҚ** 1 айн. **чимчиламоқ.** Бурини чимчиди.

2 Бармоқларнинг учи билан ушлаб, чимдиб олмоқ. *Зайнабнинг кўрқа-писа «Олинг, опа!»сидан сўнг, икки тараф ҳам лагандан чимчиган бўлишдилар-да, бирин-сирин қўлни дастурхон четига артишди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧИМҚИРҚАР** қ. х. Плугнинг чимни, илдизларни кесиб борувчи қисми, пичоғи.

**ЧИН** 1 1 от Ҳақиқий ҳол, иш, гап, ҳодиса ва ш. к.; рост, тўғри. *Отамнинг йўқдир тайини, Мен айтай гапнинг чинини.* «Нурали». *Шу онда хавотири чинга айланди.* «Шарқ юлдузи».

2 сфт. Ҳақиқий, ҳаққоний, чинакам. *Чин ваъда.* *Чин сўз — мўзтабар,* *Яхши сўз — мухтасар.* Мақол.

3 Асл, ҳақиқий, чинакам. *Оҳ, ширин ҳаёт, чин йўлдош.. ҳар бир жиҳатдан комил, фозил инсон бўлса..* Ҳамза, Танланган асарлар.

**Чин** кўнгилдан (ёки қалбдан, юракдан) Астойдил, самимий. *У бу аёлниг, тили аччиқ бўлишига қарамай, чин дилдан орттириб берган пулларини сира унутгани йўқ эди.* «Ёшлик». **Чин маъноси билан** Асл, ҳақиқий маъноси билан; том маъноси билан. *У чин маъноси билан одам.* ■ *Хуллас, чин маъноси билан серҳосил қишлоқ.* Ҳ. Фулом, Машғал. **Чини билан** Ҳазилсиз, ростдан, ҳақиқатан, дарҳақиқат. *Чини билан ҳам Ҳожининг тусидаги бояжи ҳасрат ва қайғу аломатлари йўқолиб, уларнинг жойини шарқ оталиги вазияти олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**ЧИН** II [ф. چين] Хитойнинг Шарқ мамлакатларида қабул қилинган ва ўзбек тилида ҳам учрайдиган номи. *Чин хоқони.* ■ *Чин*

чегарасидаги Ўтрор шаҳрига келгани замон йўлини қор девори тўсди. М. Осим, Ўтрор.

**Чин** (ёки чинни) каптар Хонаки кўк каптар.

**ЧИНАК** [ф. چين < چين — «термоқ, тўпламоқ; йиғиштирмақ» фл. дан] Ўтмишда: маълум шартлар билан ёлланиб пахта териш тартиби ва шу тартибдаги пахта терими.

**ЧИНАКАМ 1** Ҳақиқий, асл, чин. Чинакам дўст. ■ Аммо зиёфат дастурхони чинакам бойвачча номига яраша эди. «Ёшлик». Ёшлик — умрнинг чинакам асл даври. Газетадан. Мусофирдан аҳвол сўраш савоб чинакам. А. Орипов.

**2 айн. чиндан.** Чинакам ишонмоқ. ■ Зиёдулла чинакам қўлга тушганига ишонди. Ҳ. Фулом, Машъал. Киши чинакам йиғлаш учун мўл-кўл кўз ёши тўкмоғи ёки фарёд кўтармоғи шарт эмас. П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧИНАКАМИГА** рвш. Чиндан, ҳақиқатан; ростдан. [Универмагда] ..халқимизнинг ажойиб миллий анъаналарини ифода этишга, давр билан уйғунлаштиришга чинакамига эришилган. Газетадан.

**ЧИНАКЧИ 1** Ёлланиб пахта терувчи киши. Нигоҳим кундузнинг нурига чўмган, Узоқдан чинакчи қизлар кўринар. У. Носир.

**2** Чаноқда қолган пахталарни қўшимча равишда қўлда терувчи; теримчи. Машина теримига ажратиб, мослаб қўйилган пахтазорни бир гала чинакчи оралаб юрибди. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

**ЧИНАКЧИЛИК** Чинакчи бўлиб ишлаш, чинак билан шуғулланиш. Эрназар аканинг хотини коллективлаштиришдан илгари ҳам чинакчиликда донг чиқарган хотин. И. Раҳим, Ихлос.

**ЧИНБАРГ** Пахта ўсимлигининг шоналайдиган барги, ҳосилдор барг. Ғўза энди икки-учтадан чинбарг чиқарганда, Мўминанинг бирдан тоби қочиб қолди. Ҳ. Нурий, Лочин боласи — лочин.

**ЧИНГИЛ** Дуккаклилар оиласига мансуб тиканли ўсимлик (илдизидан сариқ бўёқ тайёрланади).

**ЧИНГЛИНГ** шв. Ихчам, бежирим ва саранжом, шинам. Мирвали шу йўл ёқасига иккита чинглинг посёлка қуриб қўйди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧИНДАН** рвш. Чини билан, тўғри; беҳазил. -Чиндан сўзлайман, Анвар! — деди Султонали. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

**2** Ҳақиқатан, ростдан. Шу тобда унинг гинаси Искандарга чиндан хуш ёқиб, жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. Шаҳар чиндан ҳам ўлат чанғалида экан. «Фан ва турмуш».

**ЧИНДОВУЛ тар.** Дубулға шаклидаги, бир томони тери билан қопланган урма чолғу асбоби (ҳарбий юришлар ва турли маросимларда қўлланган). Чиндовул отлиқ аскар эгарига бойланган, таёқ ёки қамчи дастаси билан чалинган. «ЎЗМЭ».

**ЧИНИЙ** [ф. چيني — Хитойга мансуб] эск. Хитойда тайёрланган. Хатни чиний қоғозга Муҳаммад Интизомнинг ўзи ёзди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

**ЧИНИҚМОҚ 1** Меҳнат ёки жисмоний тарбия билан ўз организмнинг ҳар қандай оғир шароитга, касаллик ва ш.к. га бардош бериш қобилиятини оширмақ; тобланмоқ, пишиқмоқ. Меҳнатда чиниққаннынг ранги тоза бўлади. «Кўшиқлар». У кўйлакسىз эди, офтобда чиниқиб пишган бадани тер билан ялтирарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

**2** кўча Амалий иш, тажриба жараёнида етилмоқ, тобланмоқ. Дўстлик синовда чиниқади. Мақол. ■ Унинг [қизининг] муҳаббати айрилиқда чиниқди. Газетадан.

**ЧИНИҚТИРМОҚ 1** Чиниқмоқ фл. орт. н. Организмни чиниқтирмақ.

**2** махс. Янги ишлаб чиқарилган автомобиль, трактор, трамвай, самолёт, дастгоҳ ва ш.к. ни дастлаб белгили тартибда ишлатиб, аста-секин равон ишлайдиган ҳолга келтирмақ.

**ЧИНИҚҚАНЛИК** Ишда, меҳнатда ёки машқ билан тобланганлик. Ишда чиниққанлиги унга [мардикорга] қўл келди. «Ёшлик».

**ЧИНК, чинг** (қозоқча шинг) **1** Қир ва баландликларнинг тик тушган баланд ёнбағри; жарлик.

**2** Чўққи; тоғ тепаси.

**ЧИН-МОЧИН** [ф. چين و ماچين] эск. Жанубий Хитой, Тибет ва Шарқий Туркистон ҳудудининг эски, тарихий манбаларда учрайдиган номи.

**ЧИННИ** [ф. چيني — Хитойга мансуб] **1** Турли идиш-оёқ, ёдгорликлар, изоляцион ашёлар тайёрлаш учун ишлатиладиган оқ лой. Хитой чинниси. Тошкент чинниси. Сопол чинни бўлмас, бегона — уни. Мақол. ■ Ўрта Осиёга чинни қадимдан Хитой ва Эрондан, кейинчалик Россиядан келтирилган. «ЎЗМЭ».

2 сфт. Чиннидан ясалган. Чинни пиёла. ■ Саида чинни чойнак-пиёлаларни яхшилаб ювиб, артиб, токча тепасига териб қўйди. Газетадан.

3 Чинни (хотин-қизлар исми).

**ЧИННИГУЛ** [ф. چينى گۈل — хитой гули] Чиннигуллар оиласига мансуб, қизил, пушти, оқ гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг гули. Рашиднинг қўлидаги чиннигулларни кўриб, Гули ёстиқдан бошини кўтарди. Ҳ. Бадалов, Боботоғ болалари.

**ЧИННИДАЙ**, -дек. Чинни каби, чиннига ўхшаб; топ-тоза. Умид ғариб.. аммо ҳаммаёқ чиннидай озода бир уйда бўлганидан кўнгли равшан тортди. Мирмуҳсин, Умид.

**ЧИННИСОЗ** [ф. چينى ساز — чинни ясовчи] Чинни саноати ходими, мутахассиси; чинни ясовчи уста. Чиннисозларнинг 1991 йилги режалари ҳаммани қизиқтириши табиий. Газетадан.

**ЧИННИТАРВУЗ** Эртапишар, гулдор пўчоқли тарвуз нави.

**ЧИННИТЕРАК** Тикка ўсадиган баланд оқ терак.

**ЧИННИФУРУШ** [ф. چينى فروش — чинни сотувчи] эск. Чинни асбоблар билан савдо қилувчи савдогар, чинни сотувчи. У Соли чиннифуруш номи билан донг чиқарган. «Ёшлик».

**ЧИННИЧИ** айн. чиннисоз.

**ЧИНОВНИК** [қад. р. чин — «тартиб, қоида; даража, мансаб» с. дан ясалган от: амалдор] Чор Россиясида: амалдор, мансабдор шахс. Чор ҳукуматининг чиновниклари. ■ У ё чиновник, ё катта савдогар, ёки айни замонда ҳар иккиси. Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧИНОЁҚ** Хитойи чинни идиш, хитой чинниси. Олти йигит ичида отинг Турсун, Чиноёққа сув қўйдим — тиниб турсин. «Кўшиқлар». Мирёқуб курсини яқинроқ жилдирди, чиройли бир чиноёққа самовардан қуюққина чой қўйгач.. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

**ЧИНОР** [ф. چينار] 1 Пўсти кўкиш, панжасимон шапалоқ баргли, узоқ умрли серсоя катта дарахт. Чинор чиримас, арча қуримас. Мақол. ■ Ҳаммаёқ озода, сув сепилган, тоза. Сарҳовуз.. осмонга етадиган чинорлар.. «Нурали».

2 кўчма Турмуш ўртоғи ёки ўғил, фарзанд (аёлга нисбатан). Чиройинг борида чинорингни топ. Мақол. ■ Бўйнимга таққан

туморим сен эдинг, Олдимда ўсган чинорим сен эдинг. «Ойсулув».

3 кўчма Суянчиқ, қўллаб-қувватловчи шахс. [Турдиқуловнинг] Районда суянган чинорлари бор. «Ёшлик».

**ЧИНОҚ 1** Қулоғи кесилган ёки қулоғи кертик. Чиноқ ит. Чиноқ қўй. ■ -Э, домлажон-а, сиз кўрмадингиз, ўртадаги девордан бир гишт кўчирганимизни биламиз, ҳай-ҳай-ҳай.. — дея бидирлай кетди чиноқ йигит унга эргашиб. М. Мансуров, Ёмби.

**Чиноқ бурун 1)** кемтиги бор бурун; 2) чандиқ бурун. **Чиноқ қулоқ** Кесик қулоқ.

2 Қулоғи кичкина ёки чандиқли кишиларга қўйиладиган лақаб. Ёдгорхўжанинг амалкиси Қосимхўжа.. Тўрақул чиноқнинг сартароши бўлган. Ш. Холмирзаев, Қахрамоннинг сўнгги кунлари. Кўча бошида Аҳмад чиноқ кўринди. «Ёшлик».

**ЧИНОҚЧИ** қ. х. Чорва молларнинг қулоғини кесиб ёки кертиб, тамға, нишон солувчи киши.

**ЧИНЧАЛОҚ** шв. Жимжилоқ.

**ЧИНҚИРОҚ** Ингичка ва ўткир овоз, қичқиряк. Чақалоқнинг чинқиряги. Гудокнинг кар қилгудек чинқиряги. ■ Узоқдан паровоз чинқиряги янгради. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

**ЧИНҚИРМОҚ** Ингичка ва ўткир товуш чиқармоқ, чийиллаган товуш билан қичқирмоқ. Гулнора чинқирганча ўрнидан туриб кетди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Вой-дод, кимсиз? Одамлар, ёрдам бе.. — деб чинқирди аёл ва шу заҳотиёқ тинчиб қолди. «Ёшлик». Жонивор Фирқў от Азизни кўрди, Тўрт оёғин ерга тираб чинқирди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Поезд яна бир чинқирди-ю, қалин дарахтзор ичига шўнғиб кетди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

**ЧИНҚИРОҚ** Ингичка ва ўткир, қулоқ тешгудай қаттиқ (товуш ҳақида). -Музаффар! — оймнинг чинқирқ овозига Омоннинг йиғиси қўшилди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧИНФИЛ**, жангал Чўл ва адирларда ўсадиган тиканли бута.

**ЧИНФИЛЛАМОҚ 1** айн. шанғилламоқ. Қулоғим чинғиллапти.

2 айн. жирингламоқ. Эшик қўнғироғи чинғиллади.

**ЧИНФИРЛАМОҚ** айн. чинғилламоқ.

**ЧИП** тақл. с. Ялпоқ нарсаларнинг аста урилишида, ёпишқоқ нарсаларнинг кўчи-

шида чиқадиган товушларни ифодалайди. *Чип этган товуш.* ■ *Сариқ, қизил барглар чип этиб ерга шўнғйди.* «Ёшлик».

**Чип битмоқ** айн. **чиппа битмоқ** қ. **чиппа.** *Искандарнинг қулоқлари шанғиллаб келиб, чип битди-ю, ҳеч нарса эшитилмай кўя қолди.* «Ёшлик». **Чип ёпишмоқ** айн. **чиппа ёпишмоқ** қ. **чиппа.** ..баданига чип ёпишган қопқора қондан ғашланиб, [Жавлоннинг] юраги баттар сиқилди. «Ёшлик».

**ЧИПОР** Ола-була, олачипор. *Чипор товуқ. Чипор илон.* ■ *Унда [суратда] каттакон дарахтга ўралиб ётган йўғон чипор илон тасвир этилган.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Изатулла ака боланинг бошини чипор шапкачаси устидан силаркан, «балли», деб кўйди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**ЧИППА:** **чиппа битмоқ** Бутунлай, том битмоқ (қулоқ ҳақида). *Гулнор десам, қулоқ чиппа битибди.* «Гулнорпари». **Чиппа ёпишмоқ** 1) яхши, зич ёпишмоқ. *Яктаги икки курагининг ўртасига чиппа ёпишиб, елкаси ачишади.* «Ёшлик». *Пайкалга кирсангиз, этикка лой чиппа ёпишиб, оёғингиз билан кўшиб суғуриб оламан, дейди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси; 2) кўйиб кўйгандай, ўлчагандай лойиқ келмоқ. *Узун самбитдек қома тига, кенг яғринига ҳарбий форма чиппа ёпишиб турибди.* Ойдин, Садаганг бўлай, командир.

**ЧИППАК** I с. т. Шиппак, сандал.

**ЧИППАК II:** **чиппакка чиқмоқ** 1) йўққа, пучга чиқмоқ. *Ёлғон даъволар чиппакка чиқди.* ■ *Ўқувчиларнинг ишончлари табиат инжиқлиги туфайли чиппакка чиқадиган бўлди.* О. Ёқубов, Олов қалблар; 2) беҳуда, зое кетмоқ. *Салимхон Обидийнинг ҳужуми чиппакка чиқди.* Мирмуҳсин, Умид.

**ЧИППА-ЧИН** Шак-шубҳасиз; тўғри, рост, чин. *Чиппа-чин бўлган иш. Сўзларим ёлғон эмас, чиппа-чин.* ■ *Чиппа-чин ишондинг-а, тавба [деди Искандар].* М. Мансуров, Ёмби.

**ЧИПТА** I 1 Дағал буюмлар тўқшиш учун тайёрланган юпқа тилим-тилим пўстлоқ ва ундан тўқилган нарса. *Нарироқда атрофи чипта девор билан ўралган кўра.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 Одатда токни бағазларга тараб боғлаш учун ишлатиладиган пўстлоқ толаси. *Чипта билан боғламоқ.*

**ЧИПТА** II 1 с. т. Поезд, автобус, самолёт каби транспорт воситаларида юриш, учиш ҳуқуқини берувчи билет. *Мана бу гапни эшитинг, Андижонга борганимда, «Максимка» пойизга [поездга] чипта ололмай, начальникнинг [начальник — бошлиқнинг] олдига кирдим.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Бирор томошахонага ёки турли спорт мусобақалари ўтказилаётган жойга кириш ҳуқуқини берадиган расмий қоғоз; билет. *«Пахтакор»нинг ўйинига чипта қолмабди.*

**ЧИПТАЧИ** с. т. 1 Темир йўл билети сотувчиси; кассир.

2 Йўл транспорти билети сотувчиси; кондуктор. *Автобус чиптачиси.*

**ЧИП-ЧИП** **Чип** с. такр. *Кўйлагининг икки кураги ўртаси баданига чип-чип ёпишарди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

**ЧИПҚОН** Тук халтачаси ҳамда унга боғлиқ ёғ бези ва тўқималарнинг йирингли яллиғланиши; йирингли катта чиқик; хўп-поз. *Насим полвонга чипқон чиққани чин экан, бу даврада олишмади.* Т. Мурод, Кўшиқ.

**Дард устига чипқон** қ. **дард** I. *Дард устига чипқон деганларидай, Арсорнинг бир дарди икки бўлди.* «Ёшлик».

**ЧИР:** **чир айланмоқ** Гир-гир айланмоқ, тез айланмоқ. *Уйнар бўрон, чир айланиб қор, Тинмай инар кукдан ер сари.* Уйғун. *Ўнгирларда кўтарилган гирдоб хас-хашакларни чир айлантириб, осмони фалакка олиб чиқиб, кўйиб юборарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧИРАНМАЧОҚ** с. т. Мақтанчоқ, керилмачоқ. *..Шундай деди-ю, ўзини тутолмай кулиб юборди — Ошнога ишонмади, уни шунчаки чиранмачоқ деб ўйлади.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧИРАНМОҚ** I Бирор мақсадда бор кучини ишга солиб ҳаракат қилмоқ; кучанмоқ. *Буқа орқасига тисарилиб, уввало чиранди.* «Шарқ юлдузи». *Сандиқ жуда оғир эди, зўрға зинага яқинлаштириб, чирана-чирана, тепага олиб чиқишди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Арава қилт этмас.. хўкизлар ҳарчанд чирангани билан, арава жойидан жилмас эди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 *кўчма салб.* Ўз имкониятларини ҳисобга олмай катта кетмоқ; керилмоқ. -*Чиранманг, полвон, — деди кулиб Ўсаржон.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ўзинг жойсиз [ноўрин] чиранганиндек, мени ҳам ўз ёнингга тортоқчи бўласан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.



Аларга мен: -Шоҳи Эрон билан урушаман, деб чиранманг, — дедим. М. Осим, Карвон йўларида.

**ЧИРГИ** *шв.* Терлик, ёпиқ (от абзали). Шул замонда солди отнинг устига Зарлию зарбофдан бўлган чиргини. «Алпомиш». Омборхонадан от абзалларини — терлик, беллик, чирги.. юган, эгарни қўлтиқлаб келдим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

**ЧИРГИЛИК** *шв.* 1 Чиргибоп материал, намаг.

2 Чирги. Чиргилик тикаётганда, калавага мум едирмасанг бўлмайди — эртаси куни ёқ чириб тушади. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

**ЧИРИК** 1 Чириган, чириб ишдан чиққан, яроқсиз ҳолга келган. *Чирик пахта. Чирик тиш. Чирик олма.* ■ Йигит чирик оғочлар тирқишидан пастга қаради. С. Сиёев, Аваз. *Чирик сомон ва гўнг ҳиди [Сауднинг] димоғига урилди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртага.

2 от Нарсаларнинг чириган жойи. *Олминг чиригини олиб ташламоқ.*

3 кўчма Ўлиб, йўқ бўлиб бораётган, ҳалокатга юз тутган; носоғлом; эски, бузуқ. *Чирик назария.* ■ Драма ёзганда, мавзунинг турмушимизнинг нақ чирик бир жойидан олмоқ ва унинг ила баробар адабиёт тарозисига солиб ёзмоқ керакдир. А. Қодирий, Кичик асарлар.

**ЧИРИЛДОҚ** 1 *сфт.* Чирилловчи, ҳадеб чириллайверадиған.

2 от Қанотлари ишқаланиши натижа-сида «чир-чир» овоз чиқарадиган, тўғриқанотлилар оиласига мансуб ҳашарот; қора чигиртка. *Чигирткалар, чирилдоқлар бири олиб-бири қўйиб хониш қилади.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Чинқириб юборар куннинг зўридан Қайгадир беркиниб олган чирилдоқ.* А. Орипов.

**ЧИРИЛЛАМОҚ** 1 «Чир-чир» қилмоқ; чиғилламоқ. *Бу кеча ҳам бўрилар увлар, Чирилдоқлар чириллар бир-бир. «Ёшлик».* У ер-бу ерда чигиртка эриниб чириллайди. «Ёшлик».

2 *айн.* Қаттиқ йиғламоқ (чақалоқ, гўдак ҳақида). *Бешикда ётган болакай тинимсиз чирилларди. «Ёшлик».*

3 кўчма Куйиниб, изтироб билан, йиғи аралаш сўзламоқ. *Чириллаб, акам, деб турса бошимда, Қалдирғоч — шўрлик жигарим*

бўлмади. «Алпомиш». *Узала тушиб ётган боласининг тепасида хола «Онанг ўлса бўлмасмиди, болам!» деб чирилларди. «Шарқ юлдузи».*

4 *айн.* чир-чир айланмоқ қ. чир-чир.

**ЧИРИМОҚ** 1 Табиий таъсирлар туфайли парчаланмоқ; айнимоқ, ишдан чиқмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Чириган ип. Чинор чиримас, арча қуримас.* Мақол. ■ Тутнинг шохлари тегиб турган айвон устуни қорайиб, чирий бошлади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Майли, мени бурдалаб ташласинлар, таним зиндонда чирисин.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 Иримоқ, айнимоқ. *Чириган қовун. Чириган олма.*

3 кўчма Адойи тамом бўлмоқ, хазон бўлмоқ. [Йўлчи:] *Андак инсоф керак, уят керак. Чолнинг меҳнатда чириган кўксига бигизни қадаёверманг!* Ойбек, Танланган асарлар. *-Нари туринг, — Лағли жаҳл билан эрининг кўкрагидан итарди. — Эсиз умрим, бу ғамхонада чириб кетаётибди.* Х. Фулом, Машғал.

4 кўчма Умри тугаб, ўлиб, йўқ бўлиб бормоқ, ҳалокатга юз тутмоқ. *Золимлар ёққан ўт ёнмасин сира, Қора ниятлари чирисин дилда.* Ф. Фулом.

**ЧИРИНДИ** Чўп-хас, хазон, ўсимлик ва ш.к. нинг чириб, тупроқнинг таркибий қисмига айланаётган қисми, чирик нарса. *Ерга чиринди солмоқ.* ■ *Чириндининг аччиқ ҳиди димоқни тешгудай эди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

**ЧИРИШ** 1 **Чиримоқ** фл. ҳар. н.

2 Микроорганизмлар таъсири натижа-сида бузилиш, айнаш ҳодисаси, жараёни. *Ҳозир илмий ходимлар илдиз чириш касалини ўрганишаётган экан.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧИРИШ** II: **чиришни бузмоқ** Иш, суҳбат ва ш.к. ни, ўтиришни бузмоқ; битган, бўлиб турган ишни йўқ қилмоқ.

**ЧИРИҚЛАМОҚ** *айн.* **чирқилламоқ.** *Чумчуқча келиб кетди, Ушоқларни еб кетди, Чирик-чуруқ чирқилаб, Эрта келай, деб кетди.* У. Бахромова.

**ЧИРК** I [ф. چرك — кир, ифлос; кирлик, ифлослик] 1 Ёғ ва қурум аралаш ёпишқоқ масса; ис. *Қозоннинг чирки. Чирк босиб қорайган уй.* ■ *Идиш ювадиган, ишчилар қўл ювадиган жой чирк босган.* Газетадан.

2 Қалин қатирма кир, яғир. *Чирк боғлаб кетган дўпти.* ■ *Чирк босган кепка кийиб*

юрадиган.. қоп-қора, боши сўноқ, суяги бузуқ, рангпар йигит. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Қотиб қолган арава мойи.

**ЧИРК** II тақл. с. Чиркиллайдиган қуш ва ҳашаротларнинг овозини билдиради.

**ЧИРКИН** [ф. چركين — кир, ифлос] I Чирк босган, чирк босиб қорайган; хира. *Чиркин ва синиқ ишишлар.*

2 Қатирма кир. ягир. исқирт. ифлос. *Улар гулларни севадилар. Кийимлари чиркин бўлса ҳам, чаккаларига гул қистириб юрадилар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Улардан бири энглиш майкана, бошига.. чиркин дўпти кийган.* Н. Аминнов, Қаҳқаҳа.

3 кўчма Разил, қабиҳ, тубан. *Чиркин ҳаёт. Чиркин маънавий қиёфа.* ■ *Бу чиркин гамхонада жой учун ижара тўлайсизлар-а!* Ойбек. Нур қидириб. *У/Султон Хусайн/ кеча бир дақиқалик чиркин ҳисса берилиб, бемаъни иш қилганидан пушаймон эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

4 кўчма Чирк, чириган, ўлиб бораётган. *Ўтмишнинг чиркин қолдиқлари жамиятимизга иснод келтиради.* А. Мухтор, Туғилиш.

**ЧИРКИНЛАШМОҚ** Тубанликка юз тутмоқ, тубанлашмоқ, разиллашмоқ, қабиҳлашмоқ. *Бўхтончилар.. ўз ғалабалари натижасида юзлари баттарроқ қорайганини, ичлари яна баттарроқ чиркинлашганини сезмайдилар.* Ойбек, Нур қидириб.

**ЧИРКИНЛИК** Разиллик, тубанлик. *Чиркинликлар тўлган эски дунёдан Учмохлар ундириш бизнинг ишимиз.* Ф. Фулом.

**ЧИРК-ЧИРК** Чирк II с. такр. *Аҳён-аҳён-да жимликни чигирткаларнинг чирк-чирк этган овози бузарди, холос.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

**ЧИРМАЛМОҚ I Чирмамоқ** фл. ўзл. ва мажҳ. н. Ахири жодугар кампир катта паранжига чирмалиб олган қизни судраб киритди. «Ёшлик». *Шаҳар касалхонасининг озода хоналаридан биридаги каравотда боши оқ дока билан чирмалган Абдужаббор бир неча соатдан бери ҳушсиз ётар.. эди.* С. Абдулла, Соялар.

2 Ўралиб олмоқ, чирмашмоқ. *Илон дарахтга чирмади.*

**ЧИРМАМОҚ I рвш.** Маҳкам ўраб, чандиб боғламоқ. *Тўқсонга қутини ичкимаички бир-бирига кийдирди, ўраб-чирмаб маҳ-*

*камлаб қўйди.* «Маликаи айёр». *Мурид Аваз-ни гужумга чирмаб боғлади.* С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Ўраб, қамраб, чулғаб олмоқ; ишғол қилмоқ. *Ишқ ўти [Зевархонни] чирмаб олибди.* «Тоҳир ва Зуҳра». *Бирдан Нозомнинг жисму жонини ҳаяжон чирмаб олди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

**ЧИРМАНДА** айн. чилдирма. *Йигит чирмандани қўлига олиб, завқ билан чала кетди.* «Ёшлик». *Гумбур, гумбур, гумбуллаб ҳовлиқади чирманда.* Газетадан.

**ЧИРМАНДАКАШ** айн. чилдирмачи.

**ЧИРМАНДАЧИ** айн. чилдирмачи.

**ЧИРМАШМОҚ I** Маҳкам қучмоқ, ўралмоқ, ўралиб, ёпишиб олмоқ. *Чирмовуқлар — сариқ, суқ чувалчанлар Қийнар районларни чирмашиб олиб.* «Ёшлик». *Илон уни [Юсуф Асвадни] қўйиб юбормай, маҳкам чирмашгани ҳолда, қаттиқ бўға бошлади.* Мирмуҳсин, Илон ўйнатувчи. *Қора сочи белга чирмашиб, Шаҳло кўзлар сўрар эди жон.* Миртемир.

2 Маҳкам ёпишиб, тирмашиб, юқорига интилмоқ, тирмашмоқ. *Ғулабур сариқ Краснов олдинлашиб, бинокль билан узоққа қаради, сўнгра, ҳарсиллаб-ҳарсиллаб, дарахтга чирмашибди-да, теваракни кузатди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Бирпасда қарасангиз, пастдаги одамлар арқонга чирмашиб, тоққа чиқиб олишди.* Ойдин, Олтмиш газ арқон. *Қишлоқ этагидан кўтарилган ой олисдаги фарзандлари — юлдузларни кўрмоқ истаб, осмонга чирмашарди.* С. Нуров, Ёстиқ.

**ЧИРМАШУВЧАН** Қаттиқ чирмашадиган, чирмашиб, ўралиб оладиган. *Чирмашувчан илон.* *Чирмашувчан ўсимликлар.*

**ЧИРМОВ I Чирмамоқ** фл. ҳар. н. *Олхабар гулшанда гул аҳволидан, эй боғбон, Ўт гиёҳ чирмовига чирмалди қийноқ ичра гул.* С. Абдулла.

**ЧИРМОВ II айн. чирмовуқ.**

**ЧИРМОВГУЛ** Печакгул, карнайгул.

**ЧИРМОВУҚ I** Девпечак, зарпечак, печакгул сингари чирмашиб ўсадиган ўсимликларнинг умумий номи. *Искандар ўздан кичикроқ.. боланинг қўқорга чирмовуқ ўт бераётганини кузатиб туриб, кейин ўзи ҳам аста-секин қўй олдиға борди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 айн. зарпечак.

**ЧИРОЙ I** Ғўзаллик; ҳусн, кўрк. *Муҳаббат чирой танламас, уйқу — ўрин.* Мақол.

■ *Асрор, қирққа борган бўлса-да, чиройини, тароватини йўқотмаган бу аёлнинг киприклари узун кўзларига.. қарашга ботинмай, ерга боққанча, «ҳа, кўрдим», деди. «Ёшлик»*

**2** Кўзга ёқадиган кўриниш, кўркамлик, кўрк, қиёфа. *Шаҳар чиройи.* ■ *Бино тайёр бўлгандан кейин унга чирой бериш, нафислик билан ичию ташига кўрк бағишлаш — санъат. «Саодат». Чол кўзида ўзгарар ҳар он Қишлоғининг чиройи, туси. Х. Олимжон.*

**Чиройи очилмоқ** Кайфияти яхшиланмоқ. *Муҳсина хонимнинг чиройи очилди: эрини бундай жаҳлдору чўрткесар ҳолда кўриш унга ёқарди. М. М. Дўст, Лолазор. Оқсоқолнинг чиройи очилиб, «Баракалла, оқил йигит экансан», дегандай мийиғида кулумсирабди. М. Мансуров, Ёмби.*

**ЧИРОЙЛИ 1 сфт.** Хусни одатдагидан ортик; гўзал; кўркам. *Чиройли қиз.* ■ *Чолнинг келини чиройли, оппоқ, кўзга яқин жушон эди. «Ёшлик». Шаҳарда шундай чиройли қизлар бор — кўрсанг, оғзинг очилади. «Ёшлик»*

**2 сфт.** Кўриниши, ташқи қиёфаси кўзга ёқимли кўринадиган. *Энг чиройли қуш деганда, ҳамманинг кўз ўнгига оққуш келиши табиий.* Газетадан. *Биласизми, дунёда чиройли нарсалар шундай кўпки! Ўрмон, капалак, тонг, ўтлоқ, тун.. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.*

**3 сфт.** Манзараси кўзга ёқимли; кўркам. *Фарғонадан йўлга чиққан енгил машина чиройли асфальт йўлда учиб борарди. Мирмуҳсин, Умид. -Марказ чиройли бўлиб кетди-а, одам суюнади, — деди Чарос мамнун жилмайиб. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

**4 сфт.** Яхши; ўринли; манзур. *Чиройли гап. Чиройли тўй.* ■ *Чиройли маърузага маҳлиё бўлиб, руҳиятимда сусткашлик бошланди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Минг афсуски, ҳозир тўйларда ўйин-кулги, чиройли анъаналар санъатини намоиш қилиш эмас, исрофгарчиликлар меъёридан ошиб кетади. Мирмуҳсин, Умид. Ҳар бир ота-она орзиқиб кўрган фарзандига чиройли ва мазмундор исм қўйишга ҳаракат қилади. Газетадан.*

**5 рвш.** Ёқимли, жозибали, батартиб; ўрнига қўйиб. *Чиройли гапирмоқ. Чиройли қадам ташламоқ. Чиройли кийинмоқ.* ■ *-Вой, шунақами? — Офтоб ўспиринга қараб, чиройли жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. Бирор*

*ишни пухта ва чиройли қилган одамни тангри дўст тутади. «Фан ва турмуш».*

**ЧИРОЙСИЗ** Кўримсиз, хунук.

**ЧИРОҚ** [ф. چراغ — чироқ] **1** Хонани, жойни ёритиш учун хизмат қиладиган уй-рўзғор асбоби; лампа. *Жин чироқ. Неон чироқ. Осма чироқ.* ■ *Баширжон электр чироқлари порлаб турган катта йўлдан юришга истиҳола қилибми.. ўзини қоронғилик қўйнига урди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Унинг [ўтовнинг] ичи иссиқ, лампа чироқ чароғон қилиб турарди. Газетадан.*

**2** Машина, телевизор, радио ва ш.к. нинг ёниб турувчи қисми. *Машина мотори гуруллаб, чироқлари асфальт йўл, ресторан деворларини пийнаслаб ўтди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

**3** кўчма Фарзанд ёки яқин одам. *Чироққинам, шундай ёмон туш кўрдим. «Юсуф ва Аҳмад». Ўғил туғул, йўқдир-да бирор қизим, Чамбилда чироқсиз ўтганман ўзим. «Нурали».*

**Ичига чироқ ёқса ёришмайди** Жуда хафа, тушкун кайфиятда. *Дилдорнинг ичи чироқ ёқса ёришмас, ҳамма нарсага бепарқ эди. «Саодат». Чироғини ёқмоқ* Марҳумдан кейин унинг уй-жойини обод қилиб, хотирасини асрамоқ. *Ўғил ёққан чироқни қиз ҳам ёқар. Мақол. ■ -Мендан кейин чироғимни ёқадиган шу набирам, — деди кампир. «Ёшлик».*

**ЧИРОҚПОЯ** [ф. چراغپايه — чироқ таглиги] Чироқ қўядиган таглик, чироқ ўрнатиладиган учоёқ. *Кеч бўлди, мен қора чироқни ёқиб, чўпдан ясалган чироқпоя устига қўйдим. С. Айний, Эсдалиқлар. [Ойхон:] Ҳаммаси бор. Бешик билан чироқпояси қолди, холос. Ҳамза, Майсаранинг иши.*

**ЧИРОҚЧИ 1** Кўча чироқларини ёқувчи; чироқ тутувчи; чироғбон.

**2** кўчма Уй-хонадон чироғини ёқиб, унинг анъаналарини давом эттирувчи, ота-она хотирасини сақловчи авлод. *Нодира Анварни.. отасининг уйига чироқчи қилмоқчи эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

**ЧИРОҒБОН** [ф. چراغبان — чироқларга қаровчи] *айн. чироқчи 1. Чироғбон кетидан йўлакка кирдилар. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

**ЧИРПИДИ** Пойтеша, болта билан чопиш натижасида тўпланган майда-чуйда ўтин, тутантирик; пайраҳа.

**ЧИРПИРАК:** чирпирак бўлмоқ 1) гир-гир айланиб, буралиб-буралиб учмоқ. *Гирдоб раққосадек чирпирак бўлиб айланиб келиб, ўтиб кетди-ю, саксовулзорда олатўполон бошланди.* «Ёшлик»; 2) умбалоқ ошиб, оёғи осмондан бўлиб йиқилмоқ, чархпалак бўлмоқ. *Ўлмас чирпирак бўлганича, кўрпанинг устига учиб тушди.* «Ёшлик». **Чирпирак қилмоқ** 1) гир-гир айлангирмоқ. *Улар [одамлар].. бир-бирларини табриклар кучоқлашар, чирпирак қилиб айлантиришар.. эди.* М. Мансуров, Ёмби; 2) умбалоқ ошириб, чархпалак қилиб йиқитмоқ. *У [Зарина] бехосдан келиб, йигитни белидан олди-да, чирпирак қилиб, улоқтириб юборди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧИРПИРАМОҚ 1** Гир-гир айланмоқ, гир-гир айланиб учмоқ, чирпирак бўлмоқ. *Ер уюмлари фиғон билан чирпираб, гирдоб каби кўкка кўтарилади.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Умбалоқ ошиб йиқилмоқ, чархпалак бўлмоқ. *Худойқул пастга қараб чирпираб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧИРПИТ** [р. четверть («чорак, тўртдан бир») с. нинг бузилган шакли] с. т. Метрик ўлчов системаси қабул қилингунча ишлатилган, уч литрга яқин ҳажм ўлчов бирлиги ва шу ҳажмдаги шиша идиш. *Пешинга яқин Оқсоқолникдан тўй келди: ярим қоп гуруч, бир чирпит ёғ, бир қоп ун.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. -[Эчкининг] *Онаси ҳар йили иккитадан туғади, — дерди даллол шаңғиллаб, — кунига бир чирпитдан сут беради.* «Ёшлик».

**ЧИРС** тақл. с. Шиша, муз ва ш.к. нинг синишидан, қуруқ ўтиннинг ёнишидан чиқадиган кучсиз товушларни билдиради. *Лампа шиша чирс этиб синди.* ■ *Тухум тошга тушиб, чирс этиб ёрилди.* «Ёшлик». *Қадам босган сари оёғи остидаги муз чирс этиб ёриларди.* Газетадан.

**ЧИРСИЛЛАМА 1** Чирсиллаб ёрилгудай таранг, етилиб турган. *Чирсиллама қовун.*

2 Чирсиллаб ёнадиган, қуруқ. *Чирсиллама ўтин.*

3 кўчма Қирчиллама, аччиқ, қаттиқ. *Чирсиллама совуқ.*

**ЧИРСИЛЛАМОҚ 1** «Чирс-чирс» овоз чиқармоқ. *Каттакон тўнкадан чирсиллаб олов сачрайпти.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик

ораси. *Магнитофоннинг лентаси тугаб, чирсиллаб айлана бошлади.* «Ёшлик».

2 кўчма Жаҳли чиқиб кетмоқ; асабийлашмоқ. *Энди Ҳалима чирсиллаб кетди: -Ҳа, сенга ҳазил қилиб ҳам бўлмайдими! Ў. Усмонов, Қисмат.*

3 кўчма Долзарблик касб этмоқ; кескин тус олмоқ, кескинлашмоқ. *Пахта масаласи — ҳамма вақт чирсиллаб турган масала.* Мирмуҳсин, Умид. *Замон чирсиллаб турибди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатини.

4 кўчма Синиб кетай демок. *Меҳмонхона. Зиёфат столи ноз-неъматлардан чирсиллаб турипти.* «Муштум».

5 кўчма Кучаймоқ, зўраймоқ (совуқ ҳақида). *Ҳамма ёқ кўкиш қор билан қопланган, совуқ чирсилларди.* М. Осим, Элчилар.

**ЧИРС-ЧИРС** Чирс с. тақр. *Кимдир чирс-чирс синдириб, бурган ҳидини анқитиб, чўп узатди.* М. Мансуров, Ёмби. *Пилиги сўхта чироқ чирс-чирс қилди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧИРТ 1** тақл. с. Ип узилиши, чўпнинг синиши ва ш. к. дан ҳосил бўладиган кескин товушларни ифодалайди. *Ип чирт узилди.* ■ *Илкис бир силтовдан арқон чирт узилди.* «Шарқ юлдузи». *..ҳар замонда олтинранг барг чирт узилиб, пилдираб учарди.* А. Мухтор, Кумуш тола. *Шербек тишлари орасидан чиқариб, чирт этказиб тупурди.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧИРТ II** рвш. Шартта, кескин. *Чирт ўғирилмоқ. Чирт бурилмоқ.* ■ *Гулсумнинг лаблари чирт юмилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**Кўзни чирт юммоқ** 1) кўзни қаттиқ юммоқ. *Севаргул беихтиёр чинқариб, кўзларини чирт юмди.* Н. Қиличев, Чиғириқ. *Жамол полвон кўзларини чирт юмиб олди.* «Шарқ юлдузи»; 2) кўчма бўлганча бўлар деб, таваккал қилмоқ. *Кўзни чирт юмиб, тўйни бошлайверинг.*

**ЧИРТИНГ-ПИРТИНГ** с. т. Майда-чуйда, арзимас. *Чиртинг-пиртинг гап. Чиртинг-пиртинг олиб, пул ҳам тамом бўлди.*

**ЧИРТ-ПИРТ:** чирт-пирт бўлмоқ с. т. Майда-чуйдага сарфланиб тамом бўлмоқ. *Баъзи вақтда унча-мунча пул ҳам сўраб оламан. Лекин чирт-пирт бўлиб, қўлдан учади-кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧИРТГА** кам қўл. айн. чирт II. *Шундай пайтларда юрагим қинидан чиқиб, кўзимни*

чиртта юмиб олиб, чошиб ўтардим. Н. Сафаров, Оловли излар.

**ЧИРТ-ЧИРТ** Чирт I с. такр. Чирт-чирт узилмоқ. ■ [Мамажон] Ойнани чирт-чирт чертиб, сим-сим ёғаётган ёмғирга, қоп-қора булутларга хўмрайиб қарарди. С. Нуров, Нарвон.

**ЧИР-ЧИР:** чир-чир айланмоқ айн. чир айланмоқ қ. чир.

**ЧИРҚ** тақл. с. Қушларнинг чирқиллаши, баъзи майда нарсаларнинг урилиши ва ш. к. дан ҳосил бўладиган говушларни ифодалайди. Кўп ўтмай бир қушча чирқ этди. Кечаги читтакмикан? А. Мухтор, Чинор. Роҳила сумкани чирқ этиб беркитди-ю, кўчага қараб чонди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

**ЧИРҚИЛЛАМОҚ** 1 «Чирқ-чирқ» овоз чиқармоқ. Фор олдидан ўтиб кетаётсам, бир гала чумчуқ чирқиллаб ётипти. А. Кўчимов, Ҳалқа. Тик жарга ин қуриб, чирқиллашиб ётган минг хил қушларнинг уни ўчиб, ўзи гурра кўтарилди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Қаттиқ қичқириб, чинқириб йиғламоқ (ёш бола ҳақида). -Мана сенга тепиш! — Карим кўлидаги думалоқланган қорни кучининг борича отди. Саида юзини чангаллаганича чирқиллаб қолди. «Ёшлик».

3 кўчма Зорланиб, илтижо қилиб ёки куйиниб гапирмоқ. -Яхши кўрасан деб, атай манти қилаётган эдим. Бир озу шошма, еб кет, — деб чирқиллаганича қолди она. М. Алавия, Севинчларим. Орадан озгина вақт ўтгач.. Жўравойнинг ўзи ва унга ҳамдардликда чирқиллаб, одамларни ёрдамга чақираётган бир хотин қолди, холос. «Ёшлик».

4 кўчма Моддий муҳтож, оч ҳолатда бўлмоқ; қарам бўлмоқ. Уйимда саккизта бола чирқиллаб турипти, қандай боқаман уларни? Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

**Арвоҳи (ёки руҳи) чирқилламоқ** Арвоҳи безовта ёки норози бўлмоқ. Тушига раҳматли Биноқул кирибди: қўлларини фотиҳага очиб турган эмиш. «Арвоҳи чирқиллаб юрибдимикан?» дея эзилди Ҳофиз Кўйкий. «Ёшлик». Шўрлик Адолатимнинг руҳи чирқиллаб ётгандир менинг бу ишимдан?! О. Мухтор, Эгилган бош.

**ЧИРҚИРАМОҚ** айн. чирқилламоқ 1, 2. Қарчиғай чирқираб баланд уяда. «Эрали ва Шерали». Чирқираб йиғлаётган боланинг овозини эшитиб.. ичкарига отилдинг. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

**ЧИРҚ-ЧИРҚ** Чирқ с. такр. Сокинликда боғ тўридан ёлғиз чигиртканинг чирқ-чирқ.. эшитилди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧИСЛО** [қад. р. число < чит-сло > читать — ўқимоқ, билиб олмақ] с.т. Ой-кун, сана. Тўртинчи число. Биринчи число. ■ -Ўтган йилнинг худди шу бугунги числоси эсингдами? — сўради Баҳодир қиздан. «Ёшлик».

**ЧИСТОН** [ф. چەاستان < چستان — у (бу) нимадир?!] 1 Топишмоқ, жумбоқ.

2 Қочирикли гап, ибора; қочирик, қочирим. Ҳа, тилингиздан олганми, нега индамайсиз? — чистон қилди яна Лобархон. Газетадан. Олимбой ака энди тую ҳашамларда илгаригидек гапирмас, аскияга аралашадиган бўлса, юмшоқроқ қилиб, суяб чистон қилар эди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

3 ад. Шарқ шеърлятида лирик жанрлардан бири: нараса ёки ҳодисанинг муҳим белгиларини мажозий тавсифлаб, унинг нима эканлигини топишни ўқувчига ҳавола этадиган, икки байтдан ўн байтгача бўлган шеърый шакл. Шоиранинг [Увайсийнинг] шеърлари «Девон»да жамланган бўлиб, у асосан чистон жанрида катта шухрат қозонган. С. Матжон ва Ш. Сариев, Ўзбек адабиёти.

**ЧИСТОНЧИ** Чистон, қочирим билан гапирувчи, чистонга, қочиримга уста одам.

**ЧИТ** [ф. < ҳинд. चित — гулли ип газлама] 1 Пахта толасидан тўқилган мато, газлама. Сидирга чит. Гулли чит. Астарбоп чит. ■ [Хол Бўтаевич:] Ҳа, айтгандай, онангиз тунов кунни бир тўп чит сўраган эди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 сф. Читдан тайёрланган, тикилган. Даҳлизнинг ярмисини тўсиб турган гулли чит парда кўтариб қўйилган эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Кўп ўтмай уйдан енглари кенг ва узун чит кўйлак кийиб.. чайир бир аёл чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа

**ЧИТГАР** [ф. چیتگر — газламага гул босувчи] эск. Бўз матога ўйма ёғоч қолип ёрдамида гул босувчи хунарманд, уста. Читгарлар илгари барча жараён (тўқиш, бўяш ва гул босиш)ни устахоналарда бажаришган. «ЎЗМЭ».

**ЧИТГАРЛИК** Матога гул босиш; читгар касби. 90-йиллар читгарликда ўзига хос ривожланиш босқичи бўлди: чойшаб, дас-

турхон каби бадийи буюмлар билан бир чаторди замонавий либосларни ишлаб чиқаришда ҳам читгарлик санъати кенг қўлланади. «ЎЗМЭ».

**ЧИТИР I** тақл. с. Қуруқ хашак ёнганда чиқадиган товушга ўхшаш кучсиз товушларни билдиради. *Хашак читир этиб аланга олди.*

**ЧИТИР II** Чўл, адирларда ўсадиган бир йиллик ёввойи ўсимлик (ипак қурти пилла ўраши учун дасталаб қўйилади). *Гиёҳларнинг номлари ҳам ёдимдан қиёй деган экан: ёв-шан, янтоқ, каврак, қушқўнмас, читир..* М. М. Дўст, Лолазор. *Гулзира райҳон ҳиди келиб турган читир дасталарини иккита-иккитадан кўтариб, ичкарига ташиб турди.* А. Мухтор, Кумуш тола.

**ЧИТИРЛАМОҚ** «Читир-читир» қилмоқ, «читир-читир» овоз чиқармоқ. *Тун оққанда, Қумри ўрнидан аста туриб, тоқчада читирлаб ёнаётган чироқни пуфлаб ўчирди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

**ЧИТИР-ЧИТИР** **Читир** с. такр. *Қоқ чўкиртақларнинг керосин сепгандай читир-читир этиб ёниши қизиқ туюлди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

**ЧИТМОҚ** фольк. Чимирмоқ. *Қошинг читиб, қовоғингни уясан, Мендайн шунқорнинг кўнглин бўласан.* «Авазхон». *Қошу қовоғин читиб, Айладинг бизни хаста.* «Қўшиқлар». *Эрназар полвоннинг йўриғи эса бўлак — биргина қовоқ читишининг ўзиёқ юракни ларзага солади.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

**ЧИТТАК** Кичкина, чаққон, сайроқи қуш. *Читтак дарахт ковақлари ва шох-шаббаларига уя қуради.* «ЎЗМЭ». *Мен осмонни тутиб турган читтак — аканг қарағай!* Газетадан.

**Қанотсиз читтак** Бир жойда муқим туролмайдиган, қўнимсиз, беқарор (енгилтабиат одамлар ҳақида). [*Қодир:*] *Мен қанотсиз читтакнинг уйига борган эдим, маълум бўлишича, у ерда қанотсиз қузгунлар ҳам бор экан.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

**ЧИТФУРУШ** [ф. چیتفروش — чит соувчи] Чит савдоси билан шуғулланувчи савдогар; баззоз. *Бувайдалик Низомиддин читфурешининг ўғли Фиёсиддин Бухоронинг Девонбеги мадрасасида таҳсил кўриб юрган пайтларида отаси уни оқ қилди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

**ЧИТФУРУШЛИК** Чит сотиш билан шуғулланиш; читфуреш касби. *Бизнинг бу атроф маҳалладаги кўп бойлар.. баъзилари Тошкент бозорларидаги расталарда читфурешлик, чойфурешлик.. қилар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Бозорда чит дўконлари қатори, растаси.

**ЧИХ** унд. с. Туя чўқтиришда ишлатиладиган сўз.

**ЧИЧАНГЛАМОҚ** шв. Дикангламоқ, ўйноқламоқ. [*Мадамин*] *Отнинг ёлига ёпишиб, қорнига тенди, от бир чичанглаб, уни учириб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧИЯ I** Тоғли ерларда ўсадиган ёввойи олча ва унинг меваси. *Тошкентларга посилкалар солайин, Ёр емакка чия, олма олайин.* «Кўшиқлар». *Ғир-ғир шамол эсади, қорақанд, чияларнинг ёқимли исси анқийди.* С. Муродбеков, Ёвшан исси.

**ЧИЯ II** **чиясии чикмоқ** фольк. Сири очилмоқ. *Фарзанд бўлар кишининг меҳриғиёси, Айрилганнинг чиқар экан чияси.* «Орзигул».

**ЧИЯБЎРИ** Итсимонлар оиласига мансуб йиртқич сутэмизувчи ҳайвон; шақал. *..арслон ўзи ов қилади.. чиябўри эса арслондан қолган-қутган майиб-мажруҳларни теб-биролади.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧИҚ** тақл. с. Баъзи қушларнинг сайраши, энгил нарсаларнинг бирор нарсага урилишидан чиқар экан чияси. «Орзигул». **ЧИЯБЎРИ** Итсимонлар оиласига мансуб йиртқич сутэмизувчи ҳайвон; шақал. *..арслон ўзи ов қилади.. чиябўри эса арслондан қолган-қутган майиб-мажруҳларни теб-биролади.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧИҚАВЕРИШ** Бирор ердан, мас. уй, шаҳар, вокзал ва ш. к. дан ташқарига чиқиш жойи; *зид. киравериш.* [*Сидиқжон*] *Қишлоқнинг чиқаверишида унга этиб олди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [*Саттор*] *Шу хаёл билан чиқаверишга борди-ю, кечаги духоба дўппили қоровул чолга йўлиқди.* Ў. Усмонов, Қисмат.

**ЧИҚАЗМОҚ** **Чикмоқ** фл. орт. н. *Элликбوشي шу қизини қаролига бериб, катта ердаги кўрғонга чиқазиб юборди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

**ЧИҚАРМОҚ I** **Чикмоқ** 1—4, 6, 8—10, 12, 13, 21, 24, 26, 27, 29—31, 35—37, 39—41 фл. орт. н. *Тоққа чиқармоқ.* Варракни осмонга чиқармоқ. *Трамвайга чиқариб қўймоқ.* Эсдан

чиқармоқ. Эсини чиқармоқ. Четга мол чиқармоқ. Газлама чиқармоқ. Завод йилига минглаб трактор чиқаради. Қарор чиқармоқ. Қонун чиқармоқ. Ҳукм чиқармоқ. Пул чиқармоқ. Шира чиқармоқ. Курилиш учун маблағ чиқармоқ. Отни аравадан чиқармоқ. ■ [Ўзбек ойшм:] Тойчоғимнинг кўрманасини чиқар, دادаси! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аммо, энди роҳатини кўради, энди сизларни рўёбга чиқараман. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай деб ҳисобламоқ. Бировлар уни модернист деди, бошқалар донишмандга чиқарди. «Ёшлик».

3 Феъл билан бирга қўлланиб, тахмин, чама маъносини билдиради. Унинг [Мирвалининг] бу жарликка келмаганига ҳам беш-ўн йил бўлган чиқаров. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Учини чиқармоқ 1) қаламнинг уч томонидаги ёғоч қисмини тарашламоқ. ..курсида доимо қоғоз, учи яхшилаб чиқарилган беш-ўн та қалам тайёр туради. Газетадан; 2) мақсадга ўтмоқ. Ниҳоят, Ошно гапнинг учини чиқарди. М. М. Дўст, Лолазор. Қиз чиқармоқ Узатмоқ, эрга бермоқ. Ёзда қанча ташишим бор: қизимни чиқаришим, ўғлимни уйлантиришим керак. «Ёшлик». Қон чиқармоқ қ. қон 1. [Бекқул:] Биринчи иморатга қон чиқарган эдингми? «Ёшлик».

ЧИҚАСИ: чиқаси келса Агар чиқадиган, кетадиган, йўқоладиган бўлса. Чиқаси келса, эгаси сабаб бўлади. Мақол. ■ -Дард чиқаси келса, табиб эшикдан келар, деган гап бор эди, — деди Зулфизар. «Зулфизар билан Авазхон».

ЧИҚИЛЛАМОҚ «Чиқ-чиқ» ёки «чиқир-чиқир» овоз чиқармоқ (соат, механизм, ҳар хил нарсалар, асбоблар ҳақида). Машина тинмай чиқилларди. ■ Девор соати чиқиллагани қулогимга кириб, ўша ёққа қарадим. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ЧИҚИМ 1 Сарфланган ёки сарфланадиган моддий маблағ; харажат, буромад. Тўй чиқимлари. Чиқим дафтари. Чиқимига қараб кирими. Мақол. ■ Эсонбой, ҳозир Ҳури сариқ.. камёб молларни чиқим қилмай олиб келиш қийинлигидан ҳасрат қилади, деб ўйлаган эди. «Ёшлик». Ҳали бунча қарз, чиқимларнинг устига икки қизни узатиш, бир ўғилни уйлантириш, бир хатна тўйи ҳам бор. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Тез ва яхши дам ёйиш хусусияти, татим (асосан чой ҳақида). Чиқими яхши чой.

ЧИҚИМДОР 1 Кўп сарф-харажат, чиқим қилган ёки қиладиган одам. Чиқимдор бўлмоқ. ■ Бехуда нарсалар учун қудасини чиқимдор қилавериш кўнгулни қолдирмасмикин? Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Кўп чиқим, харажат талаб қиладиган, серчиқим. Чиқимдор соҳа. Чиқимдор қурилиш.

ЧИҚИМЛИ Моддий маблағ, чиқим, сарф-харажат талаб қиладиган; чиқимдор, серчиқим. Чиқимли иш. Чиқимли қурилиш.

ЧИҚИНДИ 1 Керакли қисми ишлатилгандан қолган нарсалар; чиқит, қолдиқ. Саноат чиқиндиси. Нефть чиқиндиси. ■ Табиатни ифлослантирадиган офатлардан яна бири чиқиндилардир. «Фан ва турмуш». Республикамиздаги ёғ-мой комбинати чиқиндиси йилига 80 000 тоннадан ортиб кетди. «Фан ва турмуш».

2 Ахлат. Жамики ахлат шу сувга тушарди. Айниқса ёғингарчилик, сел пайтларида ёнбағирлардаги жами хонадонларнинг чиқиндилари ўрлардан тошиб, шу сойга тушарди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

3 Кўчма салб. Тубан, паст (одам ҳақида). Сабр косаси тўлган Кўзубой ака умрида биринчи марта дағал гап қилди: -Э, сиздақа чиқинди.. Э, ҳатто ўғитга ҳам ярамайди. Ф. Мусаёнов, Чиқинди.

ЧИҚИР тақл. с. Майда тош, чинни ёки кичик металл буюмларнинг бир-бирига урилиши ва ш. к. га ўхшаш товушларни ифодалайди. Чойнак қонқоғининг чиқир-чиқури.

ЧИҚИРЛАМОҚ айн. чиқилламоқ.

ЧИҚИР-ЧИҚИР Чиқир с. тақр. Машинанинг чиқир-чиқури. ■ Қўшни хонадан машинканинг чиқир-чиқури эшитиларди. Газетадан.

ЧИҚИТ 1 Чиқинди, қолдиқ. Босмахона чиқитлари. ■ Ҳар тарафга тарқаб юрган товуқлардан иккита-учтаси сизир охури тагидаги юзароқ пўчоқларни, шунга ўхшаш сабзавот чиқитларини титиш билан машғул. «Ёшлик».

2 Яроқсиз нарса; брак. Кеча акт билан чиқитга чиқарилган ресторанинг нимдош чойнак-пиёлаларидан бир дастасини уйга юборсак буларди-ю.. Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар.

3 Кўчма Чиқиндига чиқарилган, паст назар билан қараладиган (одам ҳақида). У вақтларда хўжайинлар камбағални одам

қаторидан чиқит ҳисоблашган. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Асосий ишдан четда қолган. *Бригадада кўп одам «чиқитга» чиқиб кетади. Бригадирларнинг ўзи, ошпаз, табелчи, аравакаш, ясли ходими, шийпон қоровули. С. Нуров, Парвоз.*

**ЧИҚИШ 1 Чиқмоқ** фл. ҳар. н. *Уйдан чиқиши. Далага чиқиши. Автобусга чиқиши.* ■ *Ҳаво айнияти. Бунақа ҳавода чўққига чиқиш хавfli. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Куёшнинг, ойнинг уфқдан кўтарилиш пайти, кўриниши. *Ўрданинг кун чиқиш томонидagi ихчам гиштин хона — хазина, унинг сўл томонидagi хоналарда тўпларнинг ўқдориси, баъзи қурол-яроғлар сақланади. Мирмуҳсин, Қахрамоннома.*

3 Нутқ, мақола, асар, сўз ва ш.к. билан қатнашиш, кўриниш. *Катта чиқиш қилиш. Олимнинг газетадаги чиқиши.* ■ [80-йилларда] *Матбуотда чиқиш қилган амалдор борки, ўзбек халқига осиди. «Фан ва турмуш».*

**Чиқиш келишиги тлш.** *Иш-ҳаракатнинг бошланиш ўрни, манбаи, сабаби каби маъноларни билдирадиган, кимдан? нимадан? қаердан? каби сўроқларга жавоб бўладиган келишик.*

**ЧИҚИШМОҚ 1 Чиқмоқ** фл. бирг. н. *Ишга чиқишди. Йўлга чиқишди. Уйдан чиқишди. Томга чиқишди. Сайлга чиқишди.* ■ *Орадан бир соатча вақт ўтгач, кириб кетганлар бирин-сирин чиқиша бошлади. Мирмуҳсин, Умид.*

2 Муроса қилмоқ, аҳил, иттифоқ, эл бўлиб яшамоқ ёки ишламоқ. *Уҳамма билан чиқишади.* ■ *Бу афандихон билан чиқишолмайдиганга ўхшайман. С. Аҳмад, Ҳукм. Айниқса, тоғаси Самад билан унча чиқишмайди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.*

3 Ёқтирмақ. *У мушук билан чиқишмайди.*

**ЧИҚИШОҚ** Ҳамма билан тез чиқишиб кетадиган, тез эл бўладиган; киришимли. *Каминада уч келин бор. Келинларим жуда чиқишоқ, ҳар ишда ҳамжиҳат. Ойбек, О. в. шабадалар.*

**ЧИҚИҚ 1** *от Яра, говмижжа, чипқон сингари касалликлар. Чаканда яра-чақа, ҳар хил чиқиқларга даво бўлади. Газетадан.*

2 *от Суяк чиққан жой. Максим ана шундай чоғларда, айниқса, бетоқат болаларнинг синигини ушлаб, чиқигини солаётганда, уларни овутиб, кўнглини топиб шифолар эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

3 *от Туртиб чиққан жой, дўнг, дўмбоқ ер. Куйманинг чиқиғи. Деталнинг чиқиғи. Чиқиғини текисламоқ.*

4 *сфт. Туртиб чиққан; бўртган. Лекин бу кулча юзли, ёноқлари хиёл чиқиқ.. қиз Ҳуббижамол эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Кўриб оғзим оқиб қолди: унинг [хўжайиннинг] ёши олтмишлардан ошган, елкаси чиқиқ, калта соқол чол. Ҳ. Аҳмар, Яккама-якка.*

**ЧИҚМОҚ 1** Юқорига, баландга ёки бирор нарса устига кўтарилмоқ. *Тепага чиқмоқ. Дарахта чиқмоқ. Тоққа чиқмоқ.* ■ *Қоровул тепаликка чиқиб, ҳар томонни диққат билан кўздан кечирди. «Ёшлик». Альпинистлар шу чўққига чиқиб, уни забт этишга аҳд қилдилар. Газетадан.*

2 Бирор транспорт воситасига тушмоқ, ўтирмақ, минмоқ. *Автобусга чиқмоқ.* ■ *Фосих афанди сўрига эмас, извошга чиқди. М. Исмоилий, Фарғона, т. о.*

3 Бирор ҳаракатни амалга ошириш ёки бирор нарсага эришиш мақсадида муайян жойга бормоқ. *Дўқонга чиқди. Сувага чиқди.* ■ *У бир куни саккиз юз йигит билан овга чиқибди. «Булбулигўё». -Нега яна Эрали билан тўйга чиқдинг? — деди эр. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Эрининг намоз ўқиш учун масжидга чиқиши янгилик эмас. «Шарқ юлдузи».*

4 Бирор мақсадда узоқ жойга бормоқ, турган жойидан узоқлашмоқ. *Бир соатдан сўнг узоқ йўлга чиқаман. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Муқбил бир қаландар суратига кириб, сафарга чиқибди. «Чалпак ёққан кун».*

5 Табиий йўналишини ўзгартирмоқ, тошмоқ. *Сув тошиб, қирғоққа чиқди.* ■ *Фақат анҳор ўз ўзанидан чиқолмади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

6 Кўтарилиб, баландлашиб, бирор даражага етмоқ (турли жараёнлар ҳақида). *Иссиғи қирққа чиқди. Қон босими юзга чиқди.*

7 Умрнинг маълум бир муддатига, пайтига етмоқ. *Ёшим қирққа чиқди.* ■ *-Ҳисобласам, бир кам тўқсонга чиқибман, — деди чол. «Ёшлик».*

8 Бирор ҳаракат, уриниш натижасида янги бир ҳолатга ўтмоқ, эришмоқ, етмоқ. *Озодликка чиқмоқ.* ■ *Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ — биз ҳам ёруғ кунларга чиқамиз. «Ёшлик». Сусамбилликлар*



энди тамом эркинликка чиқиб.. сал кунда семириб кетибдишлар. «Чалпак ёққан кун».

9 Ичкаридан ташқарига йўналмоқ, ичкаридан ташқарига ҳаракатланиб, маълум жойга етмоқ. *Яхши гап билан илон инидан чиқар, Ёмон гап билан пичоқ қинидан чиқар.* Мақол. ■ *Лип этиб бир қора шарпа уйдан чиқиб кетди.* Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. *Жўра қизиқ индамай, боши эзилганича, кабинетдан чиқиб кетди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Келин уйдан ҳовлига чиқди.* «Ёшлик».

10 Чуқур жойдан юқорига ҳаракатланиб, уни тарк этмоқ. *Ўрадан чиқмоқ. Жардан чиқмоқ.* ■ *Бу орада Ҳасан акалар ҳам чуқурликдан чиқиб олишади.* Ш. Холмирзаев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

11 Белгиланган йўлдан, йўналишдан тоймоқ, чекинмоқ. *Машина издан чиқди. Ўқувчи дафтар чизигидан чиқиб кетди.*

12 Бўшалмоқ, кутулмоқ, озод бўлмоқ (ҳайвон ва паррандалар ҳақида). *Тулки қопқондан чиқиб, қочиб қолди.* Газетадан. *Бургут чангалидан чиқиши осон эмас.* М. Мансуров, Ёмби. *Эринмасдан тўр тўқийман, илинган жойга тузоқ ёзаман.. токи ўлжа қўлдан чиқмасин.* М. М. Дўст, Лолазор.

13 Суғурилмоқ, ажралиб кетмоқ. *Машинанинг гилдираги чиқиб кетди.*

14 Қийин шароитдан ёки бирор мавсумдан ўтиб олмақ. *Қирқ олтинчи йил оғир келди.. Урушдан янги чиқилган, одамлар эзилган.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

15 Бунёд қилинмоқ, ясалмоқ, ишлов берилмоқ. [Тақинчоқнинг] *Тилла симдан тўқилган икки жуфт шокиласи, худди кеча заргар қўлидан чиққандек, ярқирайди.* М. Мансуров Ёмби. *Шоир қаламидан чиққан мисралар қоғозга шиддат билан битилмоқда эди.* Газетадан.

16 Бирор фаолият доирасидан четда қолмоқ; фаолиятни тўхтатмоқ. *Урфдан чиқмоқ.* ■ *Ҳой Абдумажид, нима бало, хотининг одамгарчиликдан чиқиб қолганми, дейман.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳозирга келиб.. грамматикализация асосидаги усуллар истеъмолдан чиққан.* «ЎТА».

17 Бирор жойдан, табақадан пайдо бўлмоқ, юзага келмоқ, бирор даражага етишмоқ. *Ишчидан чиққан ёзувчи. Сендан яхши футболлист чиқади.* ■ *Мусавирнинг Шарқ халқлари орасидан чиққан машҳур кишилар..*

*қиёфасини акс эттирган асарлари ҳам томошабин эътиборини тортади.* Газетадан. *Тамаки асли Ҳиндистондан чиққан.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Сен каллаварамдан космонавт туғул, шофёр ҳам чиқмайди.* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

18 Бирор руҳий ҳолатдан қутулмоқ. *У газетани ёнига қўйиб, бир неча минут столни чертиб, ҳозир ўқиган нарсалари таъсиридан чиқолмай туриб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

19 Бирор нарсадан безор бўлмоқ, зерикмоқ ёки кўтара олмай қолмоқ. *У ошдан чиқиб қолди.* Ёш болаларнинг хархашасидан жуда чиқибман.

20 Тамом бўлмоқ, охирламоқ, ўтмоқ, тугамоқ, кечмоқ. *Чилла чиқди.* ■ *Ҳа, энди қиш чиқди, — дейишди кўзли деҳқонлар.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

21 Вужудга келмоқ; пайдо бўлмоқ. *Машинанинг «Матиз» деган янги хили чиқибди.*

22 Топилмоқ. *Йўқолган нарса уйимиздан чиқди.* *Гордан чиққан бойлик.* ■ *Уч кундан кейин минг сўмга олувчи харидор чиқади.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Ўтирганлардан бири ирғиб ўрнидан турди-ю, даҳлизнинг эшигини очиб, қаттиқ ишвиради: -Мўйдин, кир, аризанг чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

23 Юзага келиш эътибори билан бирор манбага мансуб бўлмоқ. *Расмий доиралардан чиққан хабар.* ■ *-Бунақа гаплар кимдан чиқади? — деди Аҳмедов мийиғида кулиб.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

24 Нашр бўлмоқ, чоп этилмоқ, босилмоқ. *Китоб босмадан чиқди.* ■ *-Мақола вақтида чиқди, — деди Сафаров, — айни вақтида чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

25 Маҳсул, самара, натижа сифатида юзага келмоқ. *Куруқ гандан фойда чиқмайди.* *Беш килограмм гилосдан неча килограмм мураббо чиқади? Сўнги пушаймондан наф чиқмас.* Мақол. ■ *Ҳар қутидан етмиш саккиз килодан пилла чиқса бўладими!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

26 Бирор иш, жой, ташкилот ва ш.к. дан ажралмоқ, узилмоқ, ажралиб, узилиб қолмоқ; ташлаб кетмоқ. *Ташкилотдан чиқмоқ.* *Халққа суянсанг, бўласан, Халқдан чиқсанг, сўласан.* Мақол. ■ *Мусулмонқулга тарафдорларингиз бўлса, тинчликча қўшиндан чиқсин!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

27 Алоқани узмоқ, аҳдни бузмоқ, ажралишмоқ. *Ўртоқчиликдан чиқмоқ. Эрдан чиқмоқ.*

28 Учрамоқ, йўлиқмоқ, пайдо бўлмоқ. *Сарвинознинг қаршисидан кутилмаганда ўша йигит чиқиб қолди. «Ёшлик». Боғнинг бир чеккасидан чиройли кийик чиқиб қолибди. «Булбулигўё».*

29 Қазииш, ковлаш натижасида топилмоқ, кўринмоқ. *Нефть чиқди. Газ чиқди. Ерни қазимасанг, олтин чиқмас. Мақол. ■ Тупроқ қатлами тағидан тарих гувоҳлари — ҳар хил ашёлар чиқди. Газетадан.*

30 Ўрнидан кўзгалмоқ (бўғим суяклари ҳақида). *Кўлим чиқиб кетди. ■ Лутфулла қалъа деворидан сакраб, оёғи чиқди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.*

31 Рўй бермоқ, содир бўлмоқ. *Тўполон чиқди. Келишмовчилик чиқди. ■ Азизхон бу суратни кўриб қолиб, ойнани синдириб, суратни йиртиб ташлаган, катта жанжал чиқиб, зўрға милиция кўлидан қочиб қолган эди. С. Аҳмад, Уфқ.*

32 Осмонда кўринмоқ, пайдо бўлмоқ (осмон жисмлари ҳақида). *Ҳали қуёш чиқмаган, сув юзида нозик туман пардаси силкиниб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Тоғу тошни қоплайди сукут, Ой булутга ўраниб чиқар. «Ёшлик».*

33 Туртиб, бўртиб турмоқ. *Ёноқлари чиққан қиз. ■ Унинг [Баширжоннинг].. елкалари чиқиб, қамати олдинга энгашиб қолгандек эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа*

34 Тошмоқ, сиртга тепмоқ. *Яра чиқди. Сўгал чиқди. ■ [Қизнинг] Лабларига учуқ чиқиб кетибди. «Шарқ юлдузи».*

35 Сиртга тепмоқ, ажралиб намоён бўлмоқ, кўринмоқ. *Иситмаси чиқди. ■ [Каримнинг] Пешонасига тер чиқди. «Шарқ юлдузи». Кўзларидан ёш чиқиб кетди. А. Кўчимова, Ҳалқа.*

36 Тепага кўтарилиб, атрофга ёйилмоқ; тўзғимоқ (чанг ҳақида). *Ёр юрган кўчаларни супурай сочим билан, Чанги чиқса, сув сепай кўздаги ёшим билан. «Кўшиқлар».*

37 Муайян тарзда эшитилмоқ (товуш, овоз ҳақида). *Торнинг овози жаранглаб чиқди. ■ -Бас қил, ҳой! — Маҳмуданинг овози баттар хирллаб чиқди. «Ёшлик». Овози йиғи аралаш қалтираб чиқди. «Шарқ юлдузи».*

38 Натижа сифатида юзага келмоқ. *Чизган суратим нотўғри чиқди. «Ёшлик». Дал-*

*варзинтепадан топилган.. қуроғлар ҳам антиқа чиқиб қолди. «Фан ва турмуш». Директорнинг гапи акс бўлиб чиқди. «Ёшлик». Аммо унинг тахмини нотўғри чиқди. «Ёшлик».*

39 Бирор белги-хусусияти юқори даражага етмоқ, Увадаси чиққан тўн. ■ *..барханлар орасида яғри чиққан тўртта ўтов қад ростлаган. Газетадан.*

40 Тарқалмоқ, таралмоқ (ҳид ҳақида). *Мансур чемоданни очган эди, уйга ҳандалакнинг ҳиди чиқиб кетди. «Ёшлик».*

41 сирт. Мот бўлиш вазиятини ўзгартириб, ундан қутулмоқ (шахмат ўйинига нисбатан). *Оқлар юришни ўзгартириб, вазиятдан чиқиб кетди. Газетадан.*

42 Телевизор ёки радио орқали сўзламоқ, бирор ҳаракатни бажармоқ. *Телевизорда ашула айтиб чиқди. Радиода чиқди.*

43 Чекига, номерига ва ш.к. га тўғри келмоқ. *Лотереяга машина чиқди. Чиптасига жек-пот чиқди.*

44 Унмоқ, кўкармоқ (ўсимликлар ҳақида). *Бойчечак чиқибди, наврўз экан.. «Кўшиқлар».*

45 Табиий таъсир натижасида матодан ажралиб, унинг сифатига салбий таъсир кўрсатмоқ (газламанинг ранги ҳақида). *Ранги чиқадиган чит. Кўйлагини ювган эди, ранги чиқиб, ола-була бўлиб қолди.*

46 Кўмакчи феълли сўз қўшилмалари таркибидаги **-и(б)** қўшимчали равишдошлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тўлиқ бажарилганлиги ва тугалланганлигини билдиради (мас., *қараб чиқмоқ, кўриб чиқмоқ, санаб чиқмоқ*). ■ *Эрталабгача мижжа қоқмай, ўйлаб чиқдим. «Шарқ юлдузи». [Қора қоплон] Хонанинг у ёқ-бу ёғига кўз ташлаб чиқиб, каравот устида ётган китобни кўриб қолди. К. Яшин, Ҳамза.*

47 Кўшма феъллар таркибида келади. *Мас., сўзга чиқди, олиб чиқди, қарши чиқди.*

**Абжағи чиқмоқ қ. абжақ. Фашистни ур, абжағини чиқар, у ёғи билан ишинг бўлмасин.** Ойбек, Танланган асарлар. **Авж(и)га чиқмоқ қ. авж 2.** *Қий-чув қилишиб, кулгилар авжга чиқди. «Шарқ юлдузи». Бошинга чиқмоқ қ. бош. Бошингиз тўйдан чиқмасин* «Ҳар доим хурсанд бўлиб юринг» маъносида айтиладиган тилак. *«Бошингиз тўйдан чиқмасин», деб тилар эканлар-у, аммо бу тилак ҳамма вақт ҳам амалга ошвермас экан. Н. Сафаров, Оловли излар. Гапдан гап чиқиб қ. гап. Гапдан*

гап чиқиб: -Абдуллажон, — дедилар Иззат Отахонович, — Намангандан Санжар Тилла келган. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. Дараги чиқди Топилди, топилгани ҳақида хабар келди. Уч кун деганда опасининг дараги чиқди. «Шарқ юлдузи». **Жойи чиқмоқ** Муносиб, кўнгилдагидек кўёв (йигит) учрамоқ. Янганг ҳам [қизларнинг] жойи чиқса, узатмоқчи бирин-кетин. С. Нуров, Нарвон. **Жон(и) чиқмоқ қ. жон.** Чиқмаган жондан — умид. Мақол. ■ ..бўридан бир қўзини ажратиб олган эди. Жони чиқмаган экан. С. Анорбоев, Оқсой. Менга насиҳат қилавериб, жонимни чиқарман! Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит? **Издан чиқмоқ қ. из.** Меҳнат интизоми издан чиқди. «Шарқ юлдузи». **Ишдан чиқмоқ қ. иш.** Агар машина ва ускуналардаги тебранишлар олди олинмаса, бора-бора улар ишдан чиқиши.. мумкин. «Фан ва турмуш». **Йўлдан чиқмоқ** Айнимоқ, ёмон одатга ўрганмоқ. Тўғри йўлдан чиқма, зинҳор адашма. Ҳабибий. **Миси чиқди қ. мис.** Нархи осмонга чиқди Нархи жуда қиммат бўлиб кетди. Картошканинг нархи деҳқон бозорида осмонга чиқиб кетди. Газетадан. **Оғзининг бир чеккасидан чиқиб кетаверади** Мулоҳаза қилмай айтаверади. Пулинга чечак чиққанми? қ. чечак II. **Сўз(и)нинг устидан чиқмоқ** Вада қилган ишини амалга оширмамоқ. Ошно сўзининг устидан чиқди. М. М. Дўст, Лолазор. **Тили чиқмоқ қ. тил II 2.** [Бола] Тили чиқиб, чулдираб қолди. «Шарқ юлдузи». **Турмушга чиқмоқ қ. турмуш.** Қизимиз турмушга чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Умид. **Улдасидан чиқмоқ қ. улда.** Эпламоқ; бажара олмоқ. **Одилбекдан бошқа киши бу ишининг улдасидан чиқолмайди.** «Булбулигўё». **Умиди пучга чиқмоқ** Орзуи амалга ошмай қолмоқ. **Йўқ, Қизгулнинг бу умиди ҳам пучга чиқди.** «Шарқ юлдузи». **Фигони фалакка чиқмоқ қ. фалак.** Ҳожининг фигони фалакка чиқди. «Фан ва турмуш». **Чуви чиқмоқ қ. чув II.** Юз жойига пичоқ урсанг, бир жойидан қон чиқмайди. Ҳар қанча гапирсанг ҳам, таъсир қилмайди. **Энка-тенкаси чиқди 1)** қийналиб кетди. ..отни тўхташиб, қайириб олгунча, Қудратнинг энка-тенкаси чиқди. Ҳ. Назир, Кўкорол чироқлари; 2) тўсатдан қаттиқ кўрқмоқ. **Жамиланинг ўз ёнидан ғойиб бўлганини пайқамай қолибди.** Бирдан энка-тенкаси чиқиб, ўрнидан турган эди.. ийқилиб тушди. Мирмуҳсин, Жамила. **Юзага чиқмоқ қ. юза.** Юра-

ги қинидан чиқмоқ қ. юрак. Юраги қинидан чиқиб, қотиб қолди. «Шарқ юлдузи». **Қуюшқондан чиқмоқ қ. қуюшқон.** -Қуюшқондан чиқманг-да бундай, жўражон! — деди Зариф Сайфининг елкасига қўл ташлаб. Газетадан. **Ҳасратидан чанг чиқади қ. чанг I.**

**ЧИҚОН** шв. Дугона, ўртоқ. Яхши кўрган чиқоним кўшимизга тушибди. «Кўшиқлар». «Жуда қийин шароитда ишлаяпман, чиқон», деб ёзган эди у.. «Ёшлик».

**ЧИҚ-ЧИҚ** Чик с. тақр. Соатим чиқ-чиқ этар, Қўлимда ҳар иш битар. «Кўшиқлар». Шитирлаб ёғаетган ёмғирнинг томчилари дераза ойналарига уриларди: у баъзан нариги хонадаги ёзув машинкасининг чиқ-чиқини ҳам босиб кетарди. Мирмуҳсин, Умид.

**ЧИҒ** тақл. с. Баъзи қушларнинг овозини билдиради. Қарқуноқ чиг этиб, оғзини очди.

**ЧИҒАНОҚ I** айн. шиллиқ қурт қ. шиллиқ II.

2 Баъзи умуртқасиз жониворларнинг, мас., моллюскаларнинг турли шаклда бўладиган косаси; уларнинг танасини қоплаб, ҳимоя вазифасини бажарувчи скелет тузилмаси. **Чиғаноқ маржон.** **Чиғаноқ кулдон.** ■ **Дарёнинг тағидан бир ҳовуч асл Чиғаноқ тошлардан чиқариб бердим.** Ҳ. Олимжон.

3 анат. Тирсақ; тирсақ суяги.

**ЧИҒАТОЙ I** Ўзбек уруғларидан бирининг номи. Ўзиям чиғатойлардан экан, яхши аёл.. [улар] вақтида доврўғи кетган эл. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 Эски ўзбек тили ва адабиётининг гарб илмий адабиётида нотўғри қўлланиб келган номи. **Чиғатой тили.** **Чиғатой адабаёти.** ■ **Навоий чиғатой,** яъни туркий тилда қалам тебратган биринчи шоир бўлган. «Фан ва турмуш».

**Чиғатой гурунги тар.** Абдурауф Фитрат бошчилигида Туркистон жадидлари томонидан ташкил этилган маданий-маърифий ва илмий-адабий ташкилот (1919–1921 йиллар). **Тузук, «Чиғатой гурунги» сиёсат билан машғул бўлмоқни истамади, ёлғиз тил, имло, адабиёт билан шуғулланди.** Фитрат, Ёпишмаган гажақлар.

3 Чиғатой (Чингизхоннинг тўрт ўғлидан иккинчисининг номи).

**Чиғатой улуси тар.** Чингизийлар империясида Чиғатой қўл остида бўлган, Қашқар, Етгисув, Мовароуннаҳр ерларини қамраб олган ҳудуд.

**ЧИФИЛЛАМОҚ** «Чиг-чиг» овоз чиқармоқ, «чиг-чиг» қилмоқ (қушлар ҳақида). *Какликлар бирдан ваҳимали чигиллаб, том оша учиб кетишди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**ЧИФИР I** Юкларни кўтариш ёки силжитиш учун мўлжалланган машина. *Чигирдан кўтариш-ташиш машинаси ёки мураккаб кранларнинг кўтариш механизми сифатида фойдаланиш мумкин.* «ЎЗМЭ».

2 Одам, уй ҳайвонлари ёки оқар сув кучи билан ҳаракатга келтирилиб, сувни юқорига кўтариб берадиган қадимги энг оддий гидравлик мослама. *Тарихий маълумотларга кўра, оқар сув кучи билан ҳаракатлантириладиган чигир Урта Осиёда (айниқса, Хоразмда) 9-11-асрларда кенг тарқалган.* «ЎЗМЭ»

**ЧИФИРИҚ I** Пахтани чигитидан ажратиш учун ишлатиладиган қадимги қўл асбоби. *Чигириқда пахта тозаламоқ.*

**Чигириқдан ўтказмоқ** 1) чигириқ орқали ўтказиб, пахтани тозаламоқ; 2) *кўчма* обдан текширмоқ, ҳамма синовлардан ўтказиб текширмоқ. *Минг бир чигириқдан ўтган Равшан полвоннинг ўзи ҳам ҳозир кўп нарсаларга фаҳми етмай қолди.* О. Ёқубов, Ларза; 3) ўйлаб мулоҳаза қилмоқ. *[Асрор] Тренернинг гапларини бир-бир ақл чигиригидан ўтказди.* «Ёшлик».

2 Дорнинг энг тепасида дорбозлар ўйин кўрсатадиган, нарвонга ўхшаш поғонали қурилма. *Ҳакимжон ака, ўғиллари ва жиянлари билан мусобақа қилгандай, дорда ва чигирда ўйнаб кўяди.* М. Қодиров, Кекса дорбозлар. *Ҳаммининг нигоҳи чигириқ устида чирпирак бўлиб айланаётган дорбоз Барчинойга қадалган эди.* Н. Қиличев, Чигириқ.

3 *айн. чигир.* *[Ал-Хоразмий] Механикани ричаг ёрдамида оғирликларни кўтариш, гидравлик машиналарни эса чигириқ, тегирмон билан шуғулланиш деб ўйлади.* «Фан ва турмуш».

**ЧИФИРЛАМОҚ I** *айн. чигилламоқ.* *Чумчуқлар зўр бериб чигирлар.. эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

**ЧИФИРЛАМОҚ II** *тех.* Чигирдан ўтказиб ёймоқ, юпқаламоқ. *Пўлатни чигирламоқ.*

**ЧИФ-ЧИФ Чиф** с. тақр. *Қушларнинг чигчиғи.*

**ЧОБУКСУВОР** [ф. چابکسوار — тез чопувчи; моҳир чавандоз] Моҳир, эпчил чавандоз. *Изларам сиздан шафоат, Чобуксуворим, ё Али.* «Маликаи айёр».

**ЧОВ I** *анат.* Қориннинг пастки қисми билан сон оралиғи; бут. *Отнинг чови. Чов безлари.* ■ -*Қассобларнинг қўли тарози бўлиб қолган, қўйнинг човига қўл югуртириб туриб, қанча ёғ, қанча гўшт қилишини айтиб берадиган одамлар, — деб ўйлади Шокиржон ака.* С. Абдулла, Соялар. *У чови қиров босган ҳорғин отини анҳор бўйида тўхтатиб, эгардан тушди.* «Ёшлик».

**ЧОВ II** *шв.* Эшкак.

**ЧОВГУМ** *айн. човгун.* *Ўчоқдаги човгум қайнаб, тўкила бошлади.* «Ёшлик».

**ЧОВГУН** Ўтда чой қайнатиш учун мосланган идиш, чойдиш, қумғон. *Мис човгун. Чўян човгун. Човгунда чой қайнатмоқ.* ■ *[Севаргул] Рўмолчани сувга тутиб, обдан ишқалади, сўнг кўҳна мис човгунни тўлатиб, жўмракни маҳкамлади.* Н. Қиличев, Чигириқ.

**ЧОВЛИ** Новда ёки симдан тўқилган, угра, шилпилдоқ ва ш.к. хамир овқатларни сузиб олиш учун ишлатиладиган чўмичсимон рўзғор асбоби. *Чўп човли. Сим човли.*

**Човли солмоқ (ёки урмоқ)** 1) хамир овқатни ёки бирор нарсани човли билан сузиб олмоқ; 2) *кўчма* бировнинг ишига аралашмоқ; ҳар нарсага суқилавермоқ, бурун суқмоқ. *Врачнинг иши — касалларни даволаш. Нигорага ҳайронман, ҳар нарсага ўз човлисини солавермай, тинчгина юрса нима қиларкин?* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧОВУТ:** **човут солмоқ (ёки урмоқ, қилмоқ)** 1) *айн. чанг солмоқ қ. чанг III.* *Бургут кўзичоққа човут солди.* ■ -*Ким нокас? — Мирзақул унга [Анзиратга] човут солди.* «Ёшлик». *Қорабой Кўктойнинг бўйнига човут солди-ку.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса; 2) *кўчма* тажовуз қилмоқ, ҳамла қилмоқ, бостириб келмоқ. -*Чингизхон Машриқдаги барча катта-кичик ўлкаларни олиб бўлгач, бари бир бизга човут солади!* — деди Инолчиқ. М. Осим, Ўтрор.

**ЧОГАН** Шўрхоқ ерларда ўсадиган камбаргли ёввойи ўсимлик.

**ЧОДИР** [ф. چادر — қапа, бостирма; ёпинчик] I Матодан қурилган қапа; палатка. *Чодир тикмоқ. Чодир қурмоқ.* ■ *Қутайбанинг чодир, таомилга кўра, баланд тепаликка жойлашганди.* З. Аълам, Зарб. *Азизхон ўша*

куни кечаси чодирда ётмай, Орзихон аяникуга кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

**2 этн.** Гўшанга, чимилдиқ. *Хушрўй, чодирдан чиқмасданоқ, чой ташиб, хизмат қилиб юрган кундошига кесатиқ билан ҳужум бошлайдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**3 этн.** Аёллар паранжи ўрнида ёпинадиган махсус ёпинчиқ; чодра. *Бир вақт қаердан ҳам устига қора чодир ёпинган Ёсуман пайдо бўлармиш.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Қара, унинг кўксига юлдуз — Меҳнатидан бўлмиш қаҳрамон. Сен-чи, нечун чодир ичида Қолиб кетдинг, азизим, ҳамон?* Зулфия.

**4 кўча** Парда, ёпинчиқ; уртук. *Юксак дарахтларнинг учлари қучоқлашиб, муаззам яшил чодир ясаган.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Ҳамма ёқни оппоқ қор қоплаган, ҳавони кулранг булут чодир тўсиб олган бир кун эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**5 Мева** қоққанда тагига тутиладиган катта мато. *Тўрттаси чодир тутади, биттаси товоққа чопади.* «Кўшиқлар». *Ҳабиба буви қирқ ямоқ бўлиб кетган чодирни олиб чиқади. Камида ўттизта бола қалдирғочдек тизилиб, чодирнинг тўрт тарафидан ушлаб туради.* «Ёшлик».

**ЧОДИРЖАМОЛ** эск. Ўзбек анъанавий кўғирчоқ театрининг кўғирчоқлар қўлга кийиб ўйнатиладиган тури.

**ЧОДИРХАЁЛ** эск. Ўзбек анъанавий кўғирчоқ театри тури: кўғирчоқнинг барча қисмлари (аъзолари) иплар билан боғланиб, бир дастчўпга уланади ва чодир (парда) ортидаги кўғирчоқбоз ипларни тортиш орқали кўғирчоқни ҳаракатлантиради. *Илгари ҳайит кунлари кўмирсаройда кўғирчоқбозлик бўлар эди, «чодирхаёл» бўлар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Матпано чодирхаёлдаги йигитнинг қилиқларига маҳлиё бўлиб, тикилиб турибди.* С. Сиёёв, Аваз.

**ЧОД(И)РА** [ф. چادره — ёпинчиқ; ҳижоб] айн. чодир **3.** *Бир оздан кейин чодрага ўралган бир жувон ёш табибнинг олдига келиб, бир нима деди.* М. Осим, Карвон йўлларида. [Нигина] *Яна қора чодрасига ўралиб, ҳовлидан чиқиб кетди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

**ЧОЙ** [т.ф. چای < хит. ча] **1** Барги дамлаб ичиладиган, жанубий ўлкаларда ўсувчи доимий яшил бута дарахти, бута. *Чой плантациялари.* ■ *Чой ўсимлиги 2-3 ёшлик бўл-*

*ганда, тупларга шакл берилади, ён шохлар кесилади.* «ЎЗМЭ».

**2** Шу ўсимликнинг қуритиб махсус ишланган, майдаланган, дамлаб ичиладиган барглари. *Кўк чой. Ҳинд чойи. Цейлон чойи. Грузин чойи. Бир дамлам чой. Чой қути.* ■ *Кўкрагимда войим қолди, уч юмалоқ чойим қолди.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. *Кўк чойни кўк чойнакка дамлаб, кўк кўзли, кўйлаги кўк Каримга бердимиз?* Тез айтиш.

**3** Шу ўсимликнинг махсус ишланган, майдаланган баргларидамланган хушбўй ичимлик. *Бир пиёла чой. Аччиқ чой. Иссиқ чой. Яхна чой.* ■ *Ҳиндининг ичгани асл чой бўлар.* «Гулнорпарӣ».

**4** Шу ичимлик билан бирга овқатланиш. *Эрталабки чой. Тушки чой.* ■ *Сидиқжон чойни кутмай, ишга кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Анзират хола] *Чой маҳалида гоҳ кулиб, гоҳ йиғламсираб, ўзи, болалари тўғрисида гапирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

**Олма чой қ. олма. Сут чой** Сутли чой. **Чой пули айн. чойчақа. Чой қошиқ** Ош қошиқдан кичикроқ металл қошиқ. *Мураббо ола туриб, чой қошиқни тушириб юбордим — куёв буниям сезди.* М. М. Дўст, Лолазор. **Қора чой** 1) қуруғи қора тусда, дамлаганда, тўқ қизғиш ранг чиқарадиган чой; 2) сутсиз чой.

**ЧОЙГУМ** с.т. Чойдиш. [Суярқулнинг] *Онаси чой дамлаб, чойгумга яна сув тўлдираётган экан.* А. Кўчиров, Ҳалқа.

**ЧОЙДИШ** Сув, чой қайнатиладиган металл идиш, қумғон. *Бир чойдиш чой. Чойдиш шақиллаб қайнади.* ■ *Ланғиллаб ёнаётган кўмир тепасига қўйилган чойдиш ҳамма вақт вақирлаб қайнаб туради.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Чол кўрдаги қора қумғон ёнида турган чойдишни олиб, меҳмоннинг олдига қўйди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Учоқда заранг бодом чўғи ловуллаиди, бир чеккасида чойдиш секин шигиллайди.* А. Суюн, Олис жанглар.

**ЧОЙДОН** [хит. + ф. چايدان] Чой идиш, чой қути.

**ЧОЙЖЎШ** [хит. + ф. چایجوش — чой қайнатувчи] шв. Чойдиш, човгун. *Нуғмонжон чойжўшни қайнатиш учун ўт ёқди.* О. Ҳусанов, Най.

**ЧОЙКОР** [хит. + ф. چايكور — чой етиштирувчи] Чой етиштирувчи деҳқон ёки хў-

жалик. *Грузия чойкорлари. Чойкор жамоа хўжалиги.*

**ЧОЙЛАШМОҚ** Бирга чойхўрлик қилмоқ, чой ичишиб ўтириб суҳбат қилмоқ. *Биз Маъмуржон билан чойлашиб ўтирдик. «Ёшлик». ..хузур қилиб овқатланишди, чойлашишди. Н. Норқобилов, Бекалдаги оқ уйча.*

**ЧОЙНАК** [р. чайник – чой идиш] Чой дамлаб ичиладиган, жўмракли ва дастали идиш, уй-рўзгор асбоби. *Чинни чойнак. Мис чойнак. Бир чойнак чой. ■ Нусратбек устига сочиқ ёпилган чойнакдаги чойни қайтариб, бир пиёлага қўйди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Бўта.. чойнакнинг қопқоғини тескари ёпиб, иккита беш тийинликни ташлаб, ўрнидан турди. С. Аҳмад, Қиссалар.*

**ЧОЙПОЯ** [чой + поя] Дала-даштда сув, чой қайнатиш учун ясалган қурилма; учоёқ.

**ЧОЙФУРУШ** [хит. + ф. چایفروش – чой сотувчи] Чой савдоси билан шуғулланувчи тижоратчи. *Тимнинг икки томонидаги қатор дўкон-расталарда чойфуруш эронийлар.. улгуржи савдони кутардилар. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

**ЧОЙФУРУШЛИК** 1 Чой савдоси билан шуғулланишлик. [*Бойларнинг*] *Баъзилари Тошкент бозорларидаги расталарда чойфурушлик, чойфурушлик.. дўконлари очиб, савдо қилар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 Бозорда чой дўконлари қатори, растаси.

**ЧОЙХОНА** [чой + хона] Чой ичиб, тамадди қилиб, ҳордиқ чиқариладиган жамоат жойи; савовар, савовархона. *Маҳалла чойхонаси. Оталар чойхонаси. Чойхонада уч-тўрт чол чақ-чақ суҳбат қилади. ■ Бозордаги чойхоналарнинг ҳаммаси сершовқин ва тўполон бўлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

**Чойхона палов қ. палов.** *Чойхона паловларда ошнинг сабзисини албатта Элчиев тўғрайди. Э. Аъзамов, Жавоб.*

**ЧОЙХОНАЧИ** Чойхонада хизмат қилувчи, чойхонада чой сотувчи ёки чой ташиб берувчи киши. *Чойхўрлар кўплигидан чойхоначининг қўли-қўлига тегмайди. Газетадан.*

**ЧОЙХЎР** [хит. + ф. چایخور – чой ичувчи] 1 Чойни яхши кўрадиган, кўп чой ичадиган. [*Анвар*] *Сўриларда чойхўрлар чордана қуриб ўтирган чойхона олдидан югуриб ўтди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ*

*сол. Ҳозирда ер кurrасида яшайдиган аҳолининг бир ярим миллиарддан зиёди чойхўр ҳисобланади. Газетадан.*

2 Чойхонада чой ичувчи, мижоз. *Куз ҳавосининг суякларни зирқиратувчи совуғига қарамай, гузарда чойхўр кўп эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

**ЧОЙХЎРЛИК** Чой ичиб, суҳбатлашиб ўтириш. *Меҳмонлар чойхўрлик қилаётиб, футбол, шахматдан гап бошлашди. С. Нуров, Нарвон. Уч-тўртта қариялар эса ўрик тагидаги каттакон сунада чойхўрлик қилишарди. «Шарқ юлдузи».*

**ЧОЙЧАҚА** 1 Кўча-кўйдаги майда харажатлар учун мўлжалланган оз миқдордаги пул; чой пули. *Ота чойчақага муҳтож бўлиб, бозор кунлари Қўйлиқда ҳаммолик қилди. Ҳ. Гулом, Машғал.*

2 Унча-мунча хизмат учун бериладиган ҳақ, хизмат ҳақи. *Агар Шоқосим иш билан ўзини ёқтирса, хўжайин ўз билгича «чойчақа» ҳам бериб туради. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Тақчил молни топиб бергани учун дўкончига бериладиган устама ҳақ, пул. *Ўғли қанча овора-саргардон бўлиб, магазинчиларга чойчақа бериб олиб келган нарсаси қувонч бағишлаш ўрнига, айвонда чанг босиб турса.. С. Нуров, Нарвон.*

**ЧОЙЧЎП** [чой + чўп] Чўл-қумда ўсадиган, хушбўй, оч бинафшаранг гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик.

**ЧОЙШАБ** [ф. چارشاب ёки چارشاف – тунги чодир, ёпинчиқ] Ўрин-гўшак устига ёзиладиган ялангқават тўртбурчак мато, ёпинчиқ. *Оқ чойшаб. ■ [Полина] Қўлтиғидаги чойшаб ва адёлларни бурчакдаги бўш каравот устига қўйиб, бирин-кетин ёзди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Бирлашмада чойшаб ва ёстиқ жилди тикилади. Газетадан.*

**Оқ чойшаб** 1) гулсиз, гул босилмаган чойшаб; 2) кўчма қор. *Қиш келиб, яйлов ва ўрмонлар устига оқ чойшабини ёзгунига қадар гул-чечаклар кулиб боққани-боққан. Н. Сафаров, Оловли излар. Сурмаранг чойшаб кўчма Нимқоронғилик. Қош қорайиб, сурмаранг чойшаб борлиққа таралди. «Шарқ юлдузи».*

**ЧОК** [ф. چاک – тешик, тирқиш; кесик, йиртиқ, қийиқ жой] 1 Чеварликда: газлама, тери ва ш.к. дан тикилган буюмларнинг

тикиб бириктирилган жойи. *Кўйлак чоки. Маҳсининг чоки сўкилибди. Чокидан йиртилди.* ■ Унинг тиккан чокин кўрсанг, донадай силлиқ.. *Ф. Фулом. Сумкаларнинг чоклари текас.. астари шойидан. «Саодат».*

**2 тех.** Машинасозликда: деталларнинг пайвандлаб, парчинлаб ёки бошқа бирор усул билан уланган жойи. *Пайванд чок. Учма-уч чок. Устма-уст чок.* ■ *Муҳими шундаки, лазер пайвандда ҳосил бўладиган чоклар ниҳоятда мустаҳкамдир. «Фан ва турмуш».*

**3 бнк.** Терилган ғиштлар, блокларнинг оралиғи, панелли уйларда панеллар туташган жой.

**4 анат.** Калла суяги қисмларини бириктириб турадиган асосий тузилма.

**5 тиб.** Жарроҳлик амалиётида жароҳатланган, кесилган жойларни, тўқималарни бириктириш усули.

**Ёқани чок қилмоқ (ёки этмоқ)** Йиртмоқ, пора-пора қилмоқ. *Онамни сўрайман сендан эрта-кеч, Қайтар, деб сўрайман чок этиб яқо. А. Орипов. Ёқам чок-чок этиб, қиларман фарёд. «Гулшанбоғ».* **Юраги (ёки бағри, дили) чок бўлмоқ** Юраги пора-пора бўлмоқ, гам-алам, изтиробдан эзилмоқ. *Дустлар шоду хандон, душман бағри чок. Ф. Фулом.*

**ЧОКАР** [ф. چاکار — хизматкор, малай] эск. Хизматкор, чоракор, малай. *Бойнинг Холёр деган чўпони бўлиб, унинг Эрназар деган чокари бор эди. «Ойсулув».* *Яқзон бир чокарини Ибн Синога ҳамроҳ қилиб, қалбадан чиқариб юборди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

**ЧОКЛАМОҚ** Чокини тикмоқ, чокини тикиб уламоқ. *Кўрпанинг астарини чоклади.*

**ЧОКЧИ 1** Фақат бичилган нарсаларни тикувчи ҳунарманд.

**2** Тикувчи, каштачи, чевар.

**ЧОКЧИЛИК** Бозорда бирор кийим тури билан савдо қилувчи одамга бичилган кийимни тикиб тайёр қилиб бериш билан шуғулланиш. *[Хосият буви] Каримжон машиначига битта тўнни ўттиз пулдан тикиб, роса ўн саккиз йил чокчилик қилган. С. Зунунова, Гулхан.*

**ЧОК-ЧОК:** **чок-чок бўлмоқ** 1) чок-чокидан сўкилмоқ. *Кўйлаги чок-чок бўлди;* 2) кўчма қаттиқ изтиробга тушмоқ; пора-пора бўлмоқ. *Юраги чок-чок бўлди. Чок-чок қилмоқ (ёки этмоқ)* 1) чок-чокидан сўкмоқ; 2) кўчма пора-пора, тилка-пора қилмоқ. *Ёв-*

*войи мўғул сени оёғости қилиб, бағрингни чок-чок этади. М. Осим, Карвон йўлларида*

**ЧОЛ** Қари эр киши; қария; кекса, мўйсафид. *Нуроний чол. Донишманд чол.* ■ *Гўё ажин кетди қари бетидан, Яшаргандек бўлди, тетикланди чол. Ҳ. Олимжон. Бояги ёғоч ва бордонлар орқасидан олтмиш ёшлардаги бир чол арава миниб чиқди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

**Чолни кўриб, бобом дема!** Таний олмай адашган, янглишган кишига айтиладиган ибора.

**ЧОЛВОР** [р. шаровары — кенг иштон < ф. شلوار — иштон, шим] Асосан уйда кийиладиган, шимга ўхшаш кийим. *У[Акбар] уйда киядиган олачипор чолворда, майкачан бўлиб, майка остидан юмалоқ қорни ҳам дўнпайиб турарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

**ЧОЛ-КАМПИР**, **чолу кампир 1** Кексайган ота-она; кексайган эр-хотин. *Чол-кампири бор, нима ғамим бор!* ■ *Чол-кампир бир-бирига ят этиб қаради. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.*

**2** Умуман, кекса эркак ва хотин. *Қишлоқнинг ҳамма чол-кампири йиғилди.*

**ЧОЛҒУ 1** Мусиқа асбоби. *Ўзбек халқ чолғулари. Чолғу асбоби.* ■ *Танловда халқ чолғу асбоблари ҳам тўлиқ қамраб олинган. Газетадан. Машшоқлар чолғуларини қўлга олдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

**2** Мусиқа асбобларида ижро этилган куй, оҳанг; мусиқа. *Унинг асл исми — Наби. Ўзининг ашуласи, чолғуси ва қизиқчилиги билан суҳбатларни гуллатгани учун маҳалладаги улфатлари уни «гул» — «Набигул» деб атаганлар. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.*

**ЧОЛҒУЛИ** эск. айн. **мусиқали.** *Чолғули драма. Чолғули асар.*

**ЧОЛҒУЧИ** Чолғу чалувчи созанда; мусиқачи. *Озодахон чолғучилар билан янги айтиладиган қўшиқ ҳақида пичирлашиб турган эди. Н. Аминов, Қаҳҳақа. Бас, етар, чолғучи, бас қил созингни, Бас, етар, қалбимга урмагин ханжар. А. Орипов.*

**ЧОП** [ф. چاپ — нашр, босиб чиқариш; босма]: **чоп қилмоқ (ёки этмоқ)** Нашр этмоқ, матбуотда босиб чиқармоқ. *Ҳайқиригим, хитобим Сизга, Чоп этилган китобим Сизга!* «Ёшлик». *Машҳур адиб Жюль Вернининг бутун дунёга донғи кетган «Ердан ой сари» номли романи чоп этилганидан буён 110 йил ўтди. «Фан ва турмуш».*

**ЧОПАР** *тар.* Давлат аҳамиятига эга ва ошиғич хабарни етказиш учун юборилган отлик, сувори. *Намозгар пайти Қўқондан чопар келиб, нома ташлаб кетганди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Ана, чопар, суюнчи деб, Эралихонга етти.* «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧОПАҒОН** *с. т.* Тез, яхши югурадиган; чопқирди. *Чопағон от.* ■ *Яшил майдон атрофидаги йўлгага чопағонлар чиқишди.* С. Нуоров, Чопағон.

**ЧОПАҒОНЛИК** Тез югура олишлик, шундай хусусиятга эгалик.

**ЧОПИШМОҚ I I** **Чопмоқ I** фл. бирг. н. *Болалар кўчага чопишиб чиқишди.*

2 Бир-бири билан ким ўзиш ўйнамоқ, югуришдан мусобақа қилмоқ. *Қани, чопишасизми мен билан?* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧОПИШМОҚ II** **Чопмоқ II** фл. бирг. н. *Қилич билан чопишмоқ.* *Ғўзани кетмон билан чопишди.*

**ЧОПИҚ** *қ.х.* Ўсимликларнинг таги, ён-атрофларини чопиб юмшатиш. *Ғўза чопиғи.* *Теша чопиқ.* ■ *Пахта олма пишди, шотут қизарди, Учинчи чопиқни бошладик кеча.* Ғ. Фулом. *Ниҳоллар ўзини тутиб олгунча шу хилда уч марта чопиқ қилиш керак.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

**Чопиқ трактори** Экинларнинг қатор ора-ларига ишлов берадиган трактор.

**ЧОПИҚЧИ** Чопиқ қилувчи, чопиқ ишларини бажарувчи деҳқон. *Қумғонда чой келиши билан.. чопиқчилар чуғурчуқдек қумғонга ёпишдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Тогдан эсан шабада.. қизил, кўк, оқ ва сариқ кўйлакли чопиқчи аёлларнинг чекка сочлари ва бошларидаги рўмолларини бетиним елпийди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧОПМОҚ I I** Бирор йўналишда оёқлар билан жуда тез ҳаракат қилмоқ, югурмоқ. *Кўпинча Азизхон сменадан чиқарди-ю, адир ёқалаб «Қирғизовул»га чопарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Катта тезлик билан қиялаб чопаетган Фозил ака дуч келган харсангдан ҳатлаётиб, қоқилиб тушибдилар.* М. Хидир, Қирғоқлар.

2 Отга минган ҳолда уни югуртирмоқ. *Бувиси буваси билан ёнма-ён от чопиб, душман билан олишган экан.* Ў. Умарбеков, Бобоёнғоқ.

3 Кўпқари мусобақасида қатнашмоқ, иштирок қилмоқ. *Улоқ чопмоқ.* ■ *Кўпқари-*

*ни чопиб ётир* *Ун икки мингча бойбачча.* «Гулшанбоғ».

4 *кўчма* Бирор мақсадни амалга ошириш учун тегишли жойларга бормоқ, ҳаракат қилмоқ. *-У ёққа чопдим, бу ёққа чопдим, охири ишимни битирдим, — деди хола.* Газетадан.

5 Иргимоқ, ошмоқ (эркак ҳайвон ҳақида).

**Бахти (ёки омади) чопмоқ** Бахти, омади келмоқ. *Уйлаб кўрсам, укам, бахтинг чопибди.* «Ойсулув». *Аёллар бобида омадим чопмаган.* М. М. Дўст, Лолазор. **Бетга (ёки юзга) чопмоқ** Раъй-андиша қилмай, қаттиқ, шартта гапирмоқ. *Бечора Зеби.. Қанчадан-қанча захру заққум ютди-ю, ҳеч кимнинг раҳми келмади. Ёрдам қилиш ўрнига, юзига чопдилар, нолайиқ хотин, қўшимизнинг тенги эмас, дедилар.* Ш. Рашидов, Қудратли куч. **Кўнгли чопмади** Бирор хатти-ҳаракатни амалга оширишга юраги бетламади, юраги дов бермади.

**ЧОПМОҚ II I** Тиғли асбоблар билан зарб бериб парчаламоқ, ёрмоқ, кесмоқ. *Севаргул хаёли чалғиб, ташқарига қулоқ солди: онаси гўшткундада гўшт чопяпти.* Н. Қиличев, Чиғирӣ. [Толибжоннинг қўшиларида] *Бири ходаларнинг нўстлоғини шилади. Бири пойтеша билан тўсин чопди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Тиғли асбоблар билан зарб бериб ўлдирмоқ, кесмоқ. *Юртдан айрилганни ёв чопар.* Мақол. ■ *Одамлар ғуж бўлиб, бир-бирига найза санчар, қилич билан чопарди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

3 Ўсимлик таги ва атрофини, умуман, ерни кетмон ва ш.к. билан ишламоқ, юмшатмоқ; чопиқ қилмоқ. *Ғўзаларни чопмоқ.* ■ *Кетмон чопдим, тер тўкдим, Арпа, буғдой — дон экдим.* Қ. Муҳаммадий. *Ойим молга қарайди.. қулупнай пушталарини чопади, терт қоради.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧОПОВУЛ I тар.** ҳарб. 14–19-асрларда Ўрта Осиёда душман томонга қўққисдан ҳужум қилиб, уни парокандага учратишдан иборат тактик усул.

2 *тар.* Душман ҳарбий кучлари ва объектларига тўсатдан ҳужум қилиб, ўлжа келтирувчи суворий гуруҳ.

3 *шв.* Югурдак, хизматкор.

**ЧОПОН** Кийим устидан кийиладиган, ичига пахта солиб қавилган узун миллий



кийим; тўн. *Беқасам чопон. Пахтали чопон. Зарбоф чопон. Чопон кийгизмоқ.* ■ Бағдазон ош тортилиб, андин сўнг фақирга заррин чопон ва яна жигалиқ сала келди. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Зийрак чол уйқудан уйғониб саҳар, Янги чопонини ташлар елкага.* Миртемир. *Юсуфбек ҳожи эғнида кимхоб чопон билан ўрдадан чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**Бир чопони (ёки тўни) икки бўлмади** Қашшоқликда кун кечиради; косаси оқармади; ёлчимади. *Ўзингиз биласиз, тўрт йилдан бери бу ерда ишлаймак, тиним йўқ, ишдан бошим чиқмайди. Лекин ҳали ҳам бир чопоним икки бўлмади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Чопонини тескари киймоқ айн. тўнини тескари киймоқ қ. тўн. Эски чопонлар эск.** Камбағал одамлар, қашшоқлар. *Эски чопонлардан битта-яримтаси соддалик билан мабодо келиб қолса, тўйбошиларнинг кўзлари олаяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧОПОНФУРУШ** Чопон, тўн билан савдо қилувчи, чопон сотувчи. *Рўзиматнинг отаси.. маҳалласидаги Сўфичопон деган чопонфурушга қароллик ҳам қиларди.* Туйғун, Шоир ҳақида ҳақиқатлар.

**ЧОПТИРМОҚ I** Чопмоқ I фл. орт. н. *Чўпон йигит отини чоптириб кетди.* С. Анорбоев, Мехр.

**2 с. т. бол.** Шариллатиб сиймоқ (эркаклар ҳақида). *Анов бойваччанинг устига чоптирайми! Жуда қистаниб турибман.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧОП-ЧОП** Бирор ишни битириш учун тезлик билан ҳаракат қилиш; югур-югур. *Атиги уч кун муҳлат берилган эса-да, ҳайъат аъзолари қарийб икки ҳафта чоп-чоп қилиб ҳам топшириқни уддалай олмади.* «Ёшлик».

**ЧОПҚИ I** Шох-шабба қирқиш, гўшт, пиёз қиймалаш ва ш.к. ишларда ишлатиладиган катта ва оғир, пичоққа ўхшаш рўзгор асбоби; ошпичоқ. *Чопқида гўшт қиймаламоқ.* ■ *Пичоқ, ўроқ, чопқи, ранда ва бошқа меҳнат қуролларини ўткирлаш учун ишлатиладиган предмет «эгов» деб юртилади.* «ЎТА». *Ҳадемай барғни новдадан ажратиб учун ҳаракатга келган чопқи ва пичоқларнинг чиқ-чиқи авжга минди.* Газетадан.

**2 эск.** Қиличга ўхшаш жанг қуроли; ойболта. *Шу олмос чопқи билан бир уриб, кишини узди.* «Нурали».

**ЧОПҚИЛАМОҚ** Чопқи билан бирор нарсани кертмоқ, қиймаламоқ ёки чопмоқ. *Гўшт чопқилагоқ.*

**ЧОПҚИЛЛАМОҚ** Майда қадамлар билан тез юрмоқ, югурмоқ. *Гулнора «Шошма!» деди-ю, чопқиллаб уйларига кириб кетди.* «Ёшлик». *Бола иккиланиб, пулни олди-да, эшик томон чопқиллаб кетди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Эъзозхон Ботиралининг ёнбошида ҳамон чопқиллаб юриб келарди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

**ЧОПҚИН** Тигли қурол билан ёппасига чопиш, кесиш; қиргин. *[Алимқулбек] Умрининг кўпчилиги жонталашларда, чопқинларда ўтган.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

**ЧОПҚИР** Тез чопадиган, елдай югурадиган; чопагон, учқур, югурик. *Чопқир бола. Чопқир от – ўткир пичоқ.* Мақол. ■ *Бу ерда узоқ кутиб қоладиган бўлса, ҳар қандай чопқир отда, шамол извоишда ҳам отасига етиб олиши амримаҳол.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *..муаллимнинг кўп яхши чопқир оти бор эди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

**ЧОПҚИРЛИК** Чопагонлик, учқурлик, тез югуришлик. *Туркман отлари чопқирлиги билан машҳур.*

**ЧОР I** [ф. چار / چار – тўрт, тўртта] Тўрт, тўртта. *Чор фасл.* ■ *Қочай деса, чор атрофи беркилди майдон ичинда.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

**Чор айланмоқ** Гир айланмоқ. *[Маҳмуд] Атторлик дўкон эгаси сифати билан савдо бозорини чор айлана бошлади.* Н. Сафаров, Ниқоб йиртилди. **Чор ишкал** Кўл, оёқ, кўз ва қулоқ. **Чор ишкали бут I** тўрт мучаси бут, соғлом; 2) кўчма ҳамма иши жойида, хотиржам. **Чор улфат ёки улфати чор** Тўрт улфат, тўрт дўст; улфатлар, дўстлар. *Улфати чор, анда маза бор.* Матал. ■ *Бу «улфати чор» ичида катта саллали, оппоқ соқолли, лекин важоҳати йигитдай бир кекса киши.. диққатни ўзига жалб этади.* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧОР II** [р. царь – подшоҳ, ҳукмдор] тар. Россия подшоси. *Чор ҳукумати. Чор Россияси.* ■ *Табиий, отам Россия чор ҳукуматини сира ҳам тиламайди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

**ЧОРА I** [ф. چاره – ёрдам бериш йўли; дори-дармон; пул; қутулиш йўли] **I** Бирор ишни, мақсадни амалга ошириш, рўёбга

чиқариш ёки унинг олдини олиш учун пухта ўйлаб тузилган, ишлаб чиқилган тadbирлар мажмуи; илож, тadbир. *Сўнги чора. Кескин чоралар. Эҳтиёт чоралари. Касалликка қарши кураш чоралари.* ■ *Завод иқтисодини кўтариш чораларини излаб топиш энг долзарб масала бўлиб турибди.* Газетадан.

**Жазо чоралари** Маъмурий ёки суд йўли билан бериладиган жазолар. **Маъмурий чоралар** Маъмурий йўл билан бериладиган жазолар.

**2** Бирор қийинчиликдан, мураккаб вазиятдан қутулиш йўли; илож. *Чора изламоқ. Чора топмоқ.* ■ *Қайин отангиз, эҳтимол, бунинг бирор чорасини топар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *У [Темур Малик] мўғулларга панд бериб, уларни қириб ташлаш чорасини изларди.* Мирмуҳсин, Темур Малик. *Долон ўртасида тезак тутаб туради. Бу чивинлардан сақланиш учун бир чора.* Ж. Шарипов, Хоразм.

**Чора кўрмоқ** 1) тadbир кўрмоқ; бирор мақсадни, ишни амалга ошириш ёки унинг олдини олиш учун зарур шароит яратмоқ. *Врачлар мумкин бўлган барча тиббий чораларни кўрдилар.* «Фан ва турмуш»; 2) иложини, йўлини топмоқ, иложини қилмоқ; 3) жазо, танбеҳ бермоқ. *Қаерда қўй йўқолса, Айбдор — биз, бўрилар. Еган мудир-ку, унга Қачон чора кўрилар?* Газетадан.

**ЧОРА II** Катта ёғоч тоғора. *Дастурхон ёзилиб, каттакон чора товоқда архар гушти келтирилганда, Махсум меҳрибонлик билан сўз бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

**ЧОРАБЗАЛ** [ф. چارابزار — тўрт буюм, ашё] Керакли нарсалар, асбоб-ускуналар, қурул-яроғлар ва ш.к. нинг жами. *Ишининг чорабзали бут.* Тўйнинг чорабзали тахт қилинди. Сафарга чиқиш учун чорабзал шай қилинди.

**ЧОРАК** [ф. چاراك / چاريك — тўртдан бир] 1 Тўртдан бир улуш; тенг тўрт бўлакнинг ҳар бири. *Чорак аср. Чорак кам бир соат.* ■ *Мен Абдулла Қаҳҳор билан чорак аср турмуш кечириб, «Хотинни хотин қиладиган ҳам эр» деган хулосага келдим.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас.

**2** Ўқув йилининг тўртдан бир қисми. *Биринчи чорак. Чорак баҳолари.* ■ *Учинчи чоракнинг охири эди.* «Ёшлик». *Ўша йили кузда Бегимхон еттинчи синфнинг биринчи*

*чорасидан кетиб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

**3 шв.** Баъзи ҳудудларда беш пуд (87,36 кг) га, баъзи жойларда беш қадокқа, яъни икки килограммга (кичик чорак), баъзи жойларда эса ўн қадокқа, яъни 4,1 кг га (катта чорак) тенг оғирлик ўлчови. [Қодирқул:] *Ундай бўлса, мени банкага ташлаб келасан-да.. омбордан ярим чорак гуруч олиб, секингина боғ томондан Нурмат акангникига ўтказиб қўясан.* Ҳамза, Бурунги сайловлар.

**ЧОРАКОР** [ф. چاراکور — тўртдан бирга ишловчи] тар. Бойлар ерида, олинадиган ҳосилнинг тўртдан уч қисмини ер эгасига бериш шarti билан ёлланиб ишлаган, ўз ери ёки от-уловига эга бўлмаган деҳқон. [Ҳасан:] *Ана шу мен оламан деб турган ерни Дўсмаатбойнинг чоракори олиб қўймадим!* Ҳамза, Бурунги сайловлар.

**ЧОРАКОРЛИК** Чоракор бўлиб ишлаш; ер ижараси турларидан бири. *Бутун умри чоракорликда йўқчилик билан ўтган оилада дунёга келган Тошпўлат..* К. Яшин, Ҳамза.

**ЧОРАКТА** Чорак катталигидаги, чорак қисмга тенг. *Чоракта нон.*

**ЧОРАСИЗ** 1 Амалга оширишнинг ёки олдини олишнинг иложи бўлмаган; чораси йўқ, иложисиз. *Чорасиз дард. Чорасиз иш.* ■ *Ҳуссага ботса одам — муҳаббатга суянгай, Чорасиз қотса одам — муҳаббатга суянгай.* А. Орипов.

**2** Мушкул, ноилож аҳволга тушиб қолган; ночор, бечора. *Чорасиз бир инсон учраган дамда, Унсиз саволига қилдингми жавоб?* А. Орипов.

**ЧОРАСИЗЛИК** Ноилож ҳолга тушиб қолишлик, чорасиз аҳвол. *Аҳмадали кўприкка ета-етгунча чорасизлик азобидан бўзлаб ўтирган опасининг қиёфаси кўз ўнгидан ўчмади.* «Ёшлик».

**ЧОРАСОЗ** [ф. چاراهساز — чора қилувчи, топувчи] кам қўлл. Тadbиркор, тadbирли, ишбилармон. *Тўғонбек каби пухта, чорасоз одамлардан бир нечасини шаҳарда ўз хизматлариغا олурлар.* Ойбек, Навоий.

**ЧОРБОЗОР** [ф. چاربازار — тўрт бозор] тар. Ҳафтанинг ҳар хил кунларида, бошқа-бошқа яқин қишлоқларда бирин-кетин ўтказиладиган бозорлар. *Пиёз яхши битган билан нархи арзон, [Кўкан] Сотолмасдан чорбозорда бўпти сарсон.* Ф. Фулом.

**ЧОРБОЗОРЧИ** *тар.* Чорбозорда савдосотиқ билан шуғулланувчи савдогар. *Чорбозорчи жаллоблар.* ■ *Кеча бир чорбозорчи келди. Хуржунни тўла каклик.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Ёз ҳам ўтди, куз ҳам келди, қишлоқ чорбозорчиларининг куни тугди.* С. Абдулла, Чорбозор.

**ЧОРБОҒ** [ф. چارباغ — тўртта боғ: катта ва кўркам боғ] Шаҳардан ташқаридаги ҳовли-жойли, кўрғонли боғ, боғча. *Алишер Навоий шаҳар ташқарисидаги чорбоғига кўчиб чиқди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Чорбоғларингда мевалар пишиб, тагига тўшиб ётибди.* С. Нуров, Нарвон.

**ЧОРБУРЧАК** *айн. тўртбурчак.* *Чорбурчак хона.* *Чорбурчак қоғоз.* ■ *Ҳарамхона ҳовлисига чорбурчак гишт ётқизилган.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Хайрият.. атир солинган чорбурчак қути ҳам ҳеч жойда кўринмади.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧОРВА** [ф. چاروا / چارپا — тўрт оёқ(ли)] Қишлоқ хўжалигида: кўй-кўзи, мол. *Чорва моллари.* *Чорва қишлови.* ■ *Чорва иши пахта ишидан ҳам нозик.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**Чорва одам** *с.т.* Содда, оққўнги одам.

**ЧОРВАДОР** [ф. چاروادار — юк ҳайвонларини ҳайдовчи; чорва эгаси] Чорвачилик билан шуғулланувчи киши. *Чорвадорсан, ботирсан, қўлда қўбизинг билан.* А. Орипов. *Устма-уст ёққан қор икки кунда тизза бўйи бўлди. Бу чорвадорларни гангитиб кўйди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

**ЧОРВАДОРЛИК** *айн. чорвачилик.* *Чорвадорлик билан шуғулланувчи ширкат хўжалиги.*

**ЧОРВАЧИ** *айн. чорвадор.* Янги ерларга кўчиш чорвачилар учун бир байрамдек эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧОРВАЧИЛИК** Қишлоқ хўжалигининг чорва молларини боқиш ва урчитиш, чорва маҳсулотлари етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси. *Чорвачилик маҳсулотлари.* ■ *Ўтган йилдан эътиборан чорвачилик ҳам фойда бера бошлади, — дейди бош иқтисодчи Ҳайдарали Жўраев.* «Муштум». *Сополитеналиклар чорвачилик билан ҳам шуғулланган.* «Фан ва турмуш»

**ЧОРГОҲ** [ф. چارگاه — тўрт давр, вақт; тўрт жой, ўрин] Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи. «Чоргоҳ» неча юз йиллардан бери айтилиб келган бўлса, яна юз йил-

лар бўйи айтилиши мумкин. С. Хўжаев, Курмак.

**ЧОРДАНА:** *чордана қурмоқ (ёки қуриб ўтирмоқ)* Оёқларни тиззадан букиб ва тиззадан пастини бир-бирига чалкаштириб босиб ўтирмоқ. *Шундан сўнг ўзи [Юсуф Асад] ҳам саватнинг ёнига келиб, чордана қурди.* Мирмуҳсин, Илон ўргатувчи. *Ошно ўзини сал ўнглаб, ерга чордана қуриб ўтирди.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧОРДАРД** [ф. چاردرد — оғир дард: тўлғоқ азоби] Туғиш вақтидаги энг кучли ва давомли дард, тўлғоқ.

**ЧОРДЕВОР** [ф. چارديوار — тўрт(та) девор] Ҳамма томони девор билан ўраб олинган, тўрт девор. *Йиллар ўтди-ю, қишлоқ Ўзгармади ва бироқ Ёқадаги чордевор Чўкиб қолди бемадор.* Ҳ. Олимжон. *Деворларда, чордеворларда исирикнинг бўйларин туйдим.* А. Маҳкам.

**ЧОРДОҚ** [ф. + а. چارطاق — тўрт қиррали гумбаз] Том билан шип оралиғидаги бўш жой; чердак. *Чеккадаги эгасиз ҳовлининг чордоғига биқиниб, қишлоқни кузатдик.* Н. Сафаров, Оловли излар.

**ЧОРЁР** [ф. چاريار / چهاريار — тўрт дўст: Муҳаммад пайғамбарнинг тўрт издоши] *дин.* Муҳаммад пайғамбар вафотидан кейин араб халифалигида ҳокимият тепасида турган дастлабки тўрт халифа (Абу Бакр, Умар, Усмон, Али). - *Олинг, олдирманг.. чорёр мададкорингиз бўлғайлар! — деб халифа.. уйдан чиқдилар.* С. Айний, Қуллар. *Мусулмонни дўстим десин чорёр.* «Юсуф ва Аҳмад». *Ислом анъанасида чорёрлар ҳукронлик даври исломнинг олтин асри деб юригилади.* «ЎЗМЭ».

**ЧОРЗАРБ** [ф. + а. چارزرب / چهارزرب — тўрт зарб, такт] Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи.

**ЧОРИ** Дон маҳсулотларини ғалвирлаб тозалашда, элашда ҳосил бўладиган қолдиқ. *Катта хирмон қизил бўлса, чори чиқмас.* Мақол. ■ *Бозорда хирмоннинг фақат чориси қолди.* С. Айний, Дохунда.

**ЧОРИЗМ** [р. царизм — подшоҳлик] *тар.* Россия подшоҳининг, монархиянинг чекланмаган ҳокимиятга асосланган давлат тузуми.

**ЧОРИКОР** *с.т. айн. чоракор.* *Кетмон, чўкич, ўроқ, сўйил кўтарган жабрдийда косиблар, деҳқонлар, чорикорлар, қўшчилар*

тўдалашиб, Хива сари отланди. С. Сиёев, Аваз.

**ЧОРИҚ** Қаттиқ хом теридан тикилган, асосан тоғлик ҳудудлар халқлари орасида расм бўлган оёқ кийими. *Нодонни сийласанг, чориғи билан тўрга чиқар.* Мақол. ■ *Омон мерган маҳси устидан чориқ кийиб олган, оёғи енгил, қорға ботмасди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**Чориқ судрамоқ** Бирини икки бўлмай, ҳеч нарсага ёлчимай кун кечирмоқ. *Қийинчиликка қийин, болам. Лекин чоригимизни судраб юрибмиз.* Ойбек. Танланган асарлар. **Юзи чориқ** Юзи шумшук; юзи хунук. *Борнинг юзи ёруғ, йўқнинг юзи чориқ.* Мақол.

**ЧОРКУНЖ** [ф. چاركنج — тўрт бурчак(ли)] айн. **чорбурчак.** *Шаҳар чеккасидаги тор, каталак ҳовли. Дарвоза олдидagi чоркунж, кичик меҳмонхонада отаси Зайиши кўса маҳси тикарди.* Н. Аминов, Елвизак. *Паст бўйли, елкалари кенг, юзи чоркунж Шайдулов.. пих-пих кўлди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**ЧОРКЎЧА** [ф. چاركوچه — тўрт кўча, йўл] айн. **чорраҳа.**

**ЧОРЛАМОҚ 1** Ҳузурига чақирмоқ. *Кувёни у [Раҳимов] тез-тез Тошкентга чорлаб турарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Табибий гўё ушбу фармонни била туриб, атайин Авазни саройга чорлаб кетгандек хижолат чекди.* С. Сиёев, Аваз. *Азон жамоатни пешин намозида чорлади.* «Шарқ юлдузи».

**2** кўчма Бирор нарсага ундамоқ. *Бу нидо кетмагай қулоғимиздан, Бизни тинчлик учун курашга чорлаб.* «Шарқ юлдузи». *Баҳор бизни яна янги меҳнатга, ижодга.. чорламоқда.* «Саодат».

**ЧОРЛОВ** Чақирриш, ундаш. *Марҳумнинг тушидаги чорлови бир неча кунгача юрагини гаш қилиб юрди.* «Ёшлик». *Бу соғинч, бу чорлов [қизнинг] юз-кўзларида ўз ифодасини топади.* «Саодат».

**ЧОРМИХ** [ф. چارمىخ — тўртта мих; тўрт қиррали мих; ўтмишда жазолаш воситаси ва усули] Катта мих. *Отаси Афғонистондан олиб келган дандон сопли устара ярим очиклигича чормихга илиниб турарди.* С. Сиёев, Аваз.

**ЧОР-НОЧОР** [ф. چارناچار — истар-истамас, ноилож] рви. **1** Ноилож; истар-истамас. *Чор-ночор рози бўлмоқ.* ■ *Саид кўнгли гашланиб, ўрндан турди, чор-ночор галстугини тақди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

*Шавкат чор-ночор ўртоқлари билан хайрлашди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

**2** Муҳтожлик билан, муҳтожликда. *Чор-ночор кун кечирмоқ.*

**ЧОРОЙНА** [ф. چارآينه — тўрт ойна, кўзгу: совут; курол-яроғ] фольк. Тўрт парча ясси темирни бириктириб ясаладиган, зирҳли кийим устидан кўкрак ва елкага тақилладиган ҳимоя мосламаси. *Дубулға бошида, чоройна тўшида, худди яшин оққандай бўлиб, беклар тизилиб келяпти.* «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧОРПАЛАК** [ф. چارپالاک — тўртта палак] **1** Бодринг, қовун, гўза сингари ўсимликларда тўртинчи барг чиқарган ниҳол. *Гўзалар чорпалак бўлиб қолди.*

**2** Шундай ниҳоллар чиқариш даври.

**ЧОРПАҲИЛ** [ф. چارپهلو — тўртта томон(ли); семиз, тўла] Тўладан келган, яғрини кенг; гўлабур, миқти. *Чорпахил йигит.* ■ *[Ўртоғининг] Бўйи Маҳкамниқидан пастроқ, лекин чорпахил эди.* П. Қодиров, Уч илди. *Йигит дарвозахонага кириб кетди-да, чорпахилдан келган ўрта ёшли кишини бошлаб чиқди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

**ЧОРПОЯ** [ф. چارپايه — тўртта оёқ(ли); табуретка] Очик ҳавода ўтиришга, ётишга мўлжалланган, тўрт оёқли ва панжарали катта кенг ёғоч каравот, сўри. *Хола айвондаги чорпояга кўрпача тўшаб, чой дамлаб келди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Қизлар чорпояга чиқиб, кўрпачага ўтиргач, Ражаббой Сатторни ўчоқбошига чақирди.* Ў. Усмонов, Қисмат.

**ЧОРРАҲА** [ф. چارراه / چهارراه — тўртта кўча ёки йўл кесишган жой] **1** Транспорт қатнайдиغان кўчаларнинг кесишган, серқатнов, гавжум жойи; чоркўча. *Аҳмад бригадир чорраҳадаги светофорнинг сариқ кўзи ёниб турганда шошиб ўтиб кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *..чорраҳалардаги олабула тўсиқлар, семафор чироқлари жуда кўримли эди.* «Шарқ юлдузи».

**2** кўчма Ҳаёт, умр йўли; ҳаётдаги туб бурилишлар даври. *Умр чорраҳалари.* ■ *Аҳмадjonнинг ҳаёт чорраҳаларидан Адолат ғойиб бўлди-ю, бу чорраҳалар жуда-жуда зерикарли, файзсиз.. бўлиб қолди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧОРСИ, чорсу** [ф. چارسوق / چارسوق — тўрт томон; тўғри бурчакли квадрат; бозорда расталар кесишган майдон] **1** сфт. тар. Тўрт томони тенг тўртбурчак шаклидаги;

квадрат. *Чорси рўмол. Чорси ҳовуз.* ■ *Новдалари қирқилавериб тўмтоқ каллак бўлиб қолган қатор тут дарахтлари чорси карталарни ажратиб турибди.* Мирмуҳсин, Умид. *У каттакон чорси қийиқчанинг бир учидан тутиб силкипти.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**2 шв.** *от Белбоғ, қийиқча. Бобур мижжаларида йлтираган томчиларни ипак чорси билан артишдан истиҳола қилмади.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Мулла Чори, қўлида тупроқ солинган кўк чорси, Файбаровнинг ёнига келди.* М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

**3 шв.** *от Катта рўмол. Кампир негадир оқ сурп чорсисининг учини лабига қистириб олган, юзи сирлироқ кўринарди.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. *Қаршимда оппоқ чорсига ўралган.. бор дунёси фариштадай улғу сиймо турарди.* А. Нурмуродов, Уруш бевалари. *Юзларини тилим-тилим ажин қоплаган қайнонаси дока чорсисининг учларини кифтларига евагай ташлаган кўйи.. муштдек кичрайиб ўтирарди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

**4** Тарихий шаҳарларда: усти ёпиқ савдосотиқ жойи, яъни бозорнинг марказий, расталар кесишган жойи; умуман, савдосотиқ жойи. *Авазхон бундай қараса, шаҳар.. чорсу билан регистондан иборат экан.* «Гулшанбоғ». *Хивада чорсу дўконлари кўпроқ Ота ва Полвон дарвозалар кўчалари бўйлаб жойлашган эди.* «ЎЗМЭ».

**ЧОРСУПА** [ф. + а. چارصفا — тўрт(та) супа] Тўрт томонининг узунлиги бир хил супа. *Ҳовли саҳни оппоқ, чорсуна юзи, супа устидаги сўри ёғочлари оппоқ.* «Шарқ юлдузи».

**ЧОРТАНГ** [ф. چارتنگ — тўрт томони сиқик, камбар, зич] Қизғин, жўшқин, жонли (гап, суҳбат ва ш. к. ҳақида). *Чортанг суҳбат. Чортанг ўтириш.* ■ *Шоирнинг одатда суҳбат қурадиган хонасига кирганида, гап чортанг эди.* Ойбек, Навоий.

**ЧОРТОР** [ф. چارتار — тўртта тор(ли)] Тўрт торли мусиқа асоби.

**ЧОРТОҚ** [ф. + а. چارطاق — тўрт қиррали гумбаз; айвон] Хонларга, бекларга мансуб ҳашаматли бино; сарой, қаср. *Тунов кун Бадиуззамон мирзо ўз чортоқида.. бир мажлис тартиб бермишлар.* Ойбек, Навоий.

**ЧОРХАРИ I** Тўртта кесишувчи хариси бўлган, тўрт харили.

**Чорхари уй (ёки айвон)** Ўртадаги битта устунга таянувчи тўртта харили катта квадрат хона, айвон. *Катта, чорхари уйга кирдилар. Чол Жамшидни қўярда-қўймай тўрга ўтқазди.* «Ёшлик».

**2** Моллар турадиган бостирма.

**ЧОРЧЎП** [ф. چارچوب — тўртта ёғоч, тахта] **1** Тўртта тахтачадан ясалган рамка. *Дераза кўзлари, ром чорчўплари ва гишлари яна титради.* «Ёшлик». *Стол устидаги чиройли чорчўпга солинган, чоғроқ катталикдаги сурат.. беихтиёр киши ихтиёрини ўзига жалб этарди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

**2** бнк. Иморатнинг тўрт девори пойдевориға қўйиладиган тўрт тагсинч.

**ЧОРШАНБА** [ф. چارشنبه / چهارشنبه — шанбадан кейинги тўртинчи (кун)] Ҳафта-нинг яқшанбадан кейинги учинчи куни. *Пайшанбанинг келиши чоршанбадан белгили.* Мақол. ■ *Чоршанба — муродбахш кун, дейдилар.* Газетадан.

**ЧОРҚИРРА I** Тўрт қиррали. *Шавкат айвоннинг чорқирра устунини кучоқлаб, энасига зимдан қараб, жилмайиб тураверарди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

**2** Бугдой нави.

**ЧОТ** Икки сон ораси; бут оралиги. *Фозга эргашаман деб, чумчуқнинг чоти айрилибди.* Мақол.

**ЧОТМОҚ** фольк. Урмоқ, саваламоқ. *Аччиқлансам, отга қамчи чотарман..* «Алпомиш». *Ғайрат қилиб бу бекзот «Чух», деб қамчини чотди.* «Интизор».

**ЧОЧ** с.т. Соч, зулф. *Турқи яхши болам, сендан сўрайман, Чочи узун қизим, қайда борасан?* «Эрали ва Шерали».

**ЧОЧВОҚ** с.т. Сочбоғ. *Хотинининг кучи йўқ, Чочвоғининг учи йўқ.* «Кўшиқлар».

**Чочвоқ ўт** Пояси сутли ёввойи ўсимлик.

**ЧОЧИҚ I** с.т. Сочиқ, лунги.

**ЧОЧИҚ II I** Сочилган, сочилиб ётган; паришон.

**2 этн.** Тўйларда куёв, янги туғилган ёки хатна қилинаётган бола бошидан сочиладиган ва асосан, болалар талашиб-тортишиб териб оладиган майда пул, ширинлик ва ш.к.; сочқи. *Куёв поччангиз келди, қочингиз, Чочиқ чочингиз, йўлни очингиз.* Ф. Фулом.

**ЧОЧМОҚ** с.т. Сочмоқ; сепмоқ. *Эралихон подшо арава-арава танга-тилла чиқариб, Бўзўғлон подшонинг ўз иззати билан бошидан чочди.* «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧОЧОҚ** Сочоқ, попук. *Дастурхон чочоғи. Чочоқ гулли ўсимлик.* ■ *Минган оти тўбичоқлар, Найзада заррин чочоқлар.* «Гўрўғелининг туғилиши».

**ЧОЧОҚБОШ** Чочоқ бошли, супургисимон гулли ўсимлик.

**ЧОЧПОПУК** с.т. Сочпопук.

**ЧОЧҚИ** айн. **чочиқ** II 2. *Аскарнинг боши узра чочқилар чочилди.* «Ёшлик».

**ЧОШ I** Тозаланган ғалла, пахта ва ш.к.нинг хирмондаги уюми; уйилган ғалла, хирмон. *Қариндошингни ошга чақир, чошга чақирма.* Мақол. ■ *Ҳайдар ғалвирни олиб, чош бошига келиб тўлдирди.* С. Айний, Қуллар.

2 *рвш.* Лиммо-лим, лиқ тўла. *Яхшилаб ош дамлаб, ноз-неъматлару бизнинг ўзимиздан чиққанларини дастурхонга чош этиб, гурунгни гуллашиб юбордик.* М. М. Дўст, Лолазор. *Бир оз фурсат ўтиб, кампир уйга ҳам катта товоққа чош қилиб солинган гўшт кўтариб кириб кетди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

**Чош ғалвир** Йирик кўзли ғалвир.

**ЧОШГОҲ** [ф. چاشتگاه — тушгача бўлган вақт] Кун анча кўтарилиб қолган вақт. *Чошгоҳ вақти ўтиб, ота, туш бўлди.* «Интизор». Кун чошгоҳга бориб, туман бутунлай кўтарилди. «Ёшлик». *Ўша куни чошгоҳдан то ярим кечагача Темур беҳуш ётди.* Б. Аҳмедов, Улуғбек.

**ЧОШНИГИР** [ф. چاشنیگیر — татиб кўрувчи] тар. Хон ва подшоҳлар саройида: шоҳ оиласи ошхонасининг бошлиғи (шоҳга тайёрланадиган таомларни дастлаб татиб кўрувчи шахс).

**ЧОШ-ЧОШ** *рвш.* Тўла-тўла, лиммо-лим тўлдириб, тошириб. *Чош-чош тўрт пиёла гуруч.*

**ЧОҚ** айн. **чоғ** I. *Ўлимга ким тайёр турса ушбу чоқ, Олдинроқ ўлган, ё туғилган ўлик.* Х. Даврон, Қақнус. *Пайдо бўлди айни шу чоқда Тепаликда иккита одам.* Ҳ. Олимжон.

**ЧОҚЛАМОҚ** фольк. айн. **чоғламоқ.** *Қалдирғоч акасини отлантириб, от-анжомини чоқлаб, яхши бор, деб бул сўзни айтиб турди.* «Алпомиш».

**ЧОҚҚИНА** Кичикроқ, унча катта бўлмаган. *Чоққина хона.* *Ерга қалин кигиз тўшалган.* Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнги кунлари. *Мастура кекса бувиси билан Қоратошдаги чоққина ҳовлида яшарди.* Э. Аъзамов, Жавоб.

**ЧОҒ I** Вақт, давр; пайт, кез, кун, он. *Тонг чоғи. Терим чоғи. Шу чоғ. Айни чоғда.* *Ёш чоғим — олтин чоғим.* Мақол. ■ *Йигитлик йилларим ёдимга келур, Зарафшон бўйларин уйлаган чоғим.* Ғ. Гулом. *..қариган чоғимда бир замонлар беомон бой берилган вақтимнинг ҳам ҳиссасини чиқарсам, юзим ёруғ бўлса, деб уйлайман.* М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧОҒ II** Хурсанд, шод, яхши. *Қарға «қағ» этади, ўз вақтини чоғ этади.* Мақол.

**Димоғи (ёки кайфи, кўнгли) чоғ** Кайфияти жуда яхши. *Гўрўғли султоннинг димоғини чандон чоғ қилиб ёта берди.* «Маликана айёр». Қизлар, кайфи чоғ, гуғуллашиб, коридорга чиқшди. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. *Қассобнинг ўнг қаватида Самад чол, кўнгли чоғ, келгувчилардан ҳол-аҳвол сўраб кўяди.* «Ёшлик».

**ЧОҒ III** Ўлчови, ўлчами мўлжалдан кичик, кичкина. *Қадди чоғ.* ■ *Унинг [боланинг] жуссаси чоғ бўлса ҳам, чайир эди.* Газетадан. *Кўп ўтмай, ўртадаги чоғроқ столга дастурхон ёзилди.* «Шарқ юлдузи». *-Марҳамат, дўстлар, — деб дастёр йигит чоғроқ бир баркашда столга тўрт сих кабоб қўйди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

2 *Тор. Саҳни чоғ ҳовли.* ■ *[Йигитнинг] Этиги ҳам, қўлқопи ҳам ўзига чоғ эмас, катта.* А. Мухтор, Туғилиш.

**ЧОҒ IV: чоғ бўлиб турмоқ** Тайёр, шай бўлиб турмоқ.

**ЧОҒ V** Куч-қувват, қурб; имконият; истак. *Чоғим келмади.* ■ *Тоғай деворга беҳол суюнаркан, уларни қувиб этишга чоғи келмаслигини сезди.* «Ёшлик». *Энди қўйиб берсанг, одамни писанд қилмайдиган чоғи бор.* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

**ЧОҒИ I** мод. с. Афтидан, шекилли. *Бу йил қурғоқчилик бўлади, чоғи.* М. М. Дўст, Лолазор.

2 Тахминан; қарийб, чамаси; -га яқин. *Икки минг чоғи одам.* ■ *Алланарса деб пичирлади. Чоғимда, ўша икки сатрни такрорлади.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**ЧОҒИР** эск. Май, шароб. *Фироқ ўтида овунсам чоғир била не ажаб..* Бобур. *Уй эзаси пешвоз бўлиб.. чоғир — қирмиз шароб тутади.* Ҳ. Олимжон.

**ЧОҒИШТИРМА** Солиштирма, таққослама; қиёсий. *Чоғиштирма анатомия. Чоғиштирма грамматика.*

**ЧОҒИШТИРМОҚ** Бирор нарса, воқеа-ҳодиса, белги ва ш.к. ни бошқаси билан ўзаро таққослаб кўрмоқ; қиёсламоқ, солиштирмоқ. *Ўзаро чоғиштирмоқ. Икки вариантни чоғиштирмоқ. ■ Нозик Амакини хаёлан ўз дадасига чоғиштириб кўрди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Яна чоғиштиринг: сапча, чупчак, чақалоқ каби. «ЎТА».*

**ЧОҒЛАМОҚ I I** Ҳозирламоқ, тайёрламоқ, шай қилмоқ. *Соқи Мажнун кўк отни чоғлаб, эгарлаб олиб келди. «Нурали». Ўзимни йўлга чоғласам, Ҳар кимдан сўроқласам, Топарманми, болам, сени? «Ойсулув».*

**2** Ҳисобламоқ, ..деб ўйламоқ. *Хуррамбек! ..Э-э, ўзини қарийб Иброҳимбек билан тенг чоғлайди. Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнги кунлари. Йўл устида бундай жойда бўлибсан, Ўзингни ким чоғлаб, бобо, турибсан? «Интизор».*

**3** Тахмин, мўлжал билан аниқламоқ, мўлжалламоқ, тахмин қилмоқ. *Кўйнинг гўштини қанча чоғладингиз? ■ Акбарнинг гўлабурдай буй-бастига кўз қирини ташлаб, бир уришда қулатиш мумкинлигини чоғлади. Н. Қиличев, Чиғирӣқ. Азар ёшимни назарда тутаётган бўлсангиз, мени.. йигирма беш яшар чоғланг. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.*

**4** Мўлжалга олмоқ, кўзламоқ. *Хотин ҳарам дарвозасини чоғлаб борар эди. А. Қодирӣй, Меҳробдан чаён. Ўрлайверди самолёт Олис-олисни чоғлаб. Газетадан.*

**ЧОҒЛАМОҚ II** Ўзини ёки кимсани хурсанд қилмоқ; вақтини, кайфини ёки димоғини чоғ қилмоқ. *Подшо димоғин чоғлади. «Гулнорпари».*

**ЧОҒЛИ** Тахминан, қарийб, деярли; ..чамасидаги. *Элик чоғли аскар. Бир тонна чоғли юк. ■ Уни [секретарни] бирданига юз чоғли одам ўраб олди. «Шарқ юлдузи». Уттиз чоғли эркак-аёллар йиғиштиринмоқда эдилар. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.*

**ЧОҒЛИК I:** вақти (ёки кайфи, димоғи) чоғлик Хурсандлик, шодлик. *Одам деган вақти чоғликда ҳам, хафагарчиликда ҳам посангисини йўқотмагани тузук. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Вақти (ёки кайфи, димоғи) чоғлик қилмоқ* Хурсандчилик қилмоқ, хурсандлик, вақтихушлик билан вақт ўтказиб, кўнгилни ёзмоқ. *Даврон бу бемаъ-*

*ни таърифдан дилғашланиб, киноя билан: -Нега, вақти чоғлик қилиш учунми? — деди.*

**ЧОҒЛИК** Кичиклик; торлик. *Аммо Яшинимиз жуссаси бу нўстинлар учун чоғлик қилиб қолди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

**ЧОҒ** [ф. چاه — қудук; чуқур, ўра] **I** Чуқур ўра. *Бировга чоғ қазисанг, ўзинг йиқиласан. Мақол. ■ Зум ўтмай, пол ёрилиб, даҳшатли чоғ кўринди. «Ёшлик».*

**2** кўчма Қаър; оғуш. *Сен уни оқ қилдинг! Нега оқ қилдинг?! Розолат чоғига тушидинг юзтубан! «Ёшлик».*

**(Тагига) чоғ қазимоқ** Бирор кимсага зарар-заҳмат етказиш мақсадида зимдан ҳаракат қилмоқ. *Аслини сўрасангиз, ҳаммамиз бу дунёга меҳмонмиз. Лекин бандаси шуни билла-кўра туриб, бир-бирининг тагига чоғ қазийди. К. Яшин, Ҳамза. [Душманлари] Сўнг муллага қарши чоғ қазининг амалий томонларини гаплашдилар. «Ёшлик».*

**ЧУ** айн. чув **I**. Чу, қора тойчоғим! Чу, қора йўрғам! *Муродага қасд қилиб юзурган етур. У. Носир. Кейин эгарга ўтирдим-у, «чу, жонивор», дея эшакка хала босдим. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

**ЧУБУР** шв. Оддий, хашаки от. *Бир тулпорни нодон олса, Туёғидан эгар солса, Чубур қилиб миниб олса, Бедовнинг қадрин на билсин. «Гўрўғлининг туғилиши».*

**ЧУВ I** унд. с. Отни чоптириш, олдинга ундаш учун ишлатилади. *-Чув, ҳа! — деди, қамчи чотди, Урган қамчи симдай ботди. «Ширин билан Шакар» Чув, дейди тулпор отни, Оти қилди ғайратни, Гўрўғли шердай ҳайбатли. «Гулшанбоғ».*

**ЧУВ II** Арава ўқининг гилдиракни тутиб турадиган қулоғи; чув чўп.

**Чуви чикмоқ** Сири очилмоқ; ёлғони фош бўлмоқ. *Ёлғон гапнинг чуви чиқар. Мақол. ■ Борди-ю Маматовнинг чуви чиқадиған бўлса, менинг ҳам ҳолимга маймунлар йиғлаши турган гап. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

**ЧУВ III** Қиморда тўрт ошиқнинг ютқизиқ ҳолати (битта олчи, учта чикка ёки битта товва, учта пукка).

**Чув тушмоқ 1)** қиморда ташланган тўрт ошиқ чув ҳолатини олгани учун ютқизмоқ. *Очиқ кўксига уриб, ошиқ отади. Чув тушиб нечалар, кайф тарқатади. Ғайратий; 2) кўчма зарар кўрмоқ, зиён тортмоқ, фириб емоқ. -Тоза чув тушидик-ку! — Ортиқ чидамай, ўрнидан туриб кетди. М. Мансуров, Ёмби.*

**ЧУВАК I** Қотмадан келган, ориқ; кичкина, озгин. *Чувак бола.* ■ *Бош агроном рангар, чувак юз, бидиллаб гапирадиган йигит эди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Узоқ қишлоқларимиздан бирида Уста Хушвақт деган чуваккина одам яшайди.* Мирмуҳсин, Ясама гул.

**ЧУВАК II** Ёзлик енгил оёқ кийими; шиппак. *Ниҳоят, кимнингдир тақ этиб полга тушгани, сўнг енгил чувак судраган оёқ товуши эшитилди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

**ЧУВАЛАНМОҚ I** айн. **чувалмоқ 1.** *Чуваланган ип. Чуваланган бўйра.* ■ [Аёл] *Пойгакда чуваланиб ётган улама сочини олиб, ичкари уйга кирди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**2 айн. чувалмоқ 2.** [Нурбекнинг] *Хаёли чуваланмоқда эди.* «Ёшлик».

**ЧУВАЛАШМОҚ I** айн. **чувалмоқ 1.** *Маҳалла кўчаларида.. симёғочлар қийшайиб, баъзи ерларда электр, телефон симлари узлиб, чувалашиб ётарди.* Мирмуҳсин, Умид.

**2 айн. чувалмоқ 2.** *Баҳонаю сабаб ришталарининг қанчалар чувалашиб бораётганини сезаётган чиқарсиз?* М. М. Дўст, Лолазор. *Заргаров гапирарди-ю, лекин фикри қандайдир чувалашиб кетганини, айтадиган асосий гапи бу эмаслигини пайқаб турар, асабийлашар эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

**3** *Чуввос солиб ўралашиб юрмоқ (асосан болалар ҳақида). Оёқ остида чувалаша-верманглар!*

**ЧУВАЛМОҚ I** **Чувамоқ** фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Қўлида узилган чипор арқон, салласи чувалиб кетган Вафо аттор рўпарасида хансираб турарди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**2** *кўчма Аралаш-қуралаш бўлмоқ, қоришмоқ. Чувалиб кетган фикрлар. Чувалган хаёллар.* ■ *Чувалади ўйларим сенсиз, Хаёлимга тароқ ургайман.* А. Орипов. *Уй-хаёллар гирдобида онанинг фикри чувалгани-чувалган.* «Ёшлик».

**Гап (ёки сўз) чувалди** Гап кўпайди. *Оқсоқолларга бор-буд аҳволни билдириш мумкин эмас. Айниқса, энди гап чувалиб кетади.* О. Мухтор, Эгилган бош.

**ЧУВАЛЧАНГ** Ер остида яшовчи, ёмғирдан сўнг ер устига чиқиб, судралиб юридиган, умуртқасиз жониворлар гуруҳига мансуб узун қорамтир-қизғиш курт. *Боссанг, чувалчанг ҳам қимирлайди.* Мақол. ■ *Ариқ-*

*дан топилган ёлғиз чувалчанг ўрмалаб чиқаётган экан.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

**ЧУВАМОҚ I** Ёзмоқ, бўшатмоқ (коптокка, ғалтакка ўралган ёки калаваланган ип, сим ва ш.к. ҳақида). *Ғалтакдаги ипни чувамоқ.* ■ *Ҳакимжон акамлар актни гумдон қилибдилар. Калавангининг учи чувамасин, деб мени «Солор» ресторанига кўчирмоқчилар.* Б. Раҳмонов, Хўжайин кўчди.

**2** *Тўқилган нарсани титиб, суғуриб бузмоқ. Бўйрани чувамоқ.*

**Гап чувамоқ** Гап ковламоқ, гап-сўзни кўпайтирмоқ. **Гап чувайди** Гап айланади, гап-сўз кўпаяди. *Секин, секин гапир! Хотинлар эшитса, гап-сўз чувайди..* Ойбек, Танланган асарлар.

**ЧУВАТМОҚ** **Чувамоқ** фл. орт. н.

**Гап чуватмоқ** айн. **гап чувамоқ қ. чувамоқ.** *Миробид Муҳаббат тўғрисида ҳам унча-мунча гап чуватиб қўйди.* В. Ғофуров, Вафодор.

**ЧУВАШ қ. чувашлар.** *Чуваш тили. Чуваш аёл.*

**ЧУВАШЛАР** Россия Федерациясининг Чувашия (Чаваш) Республикасида ва унга қўшни ҳудудларда яшовчи туркий халқлардан бири. *Чувашиянинг шимолий қисмига келиб ўрнашган булғорлар билан фин-угор аҳолисининг аралашуви натижасида 15-асрга келиб чуваш халқи шаклланди.* «ЎЗМЭ».

**ЧУВВОС** Тартибсиз ғовур-ғувур гап, товуш; қий-чув. *Қизлар чуввос солиб кулади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Бир уй хотин чуввос кўтарди.* С. Аҳмад, Хукм.

**ЧУВИМОҚ I** Титкилаб юмшатмоқ, титмоқ. *Жун чувимоқ. Эски пахтани чувимоқ.*

**2** *Пахтани чаноғидан суғуриб чиқармоқ. [Аёл] Лавлагини қозондаги қуруқ сувга ташлаб қуйиб, керосин чироқ ёруғида саҳаргача кўсак чувиди.* С. Нуров, Нарвон.

**ЧУВЛАМОҚ I** «Чув-чув» деб, отни юришга ундамоқ. *Чувлаб от қўяди ул замон беклар.* «Маликаи айёр».

**ЧУВЛАМОҚ II** шв. Чувурлашмоқ, қий-чув кўтармоқ. *Ҳаммалари чувлашди, Боққа тезроқ етсак, деб.* «Маликаи айёр».

**ЧУВОҚ I** Чуваланган, чувалашиб, чалкашиб кетган. *Чувоқ ип.* ■ *У бошини қуйига энгаштирди ва чувоқ соқолини тузатиб, фикрда қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.



2 айн. **офтобчувоқ.** Исинди чувоқда қушлар. «Шарқ юлдузи».

**Чувоқ офтоб айн. офтобчувоқ.**

**ЧУВРИНДИ 1** Эски-туски, уавада, жулдур (асосан, кийим-кечак ҳақида). - *Чувринди чопончада эдинг, оёқларингда эски каллиш.. кўча четида ниста сотиб ўтирардинг, - деди Яхшибоев.* М. М. Дўст, Лолазор.

2 *кўча* Эски, жулдур кийимли одам; қашшоқ. *Наинки шу етимча чувринди ҳам эшонойи бўлиб, бизнинг қаторимизга қўшилса?! С. Анорбоев, Меҳр. Сен-ку бир чувринди эдинг. Энди одам бўлиб қолдингми? «Шарқ юлдузи».*

**ЧУВУЛЛАМОҚ айн. чувурламоқ.** Ҳамма чувуллаб, раиснинг гапини маъқуллади. С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Чувуллашар шодланиб қушлар.* Уйғун.

**ЧУВУР 1** Қоришиқ қий-чув, ғовур-ғувур гап, овоз; чуғур. *Кўчадаги хотинлар чувури, болалар йиғиси юрагига ваҳм соларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

**ЧУВУР II шв. айн. чубур.** *Шу ёмон чувур билан биздан илгари келибсан.* «Алпомиш».

**ЧУВУРЛАМОҚ** Тартибсиз, ҳар ёқдан сўзламоқ, ғовур-ғувур, қий-чув қилмоқ. *Қизлар кампирни алахситиш учун бирдан чувураб юборишди.* С. Аҳмад, Онажонлар.

**ЧУВУР-ЧУВУР** **Чувур I** с. такр. *Лак-лак одам. Чувур-чувур қилиб, алланималарни гаплашишади.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Чувур-чувур тўхтади.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

**ЧУВ-ЧУВ айн. чувур-чувур.** *Амаки дарвозани очиши билан болаларнинг чув-чуви эшитилди.* Газетадан.

**ЧУЙМОҚ фольк.** Овга қуш солмоқ; қуш солиб ов қилмоқ. *Шаҳодаси шунқор қувиб чуйиб юрганда, Хизматқор беклари тинч бўп ётарми? «Юсуф ва Аҳмад».* Беклар чуяр олтин кўлга қушини. «Юнус пари».

**ЧУК бол.** Ўғил боланинг таносил аъзоси.

**ЧУКБУРРОН** [чук + *ف. بران* - қирқиш, кесиш] *этно.* Хатна (ўғил) тўйида тўйнинг охирги босқичи, боланинг чуқини кесиш маросими. *Ўғлини чукбуррон қилдираётган экан.* Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

**ЧУКРИ шв.** Ровоч. [Хуррам:] *Тоғдан чуқри опкелиб сотишимни биласизми? «Ёшлик».* Рангон тоғнинг ҳақиқий чўққилари, чуқриллар тиғиз ўсган унгулар.. ҳали олдинда эди. Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

**ЧУК(У)РОН с. т. айн. чукбуррон.**

**ЧУЛДИРАМОҚ 1** Шалдирамоқ, шилдирамоқ. *Баҳор чоғи чулдираган ирмоқлардан.. Салом бўлсин саховатли йил бошига.* А. Орипов. *Жилғаларда сувлар настликларга шитоб билан чулдираб оқа бошлади.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Чулдир-чулдир, ёқимли овоз билан сайрамоқ. *Қир устида сўфитўрғай нозик чулдиради.* М. Мансуров, Ёмби. *..рўпарадаги қалин боғлар кўйида бижилдоқ қушларнинг чулдираб сайрагани эшитилади.* «Ёшлик».

3 Гўдакка хос гапирмоқ; бижирламоқ. *Жамалаксоч қизалоқ ботинкаси билан эшикни тепиб очиб, чулдираб, Жўрабек ака каравоти ёнига келди.* Мирмуҳсин, Қуламас қоя.

**Чулдираб қолмоқ** Кайфи ошиб ёки довдираб, тили гапга келмай қолмоқ. *Ичкиликка Иваннынгни энди иштаҳаси очилган пайтда Мутавалли маст бўлиб чулдираб қолди.* М. Осим, Элчилар. *Азимбойвачча икки пиёладаёқ чулдираб қолди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

**ЧУЛДИРАТМОҚ 1** Чулдирамоқ фл. орт. н.

2 «Чулдир-чулдир» овоз чиқармоқ (хуштак чалганда, чилим чекканда ва б. ҳолатларда). *Хуштакни чулдирашиб чалмоқ. Чилимни чулдирашиб тортмоқ.*

**ЧУЛДИР-ЧУЛДИР тақл.с.** Сувнинг оқиши, қушларнинг сайраши, хуштакнинг чалиниши ва ш.к. да чиқадиган овозни ифодалайди. *Сувнинг чулдир-чулдири.*

**ЧУЛИ-ЧУЛИ: чули-чули бўлмоқ** 1) бепартиб, бошбошдоқ бўлиб қолмоқ; 2) айн. **чулдираб қолмоқ қ. чулдирамоқ 3.**

**ЧУЛКИ** [р. чулки, бирл. - чулок < т. «чулғов, чулғамоқ» с. дан] Хотин-қизларнинг тиззадан юқоригача кийиладиган узун пайпоғи. *Капрон чулки.*

**ЧУЛОН шв.** Шулон, тугун оши. *Гўрўғлибек айтди: -Подшо деганнинг қаторида нори бўлади, Ҳамиша фуқароларга бериб турадиган чулони бўлади.* «Гўрўғлининг тугилиши».

**ЧУЛЧИТ с.т.** Гапга сира ҳам тушунмайдиган, гап уқмайдиган одам. [Фотима:] *Ҳеч бўлмаса насибангни олсанг-чи! Қандоқ чулчитсан! А. Қаҳқор, Оғриқ тишлар. [Малик:] Чулчитга ўхшаб нега гапга тушунмайсан? А. Кўчимов, Ҳалқа.*

**ЧУЛҒАМОҚ 1** Айлантириб, атрофлаб ўрамоқ, атрофига ўраб қўймоқ, ўраб чиқмоқ. *Нари-бери бўз салласини бошига чулғаб..*

дарвозадан ичкарига кириб бормоқда бўлган Сафар бўзчини махдум тўхтатди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Икромжон от жоловини эгар қошига омонатгина чулғаб, тол тагига келди.* С. Аҳмад, Уфқ.

**2** Қопламоқ, босмоқ, буркамоқ. *Хона ичини гира-шира қоронғилик чулғади.* «Ёшлик». *Нурбек эти увушганини, теграсини нимҳарир туман чулғганини пайқади.* «Ёшлик».

**3** *кўча* Рухиятини, вужудини эгалламоқ, банд этмоқ, қамраб олмақ. [Авазнинг] *Кўксини алам, кек, ифодасиз бир ўтли тугён чулғади.* С. Сиёев, Аваз. *Сунбулахон аяни кунни бўйи ваҳимали хаёллар чулғади.* Мирмуҳсин, Умид. *Шундагина бирдан Нурбекнинг вужудини қўрқув чулғади.* «Ёшлик».

**ЧУМАК I шв.** Жўмрак. *Нормат яна уйда қамалиб қолди, энди эски чориқларни ямаш, чумаги синган чойнакларни чегалаш билан овунар эди.* «Ёшлик».

**ЧУМАК II: чумак урмоқ** Ранг, тус олиб, қизариб пиша бошламоқ (эртапишар узум, чиллаки ҳақида). *Бизнинг томорқадаги чиллаки ҳамманикидан олдин чумак уради.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. **Чиллаки чиллакени кўриб чумак уради** Бир-биридан кўриб ўрнак олади, тақлид қилади, бири-биридан ўрганлади. *Чиллаки чиллакени кўриб чумак уради, дегандек Зебонинг шодон руҳи, қарашини Муҳаррамга кўча бошлади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

**ЧУМОЛИ** Оила, тўда бўлиб бир уяда яшайдиган кичкина ҳашарот; қумурска. *Қизил чумоли. Қанотли чумоли.* ■ *Эрта кузнинг илиқ, майин, тиниқ тунда чумолининг япроқлар устида ўрмалагани ҳам эшитилади.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Бир гал яримта бошоқни судраб кетаётган чумолини кўрганман.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**Чумоли бел** Хипча, ингичка белли, нозик бел.

**ЧУМОЛИЧА** *рвш.* Чумолидай кичкина, зиғирдай. *Шу замон кўзингиз олдида бирдан Кичик чумолича қолгуси Фарҳод.* А. Орипов. [Директор:] *Тушунаман, ҳаммамиз ҳам ёшликда ўт-олов бўлганмиз, кўзимизга фил ҳам чумолича кўринмаган.* «Ёшлик».

**ЧУМЧУҚ** Кўпинча хонадонларга яқин жойларда яшайдиган, ҳашарот ва дон билан озиқландиган кичкина қуш. *Чумчуқдан*

*қўрққан тариқ эмас.* Мақол. ■ *Чумчуқлар чирқиллайди — Шом бўлганга ўхшайди.* «Кўшиқлар». *Ёмғир ёғаетганда шодон шовуллаган тарнов ҳам, бўғотдаги чумчуқлар ҳам бир нимадан чўчигандай овозсиз қотди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

**Чумчуқ пир этса, юраги шир этади** Салга кўрқадиған, чўчийдиған, кўрқоқ одам ҳақида.

**ЧУМЧУҚКЎЗ** Меваси жингалак туклар билан қопланган, бир йиллик доривор ўсимлик. *Қийма навбахорда илк кўкариб чиққан отқулоқ, чумчуқкўз каби доривор гиёҳлардан тайёрланади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Унда митти-митти чумчуқкўздан тортиб кўнғир қўзигуллару оқсариқ бойчечаклар ҳам очилиб ётарди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**ЧУН** [ф. چون — қандай? нимага? айнан, худди; чунки] Худди, айнан, -дек, ўхшаб. *Кетиб тандин мадорим, гул юзим чун заффарон ўлди.* Ҳамза. *Кампир бир кун зор-зор чун абри навбахор йиғлаб.. мени бисёр тангликка солди.* Ғайратий, Довдираш.

**ЧУНКИ** [ф. چونکه — чунки, зероки] *сабаб боғл.* Бош гап билан эргаш гапнинг сабабий боғланишини кўрсатади; «негаки», «сабаб шуки», «зероки» маъноларини билдиради. *Ҷақимчилик ёмон иллатдир, чунки у туфайли одамлар ўртаси бузилади.* Газетадан. *Айниқса, стронций-90 хатарли, чунки у атом портлашларида ҳосил бўлади.* «Фан ва турмуш». *Янги сўзлар жуда кўп чиқди, чунки халқ оғзаки ижоди ниҳоятда бой.* Газетадан.

**ЧУНОН** [ф. چنان — шундай; шундай қилиб, шунчалик] *рвш.* Шунча, шундай, шу қадар, роса. *Чунон ҳаракат қилди.* *Чунон уринса ҳам бўлмади.* ■ *Одамлар-чи тўпланди шу он Фарёдига қиллолмай тоқат.* *Бир қамишни йиғлатиб чунон, Сўнг ўзлари қилдилар роҳат.* А. Орипов. *Хонадонга шоду хуррамлик тўлиб-тошган чунон.* Ҳабибий.

**ЧУНОНАМ** [асли чунон ҳам] *с.т.* Чунон ҳам, чунон. *Рўзиевнинг чунонам жаҳли чиқдики, асти қўяверинг.* «Ёшлик». [Бузоқ] *Ғазаб билан мўраганча, думини хода қилиб, чунонам югурди!* «Шарқ юлдузи».

**ЧУНОНЧИ** [ф. چنانچه — шундайки, шунчаликки, зеро] Яъни, масалан; жумладан. *У кўп тилни, чунончи, рус, инглиз, араб тилларини ўрганган.* ■ *Соч касалликлари*

бир неча хил. Чунончи, сочининг тугунсимон касаллиги халқ орасида «сув сиркаси» деб аталади. «Фан ва турмуш».

**ЧУРВАҚА** Майда-чуйда, ёш болалар. [Чори ота:] Ёнимда ейман, ичаман, деб тишини қайраб турган беш-ўнта чурвақам йўқ. С. Нуров, Нарвон.

**ЧУРР** тақл. с. Хуштак овозига ўхшаш товушларни ифодалайди. Қоровул бинодан югуриб чиқиб, «чурр» этиб хуштагини чалди. «Ёшлик».

**ЧУРРА** Ички аъзолардан бирининг ёки улар бир қисмининг, мас., ичакнинг осилиб, бирор бўшлиққа ички қорин пардаси билан туртиб чиқиб қолишидан иборат касаллик; дабба. Чурра умуртқалараро дискдан чиқадиган бўлса, бел ва оёқларга оғриқ беради, ҳаракат чекланади. «ЎЗМЭ».

**Чурраси тушмоқ** 1) чурра касаллигига йўлиқмоқ. Орқадан қудасининг «хўх», «хўх» дея кетмон уриб, лой ағдаринини эшитганида, кўздан ёш сирқиб чиқди: Чурраси тушиб қолмаса эди. А. Мухтор, Кумуш тола; 2) катта чиқим қилмоқ. Тўйнинг ўзи бўладими, унча-мунчанинг чуррасини туширади. Шухрат, Умр поғоналари.

**ЧУРРАК** I Ўрдадан кичикроқ, ов қилинадиган ёввойи қуш. Кун чиққунча ов қилди, шундай олғир қушлар ақалли бир чурракни олмади. «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧУРРАК** II: чуррак нон с.т. Кавказ халқларининг тўртбурчак шаклли тарам-тарам миллий нони.

**ЧУРУК** с.т. Эски, жулдур, чириб кетган. Чурук тўн. Чурук маҳси. ■ Чуруқ кўрпача ташланган сандиқ, палос — уйнинг бор жиҳози шу. «Ёшлик». Чурук костюм кийиб олган киши айниқса хириллаб кўп гапирарди. «Шарқ юлдузи».

**ЧУРУЛЛАМОҚ** «Чурр» этган овоз чиқармоқ (хуштак ҳақида). Узоқда хуштак чурралади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧУРҚ:** чурқ этмади Овоз чиқармади; оғиз очиб, бирор нарса демади, индамади. Йўлда Яхшибоев анчагача чурқ этмади. М. М. Дўст, Лолазор. Амакиси унча-мунчага чурқ этмайди, камгап. «Ёшлик».

**Чурқ этган товуш йўқ** Ҳеч қандай товуш эшитилмайди, жимжит.

**ЧУЧВАРА** Ичига қийма солиб тугилган, мантидан кўра кичикроқ хамир овқат. Кўк чучвара. Қовурма чучвара. ■ Чучвара жа-

ҳон пазандалигида кенг тарқалган таом ҳисобланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Вафо атторнинг келини бир лаган чучвара чиқарди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

**Чучварани хом санамоқ** Йўқ ёки амалга ошмайдиган нарсага ишонмоқ; хом ўйламоқ, хомхаёл қилмоқ. Сен чучварани хом санаб юрибсан, ука, дўст билан душманни ажратолмайсан. И. Раҳим, Ихлос.

**ЧУЧВАРАХОНА** Чучвара пишириб, хўрандаларга хизмат қиладиган махсус ошхона.

**ЧУЧИМОҚ** I Ширин тортмоқ, ширин бўлмоқ. Ҳолва деган билан оғиз чучимайди. Мақол. ■ Қисқаси, ҳозир ширин гапирган билан оғиз чучимайди, бу қуруқ гап бўлади. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Қизиб, доғ бўлиб тозаланмоқ. Энди отни совитмоққа киришди: тузини сувга ивтиб, отни ювди.. зиғир мойини чучитиб, ичига ишқор солиб ювди. «Гўрўғлининг тугилиши».

**ЧУЧИТИЛМОҚ** Чучитмоқ фл. мажҳ. н. Чучитилган мой ва қовурилган гўштнинг мазали ҳиди димоғларга урилди. Ойбек, Навоий. Қўшни ҳовлидан чучитилган жувоз мойининг исси келди. С. Аҳмад, Ҳукм.

**Чучитилган сув** Махсус йўл билан шўри кетказилган денгиз суви.

**ЧУЧКИРМОҚ** айн. акса урмоқ қ. акса. Илгари Аҳмадали устма-уста чучкирса, «ғўза гуллаяпти», деб башорат қилар.. эди. «Ёшлик».

**ЧУЧМАЛ** I Тузи ёки шираси меъеридан кам, маза-матраси йўқ; бадхўр, тотсиз, бемаза. Чучмал овқат. ■ [Нусратбек] Амунинг қизғиш-лойқа сувини эслатувчи чучмал қаҳвадан тотиб кўрди-ю, ичмади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 кўчма салб. Тайинли бир маъноси йўқ; бетайин, ноаниқ, дудмол. Чучмал жавоб. Чучмал гап. ■ -Шунинг учун ер юзида чучмал одам кўп-да, — деди йигит бармоқларини асабий ўйнатиб. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Рухсат айланг, о буюк зот, тиз чўкай сизга, Ҳар хил чучмал тавозедан йироқман гарчанд. А. Орипов, Йиллар армони. Дастёр йигит чучмалгина ишшайиб, арава-сини шийпон томон суриб кетди. «Ёшлик».

**ЧУЧМАЛЛАШМОҚ** Бачканалашмоқ, бачкана бўлмоқ; дудмоллашмоқ. -Бир аёл бор

экан, — деди Баширжон чучмаллиниб.. Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар.

**ЧУЧМЎМА** Эрта баҳорда очиладиган бинафшаранг, чочоқ гулли ўтсимон ўсимлик ва унинг гули. Ёнбағирларда худди бирор атайлаб сафсар сиёҳ тўкиби юборгандек, чучмўмалар шамолда силкинади. С. Аҳмад, Жимжитлик. Қизгалдоғу чучмўмалар билан қопланган ариқ уватиға беҳол чўқдим. А. Кўчимов, Ҳамза.

**ЧУЧУК 1** Аччиқ эмас, нордон эмас; ширин. Чучук олма. Чучук анор. ■ Чучук қалампир асосий дармондориларнинг манбаи бўлиб.. айниқса, С дармондорига жуда бойдир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Лимонли шарбатлар, чучук чойлар.. ўзининг ижобий натижасини кўрсатмасдан қўймайди. Газетадан.

**Чучук сув** Таъми яхши, ичимли сув (дарё, булоқ ва ш. к. суви ҳақида). Чучук сувни соғиниш туйғуси ҳали менга таниш эмас, лекин шу дақиқадан уни мен сеза бошладим. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

**2 кўчма** Кишига озор бермайдиган; ёқимли, кўнгилли, ширин. Бир аччиқнинг бир чучуги бор. Мақол. ■ Бир оғиз чучук сўз одамнинг кўнглини қанчалар кўтарди! Газетадан. Мени Юлдуз пари дейди, Тилим бордир болдан чучук. «Нурали».

**3 кўчма** Айрим товушларни (мас., «р» ни) тўла айта олмайдиган. Тили чучук бола. ■ -Насимжон Файзуллаев, — деди чучук тил билан секретарь ва гилам четига омонатгина ўлтириб, сўзини давом эттирди. Ойбек, О. в. шабадалар.

**ЧУЧУКЛИК 1** Чучук эканлик. Олманинг чучуклиги. Тилнинг чучуклиги.

**2** Ширинлик, қанд-курс. Чучукликка ўч одам. Чучуклик билан чой ичмоқ.

**ЧУЧУКМИЯ** айн. ширинмия.

**ЧУЧУКТОМОҚ** айн. ширинтомоқ.

**ЧУЧУТ:** чучут отмоқ Сайрамоқ (бедана ҳақида). Наврузий беданаларнинг пайдарпай сайрашлари кўжам келишига «Хушвақт, хушвақт» деб чучут отади. Ф. Фулом, Ёдгор

**ЧУШКИРМОҚ** шв. Акса урмоқ, аксирмоқ. Билинар-билимас чушқирди. П. Турсун, Ўқитувчи.

**ЧУҚУЛАМОҚ** Ўйиб, ковлаб, чуқур(ча) ҳосил қилмоқ; чуқурламоқ. Эркиндан садо

чиқмас, у бошини эгиб, қумни чуқулаб ўтирар эди. Газетадан.

**Ер чуқулаб ўтирмоқ кам қўлл. айн. ер чизиб қолмоқ (ёки ўтирмоқ) қ. чизмоқ.** Валижон.. бошини қўйи солганча, ер чуқулаб ўтирарди. О. Ёқубов, Ларза.

**ЧУҚУР 1** от Қазилган, ўйилган ёки табиий чуқурлик, ўйиқ; ўра. Бировга чуқур қазисанг, ўзинг йиқиласан. Мақол. ■ Бу ахлатларни тезда шупуриб, бир чуқурга тўкиб, устидан тупроқ тортиб.. А. Қодирий, Кичик асарлар. Кўчат келтириб, чуқурга қўяман, танасидан тутиб тураман, Яхшибоев ўртасига тупроқ тортади. М. М. Дўст, Лолазор.

**2 сфт.** Сатҳдан анча паст; чўнқир, теран. Чуқур дарё. Чуқур ҳовуз. Чуқур жарлик. ■ Бинонинг ранги униқиб кетган, кўҳна ёғоч дарвозаси олдидан чуқур ариқ оқарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**Елкамнинг чуқури кўрсин** «Бирор жойга ҳеч қачон қадам босмайман» деган маънода айтиладиган ибора. -Шу магазинни елкамнинг чуқури кўрсин, — деб жаҳл билан чиқиб кетди [қиз]. «Ёшлик».

**3 рвш.** Ичдан, ўпқадан тўлиб-тошиб чиққан ёки ўпқани тўлдирувчи. Қудрат «тушимми, ўнгимми?!» деб чуқур хўрсинди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Нигора чуқур нафас олди. «Шарқ юлдузи». Яхшибоев чуқур тин олди. М. М. Дўст, Лолазор.

**4 сфт.** кўчма Ҳар томонлама кенг, асосли, атрофли, теран. Чуқур маъно. Чуқур илмий текширишлар. ■ Олимнинг бу йилларда эълон қилган мақолалари чуқур таҳлилга эга эканлиги билан ажралиб туради. «ЎТА».

**5 сфт.** кўчма Кучли; беҳад катта. Чуқур қайғу. Чуқур сукунат. ■ Онанинг кўнглига чуқур ғашлик чўккан. «Саодат». Тайёрланаётган таомларнинг сифатидан ишчилар чуқур қониқиш ҳосил этишяпти. Газетадан.

**6 рвш.** Юзадан ичкарига, ич-ичига. Чуқур ботаверди юракка ханжар. Х. Даврон.

**7 рвш.** Мустаҳкам, қаттиқ. Ҳалима Носированинг беқиёс санъати, табиий ва бетакрор овози халқимиз қалбидан чуқур жой олди. «Саодат».

**ЧУҚУРЛАМОҚ** Чуқур қилмоқ, чуқур ковламоқ. Ўрани чуқурламоқ. Зовурни чуқурламоқ.

**ЧУҚУРЛАШМОҚ 1** Чуқур бўлмоқ, чуқур тортмоқ. [Қариянинг] Сийрак қошлари бир-икки наст-баланд бўлди, пешонасидаги толим-толим ажинлари чуқурлашди. «Ёшлик».

2 кўчма Кенгаймоқ, теранлашмоқ. Муҳаббати чуқурлашди. Билими анча чуқурлашди. ■ «Машраб», «Муштум» кулги мажмуаларимиз ҳажвияда унча чуқурлашолмайдилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

3 кўчма Жиддийлашмоқ, зўраймоқ. Муаммо чуқурлашди. ■ Марҳумнинг шахси аниқланиб, маълумотлар бирин-кетин кўпайган сари, масала янада чуқурлашиб, калаванинг учи кўринай демасди. «Ёшлик».

**ЧУҚУРЛИК 1** Чуқур жой; ўра, чоҳ. У [Султон тандирчи] битта-битта қадам ташлаб юради. Чуқурликлар, камарчалар олдида тўхтайдди. «Ёшлик».

2 кўчма Чуқур эканлик, теранлик. Уйғуннинг воқеавий шеърларида лиризмнинг, субъектив асоснинг чуқурлиги, эпик психологизмнинг кучлилиги ҳам шундандир. «ЎТА».

**ЧУҚУРЧА** Кичкина, пастак чуқур. Бильярд чуқурчаси. Юз чуқурчаси. ■ Девор остидаги чуқурчада қон кўпикланиб турар.. эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

**ЧУҒЗ** [ф. چغند / چغز — бойқуш] эск. кт. айн. **бойқуш**. Уфқи хонадонингда кулсин ҳар замон хуришиди бахт, Ҳар тараф тахти равонинг топмасин чуғз ошён. Ф. Гулом. Халқ ичида басе бўладум афсона, Чуғз янглиғ, сўрма, жошым вайрона. Муқимий.

**ЧУҒУЛЛАМОҚ** айн. **чуғурламоқ**.

**ЧУҒУР 1** айн. **чувур 1**. Бир зумда эшик болалар чуғурига тўлди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 тақл. с. Баъзи қушларнинг баравар сайрашидан чиқадиган қоришиқ овозларни ифодалайди. Қушларнинг чуғурини, булоқлар жилғасининг шилдираганини эшитгандек бўларди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧУҒУРЛАМОҚ 1** «Чуғур-чуғур» овоз чиқармоқ, «чуғур-чуғур» сайрамоқ. Қушлар ошён қуриш ташвишида чуғурлайди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси

2 айн. **чулдирмоқ 3**. Уч яшар бола нима эканини биласизми? Билмайсиз.. Кўчадан келганингда, тиззанга ўтирса, қўлчаси билан юзингни силаса, чуғурласа. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

**ЧУҒУРЛАШМОҚ 1** Чуғурламоқ фл. бирг. н. Қушлар чуғурлашмоқда.

2 Баравар гапириб шовқин кўтармоқ. Болалар чуғурлашди. ■ -Ёмон одаммас бу, — баъзилар яна чуғурлашади. Ш. Холмирзаев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

**ЧУҒУРЧУҚ** Қора патли, гала бўлиб юрадиган, ерда ва даратхта ҳаракатланишга мослашган, ҳашарот ва мевалар билан озикланидиган қуш. Ёз бўйи сон-саноксиз ҳашаротларнинг бошига етадиган чуғурчуқ бир кунда 1230 километр учиб ўтади. «Фан ва турмуш». Боғларда тонг ғира-ширасида чуғурчуқ, майналарнинг нағмаси авжга минади. С. Нуров, Нарвон.

**ЧУҒУР-ЧУҒУР 1** Чуғур 2 с. тақр. Ҳовли жимжит, фақат сатҳида насибасини тегиб юрган мусичаларнинг қўқусию чумчуқларнинг чуғур-чуғуригина жимжитликни бузади. «Ёшлик».

2 Қоришиқ ғовур-ғувур гап, овоз; чуғур-чуғур. Тушликка чиққан аёлларнинг чуғур-чуғури.. С. Зуннунова, Олов.

3 рвш. Ўзаро суҳбат, гурунг. Она-бола чуғур-чуғур қилиб, ошга дамтовокни бостиришгач.. ҳовлига тушишди. Газетадан.

**ЧУҒ** айн. **чув 1**. [Юсуф] Отни «чуғ» деб ҳайдаб ўтиб кетаверди. «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧУҒЛАМОҚ** «Чуғ» деб отни юришга ундамоқ.

**ЧЎБИР** шв. айн. **чубур**. Яхшибоев чўбирини тўрдаги охурга боғлаб, тумишуғига тўрва шди. М. М. Дўст, Лолазор. Оғажон, менинг ёдимга плугдан чиққан чўбир от тушди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

**ЧЎГИР 1** айн. **чўгири**.

2 айн. **чўкиртақ**.

**ЧЎГИРИ** Сарик ёки малларанг йўлли, олапўчоқ, эртапишар ширин маҳаллий қовун нави. Чўгири тилимидек олтинранг ой оҳиста сузар эди. «Ёшлик».

**ЧЎГИРМА** Хоразм ва Қорақалпоғистонда расм бўлган катта мўйна қалпоқ. Абу Наср елкасига ямоқ тушган бўз чопонли боланинг бошидаги кўтир чўғирмасига қараб, ўйга толди. М. Осим, Карвон йўлларида. Бошида улкан чўғирма, почапўстинининг этагини ҳилпиратиб Ўтар бобо келди. С. Сиёев, Аваз. Иккалови ҳам чўғирма, тўн ва чориқ кийган. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

**ЧЎЗАЛА** шв. Бор бўйича чўзилиб; узала. [Бузрукхўжа] Остига чала қуриган бедадан

тушаб, бошига ҳам катта бир боғини қўйиб, чўзала тушиб ётиб олди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

**ЧҶЗИЛМОҚ** Чўзмок фл. ўзл. ва мажҳ. н. Синов мударати раҳбарият томонидан яна бир ойга чўзилди. Йўғон чўзилар, ингичка узилар. Мақол. ■ Қўллар ошга чўзилди. М. М. Дўст, Лолазор.

2 Бўйин чўзиб, тик турган ёки ўтирган ҳолда гавда билан юқорига ёки бирор тарафга интилмоқ. *Нариги хонада шовқин эшитилди. Яхшибоев чўзилиб қараб, кечаги «элчи»ни кўрди. М. М. Дўст, Лолазор. ..пакана шофёр оёқ учида чўзилиб, орқа бортнинг илгасини кўтарар.. дадам бортни тутганча, унга кўмаклашарди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

3 Узунасига катта ҳудудни эгалламоқ, жойлашмоқ. *Бир тарафи — дашт, бир тарафи — тоғ, сойлиқлар ичида чилвирдай чўзилиб ётган қишлоқ экан. М. М. Дўст, Лолазор. Теналиқлар қишлоқ чегарасигача чўзилган экан. Газетадан.*

4 Бўйига узаймоқ, ўсмоқ. *Интизорликда бўйи чўзилиб, эси кириб, Саттор акасининг қадрига етадиган бўлиб қолади бу пичингчи пучуқ. А. Мухтор, Кумуш тола.*

5 Узоқ давом этмоқ. *Беҳаловат кеча унинг назарида анча чўзилди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. [Жарроҳ:] Олдиндан айтиб қўйяй.. даволаниш мударати бир йилгача чўзилиб кетиши мумкин. «Ёшлик».*

6 Узала тушиб ётмоқ. *Арқон чўзилиб ётибди. ■ Гулчеҳра ноилож уйга қайтиб келиб, ўрнига чўзилди. «Саодат». [Абдурахмонбой:] Мен жиндак чўзилмасам бўлмайди, иситмам бор. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

7 Чарчаб, ҳолдан тойиб йиқилмоқ. *[Директор:] Агар мен бир кун у қилган ишни қилсам, эртасига ишга чиқолмай, чўзилиб қоламан. «Ёшлик».*

8 кўчма Кўп, узоқ гапирмоқ. *Нотиқ роса чўзилди.*

**ЧҶЗИЛУВЧАН** Яхши чўзиладиган. *Чўзилувчан тоалар. Чўзилувчан модда.*

**ЧҶЗИЛУВЧАНЛИК** Яхши чўзилиш хусусиятига эгалик. *Модданинг чўзилувчанлиги. Толанинг чўзилувчанлигини текширмоқ.*

**ЧҶЗИНЧОҚ** Бўйи энига нисбатан анча узун; чўзиқ, узунчоқ. *Чўзинчоқ юз. Чў-*

*зинчоқ ҳовли. Чўзинчоқ қовоқ. ■ Аёли мулзам тортиб, мунғайиб қолди. Чиройли чўзинчоқ юзида ёноқлари ёнди. С. Нуоров, Нарвон. Гаванадан учган самолёт Чилининг чўзинчоқ харитаси бўйлаб учиб, қайсидир кўрфазни кесиб, Панамага тушди. М. М. Дўст, Лолазор.*

**ЧҶЗИҚ 1** айн. чўзинчоқ. *Чўзиқ юз. Чўзиқ стол. Чўзиқ супа. ■ Каталакдеккина ҳовли экан, икки-уч уй, охирида нураб ётган чўзиқ айвон — бор-йўғи шу. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

2 Узоқ давом этган ёки этадиган, узун, давомли (овоз, товуш, ҳайқирӣқ ва ш. к. ҳақида). *Чўзиқ овоз. ■ Олислаб бораётган паровоз, нола чеккандек, чўзиқ гудок чалди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

3 тлш. Узоқ, давомли талаффуз этиладиган. *Чўзиқ унли. Чўзиқ бўғин.*

**ЧҶЗИҚЛИК 1** Чўзиқ бўлишлик.

2 тлш. Талаффузнинг узунлиги, давомлилиги. *Унли товушларнинг чўзиқлиги.*

**ЧҶЗМА** Хамирни юпқа ёйиб, юзига пиёз, баъзан қийма солиб, ёгда пиширилдиган тансиқ овқат, юпқа. *Чўзма қилмоқ. ■ Бир оҳангаронликнинг тўйига келган нон, қатлама, чўзманинг ўзига тўққизта сандиқ тўлибди. М. Алавия, Тўйларимиз ҳақида.*

**ЧҶЗМА-ЧАЛПАК** Ёгда пиширилган юпқа хамир таомлар.

**ЧҶЗМОҚ 1** Тортиб узайтирмоқ, узайтмоқ. *Резинкани чўзмоқ. Хамирни чўзмоқ. ■ [Жайрона:] Полуфабрикат магазинидан музлатилган чучвара, гувалача қилиб тайёрланган котлет, ёғли хамир, чўзиб қўйилган лағмонларни опкелиб, пишириб юрган одамман. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

2 Уриб, пачақлаб, чиғирдан ўтказиб ёки бошқа бирор йўл билан узайтирмоқ, ёймоқ. *Симни болғалаб чўзмоқ. ■ Қоратой.. қизил чўғ бўлган темир парчасини болга билан гурс-гурс урар, яссилар, чўзар, қайирав эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 кўчма Бир гапни ҳадеб гапиравермоқ, гап чайнамоқ, эзмалик қилмоқ. *Отанг темирчи бўлса ҳам, гапни чўзма. Мақол. ■ -Гапни чўзманг, — жеркинди Ҳақназаров.. О. Мухтор, Эгилган бош.*

4 Қўлни, тана аъзоларини юқорига ёки олдинга узатмоқ, чўзилтирмоқ. *[Аваз] Қаламга қўл чўзди. С. Сиёев, Аваз. Тожинисо бегим нола билан кўкка чўзган қўлларини ерга*

ташлаб энгашиди. «Ёшлик. Креслога ўтириб, оёғини олдинга чўзди. «Саодат».

**5** Кўл узатиб, бирор нарсани бермоқ. Қараса, юзлари шафтолиқоқидай бурушиқ бир кампир қандолатфурушга кумуш танга чўзиб турарди. С. Сиёев, Аваз.

**6** Узайтирмоқ (муддат, вақт ва ш.к. ҳақида). *Ўқув йилини августгача чўзмоқ.* ■ *Ўша жойда.. элчихона ходимлари озгина койинган бўлиб, визасяни чўзиб беришди.* М. М. Дўст, Лолазор.

**7** Орқага судрамоқ, кечиктирмоқ, пайсалга солмоқ. *Экин кампаниясини чўзиб юборманг.* ■ *Шошилмасликнинг иккинчи, ҳам кучли сабаби, мумкин қадар тўйни узоққа чўзиб, шу воситада Анварни соғиш.. эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

**8** Иқтисод қилиб, тежаб-тергаб, кўпга етказмоқ. *Оз пул олса ҳам, чўзиб-чўзиб, уч кунга етказди.* ■ *Бу маблағни у [Тўғонбек] анча чўзди.* Ойбек, Навоий.

**Бўй чўзмоқ қ. бўй 1 3. Кекирдак чўзмоқ қ. кекирдак.**

**ЧЎЗҒИ** тлш. эск. Унли товуш ва унинг график белгиси (араб алифбосидан фойдаланилган вақтларда). *У [Саидакбар] ҳарфларнинг чўзғиларини эгри-бугри ёзарди.* С. Айний, Эсдалиқлар.

**ЧЎЗҒИЛАМОҚ** Чўзиб тортмоқ, тортқиламоқ; чўзиб-чўзиб узайтирмоқ. *[Омонни] Кўтариб боряпман-у, нуқул қулоғимни чўзғилаб ўйнайди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧЎК:** чўк тушмоқ айн. чўк(ка) тушмоқ қ. чўк(ка). *Чўк тушиб ўтирмоқ.* ■ *Вужуди қулоққа айланиб, Юнусхон онаси сари энгашиди, чўк тушди.* «Ёшлик». *[Амаки] Кўққис бандидан узилган шохдек гурсиллаб, кигиз устида чўк тушди.* Н. Қиличев, Чигирик.

**ЧЎКАР** айн. чўкарқанд. *Чўкар қовун мағзи кўм-кўк.. Шундай шарват-қандингиз манов ёқда қолади.* М. Қўшмоқов.

**ЧЎКАРҚАНД** Қовуннинг ширин бир нави.

**ЧЎКИК** Ичига кирган, чўккан, ботган; ботиқ. *Қобилжоннинг чўкик юзидан Қони қочди, сабри қолмади.* Ҳ. Пўлат. *Муаллима опа.. чўкик кўринадиган ўйчан кўзларини болаларга тикди.* «Ёшлик».

**ЧЎКИНДИ 1** Тинган суюқликнинг тагига чўккан куйқаси, тагида тўпланиб қолган лойқа. *Агар Орол денгизининг суви қуриб,*

*унинг сатҳидаги чўкинди тузларни қуюн учирса, бир қанча областларни метрлаб қалинликда туз қоплар экан.* А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

**2 геол.** Узоқ ўтмишда мавжуд бўлган, сув ҳавзаларининг тагидаги қолдиқлардан юзага келган тоғ жинслари. *Тоғ жинсларининг нураши натижасида, шунингдек, чўкинди тарзида бўлган экзоген конларда ҳам олтин учраса-да, лекин улар кўпинча саноат аҳамиятига эга бўлмайди.* «Фан ва турмуш».

**ЧЎКИР** айн. чўкиртақ. *Оёғимни чўкир тишиб, Давлатим сағана бўлиб..* «Юсуф ва Аҳмад».

**Чўкир тиш айн. чўкиртақ тиш қ. чўкиртақ.** *[Кампирнинг] Ора-сира қолган чўкир тишлари кўриниб кетди.* «Ёшлик».

**ЧЎКИРЛИК** Тикан қоплаган ер, тиканзор. *Чўкирликда яланг оёқ елганда, Сўнги пушмон наф бермайди, Юсуфжон!* «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧЎКИРМОҚ 1** Тиз чўктирмоқ, чўккалатмоқ (асосан туя ҳақида). *Туяни чўкириб минмоқ.*

**2 кўчма** Ўқситмоқ, чўктирмоқ. *Ярадорман, деб кўнглингни чўкирма.* «Юсуф ва Аҳмад». *Кўнглини чўкирма мендай бувишни..* «Интизор».

**ЧЎКИРТАК** Чақиртиканакдай ўткир синиқ-мертик шоҳ, илдиз, поя ва ш.к. *[Мустафо] Аввал сочилиб ётган чўкиртақларни эринмай териб ташлади..* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. *Бир-икки ёмғир кўрган чўкиртақлар кўнғир тус олган.* «Ёшлик».

**Чўкиртақ тиш** Чириган, еликкан синиқ-мертик тиш.

**ЧЎКИЧ** Қаттиқ тошлоқ ер, муз ва ш.к. ни қазिश, ковлаш учун ишлатиладиган, учи ўткир пўлат асбоб; метин. *Чўкич урмоқ.* ■ *Лекин фақат оёқ билан чиқмаслар тоққа, Арқон керак, чўкич керак, керак от-улов.* А. Орипов. *Биров чўкич билан заранг ерни юмшатади, тўп-тўп одам юқорига шағал ташийди.* «Ёшлик».

**ЧЎКИЧЛАМОҚ 1** Чўкич билан уриб бўшатмоқ, ушатмоқ, бузмоқ, қазимоқ, ковламоқ. *Кўмир чўкичламоқ.* ■ *Шу вақтда бир жинғилни томири билан чўкичлаб ковлай берди.* «Нурали».

**2** Болғалаб ишлов бермоқ. *Олам бўйи тарқалди шиор: Қиличларни қайта чўкичлаб,*

Биз уларни оловда ушлаб, Омоч, ўроқ қилайлик тайёр! М. Шайхзода.

**ЧҶК(КА): чўк(ка) тушмоқ айн. чўкка-ламоқ 1.** *Рустам бобо қиблага қараб чўкка тушди-да, пичирлаб, калима ўгира бошлади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Кампир уни [кийикни] эшик олдида қолдириб, ичкаридан пақир олиб чиқди-да, чўкка тушганча, пов-пов соға бошлайди. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

**2 айн. тиз чўкмоқ қ. тиз 1.** *Юзларингни майлига яшир, Керак эмас нозлар, имолар. Гўзалликнинг қошида ахир Чўкка тушган ҳатто худолар. А. Орипов.*

**ЧҶККАЛАМОҚ 1** Оёқларни тиззадан букиб, тиз ва оёқ кафлларига таяниб ўтирмақ, чўкка тушиб ўтирмақ, чўкка тушмоқ. *Султон пиён гиламга чўккалаб, майин, ингичка овозда гап бошлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ойсара шошилмай бориб, бешик ёнига чўккалади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Зулҳумор ерда чўккалаб ўтирганича, атрофга аланглади. М. Мансуров, Ёмби.*

**2** Бирор нарса таъсирида оёқлари букилиб, тиззаларга таяниб қолмоқ, тиз чўкмоқ. *Дадам, биров оёғидан чалиб юборгандек, чўккалаб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Ўша заҳоти ойимнинг қўлидан капгир учиб кетди. Бошидаги жун рўмоли елкасига тушиб, қорга чўккалаб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

**ЧҶКМА айн. чўқинди 1.** *Машинасозликда мос келувчи электролитлар йўқлиги сабабли теллурнинг электролитик чўкмаси шу вақтгача қўлланмай келарди. «Фан ва турмуш».*

**2** Ер сатҳининг чуқурлашиб, чўкиб қолган қисми. *Бухоро дельтасининг юзаси текис бўлса ҳам.. кичик-кичик чўкмалар кўп. П. Фуломов, Зарафшон этакларид.*

**ЧҶКМОҚ 1** Тиззаламоқ, чўкка тушмоқ. *Чўк, деса, туя ҳам чўқар. Мақол. ■ Унинг [қудуқнинг] ёнига чўккан нортуюни эса, бора-бора қум кўмиб, улкан туятепага айлантирибди. М. Мансуров, Ёмби.*

**Тиз чўкмоқ қ. тиз 1.** *Мард номардга тиз чўкмас. Мақол. ■ ..бир пешин чоғи пайкалда [Анвар] тиз чўкиб, Севаргулжон, мен сизни севаман, деди. Н. Қиличев, Чигирик.*

**2** Умуман, бирор жойга ўтирмақ. *Турди ғилай Малик муаллимнинг ёнига чўкди. А. Кўчимов, Халқа. Ранги ўчган ўриндиққа чўкканча, барглари тўкилган намчил новда-*

*ни томоша қиялман. «Ёшлик». Нурали ито-аткорлик билан супага чўкди. «Шарқ юлдузи». Ҳориганимдан ноилож тўнкага чўкдим. «Ёшлик».*

**3** Сатҳ, юзадаги дастлабки вазиятига нисбатан пастламоқ; ботмоқ; ич-ичига кириб кетмоқ. *Ер сатҳининг бир хил жойлари чўкиб, бошқа жойлари кўтарилиб туради. «Фан ва турмуш». Алимардон унинг.. ичига чўккан кўзларига бир лаҳза тикилиб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

**4** Тиниб, тагига ўтирмақ, тинмоқ (суюқликдаги аралашма, қуйқа ва ш.к. ҳақида). *Лойқа чўкиб, сув тиниқлашибди. Намақобнинг тузи тагига чўкиб қолибди.*

**5** Фарқ бўлмоқ, ботмоқ; сувга ботиб, оқиб ҳалок бўлмоқ. *Чўкаётган чўнга ёпишар. Мақол. ■ [Аёл] Беихтиёр мувозанатини йўқотиб, сувга чўкди. «Ёшлик».*

**6** кўчма Қадди, бўйи қисқариб, пастроқ, калтароқ бўлиб қолмоқ, қисқа тортмоқ. *Унинг [Баширжоннинг] бўйи бир қарич чўккандек, елкалари чиқиб, қомати олдинга энгашиб қолгандек эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Эрининг ранги докадек оқариб кетган, ўзи бир зумда чўкиб, кичкина бўлиб қолганди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Деворлар жим чўкаверди.. Х. Даврон.*

**7** Тепадан пастга тушиб, сатҳни қопламоқ. *Осмон юзини қоплаган қуюқ сарғиш чанг ерга чўкди. Мирмуҳсин, Фурбатдаги одам. Баланд тоққа чўқар қор. «Нурали».*

**8** Қопламоқ, ёйилмоқ. *Оқшом чўкди. ■ Тун оғиб, қоронғилик чўкди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Қишлоққа тун чўка бошлаганда, менга жиян саналмиш Зокир ишдан қайтди. «Ёшлик».*

**9** кўчма Эгалламоқ, ўрнашмоқ (руҳий ҳолатга нисбатан). *Онанинг кўнглига чуқур ғайлик чўккан. «Саодат». [Яхшибоев:] Мехр кейин келди, армонларим юрагимнинг тубига чўкди. М. М. Дўст, Лолазор. Хотира — унутилмас, унутиб бўлмас армон. Юрак қаърига чўккан хаёл. «ЎТА».*

**10** Маълум муддат давом қилмоқ. *Орага оғир жимлик чўкди. «Ёшлик». Сўхбат узил-либ, орага сукунат чўкди. «Саодат».*

**11** кўчма Руҳий тушқунликка тушмоқ. *Фарзандининг ўлимидан сўнг она анча чўкиб қолди. Газетадан. Эрининг хиёнати Фазилатни беҳад чўқтириб юборди. «Ёшлик».*



**12** кўчма Иқтисодий жиҳатдан танг аҳволга тушмоқ; орқада қолмоқ. У [Исмоилова] чўжиб қолган бир неча колхозни бирлаштириб, уларни кўтаришга раҳбарлик қилди. Н. Сафаров, Оловли излар.

**Кўнгли чўкмоқ** қ. кўнгил **1**. -Хариш деманг, отининг кўнгли чўкади, — деб Авазхон отининг сағрисини силади. «Гулшанбоғ». **Оқ туя чўкди** Биринчи, дастлабки қор ёғди.

**ЧўЛ 1** Ўсимлик жуда кам ўсадиган, доимий қуруқ ва иссиқ иқлимли, сувсиз бепоён дашт; сахро, биббон. Қизилқум чўллари. Қақроқ чўл. Бойсун чўли. Тома-тома кўл бўлур, Ҳеч томмаса, чўл бўлур. Мақол. ■ **Поезд Малик чўли бағрини тилиб борарди.** Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Мен бу чўллар қўйнида туғилиб топдим камол. А. Орипов. Чўл шамоллари, жумладан, гармсел ҳавони қуруқлаштиради. «Фан ва турмуш».

**2** кўчма кам қўл. Ташна, зор. Болага чўл хотин.

**ЧўЛИСТОН** Чўл-биёбондан иборат бўлган ер, қуруқ сахро. Амунинг ўнг қирғидаги бепоён чўлистонда бирдан-бири даҳшати воқеалар юз бера бошлади. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Сенинг босган изинг бўлган гулистон, Неча душман элин қилдинг чўлистон. «Маликаи айёр».

**ЧўЛИҚ** шв. Кичик чўпон, чўпоннинг ёрдамчиси. Ойчинор балоғатга етгач, уни Холиёрнинг чўлиғи севиб қолади. «Фан ва турмуш». Холбўта.. ўзим ана шу чўпонга чўлиқ бўлсам.. деб ўйларди. «Ёшлик».

**ЧўЛИҚЧИ** айн. чўлиқ.

**ЧўЛЛАМОҚ** Сувга ташна бўлмоқ; сувсамоқ, чанқамоқ. Чўллаб, оғзим қақраб кетди. Чўллаган ерлар. Чўллаган гўзалар. ■ Сахрода чўллаган ғариб йўловчи Бўтана сувни ҳам шарбат деб тотар. Уйғун.

**ЧўЛЛАНИШ** Қурғоқчил иқлимли ўлкаларда экологик тизимларнинг бузилиши: табиий ўсимликлар ва ҳайвонлар тури ва миқдорининг камайиши, тупроқ унумдорлигининг пасайиши ва ш.к. Дунёда 250 миллион киши чўлланиш жараёнидан азият чекмоқда. Газетадан. Минтақамизда ҳам чўлланиш давом этапти. Газетадан.

**ЧўЛЛИК** Чўлда яшовчи киши, чўл киши. Кўнгина маданий-маиший объектлар чўлликларга хизмат қиляпти. Газетадан.

**ЧўЛОҚ 1** Оёғи майиб; оқсоқ. Чўлоқ киши. Чўлоқ қуш. Чўлоқ бўлсанг ҳам, нўноқ

бўлма. ■ **Ибройим чўлоқнинг сўзларидан сўнг узунқулоқ маҳобатлар урчигани муқаррар.** М. М. Дўст, Лолазор. [Жувоннинг эри] Чўлоқ бўлса, девор ошиб, ўғирлик қилиб бўлмагандир. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**2** Қўли ёки оёғи йўқ; ногирон, инвалид. Қўли чўлоқ одам.

**3** с. т. Оёғи синиқ, синган (стол, стул ва ш.к. ҳақида). Чўлоқ стул.

**ЧўЛОҚ КЕТМОН** Дастаси калта ёки синган кетмон.

**ЧўЛОҚЛАНМОҚ 1** Оқсаб юрмоқ, оқсоқланмоқ, оқсамоқ. Тангриқул чўлоқланиб, кўзини ушлаб, бошқа сўқмоқ билан жарликдан чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. Дадам чўлоқланиб югурди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**2** Оёқ ёки қўлдан ажралиб, ногирон, инвалид бўлиб қолмоқ.

**ЧўЛОҚЛИК 1** Чўлоқ бўлишлик. Оёқнинг чўлоқлиги. Қўлнинг чўлоқлиги. Стулнинг чўлоқлиги.

**2** Оқсоқланиб юриш, оқсоқлик. У чўлоқлар, аммо чўлоқлик ва оғриқни жаҳл билан енгмоқчи бўлгандай, тўғри босишга тиришар, лексин зардаси бир неча қадамга етар эди, холос. Ойбек, Қуёш қораймас.

**ЧўЛП** тақл. с. Нарсаларнинг сувга урилиши, бўса олиш ва ш. к. ҳаракатлардан ҳосил бўладиган товушларни билдиради. Ҳовузда кичик балиқча «чўлп» сакраб, кумуш биқинини кўрсатди-да, сув юзида ҳалқачалар қолдириб кетди. С. Нуров, Нарвон. [Марат қизинг] Қулоғининг остигинасидан чўлп этиб ўтиб қўйди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

**ЧўЛПИ I** Аёлларнинг сочга тақиладиган ёки кўкракка тушириб юриладиган, кумуш ёки олтиндан ясалган зийнат буюми. Шол рўмол ўраган кадҳудо оналарнинг елкасида кумуш чўлпи жиринглайди. С. Сиёев, Аваз. Сора кампирнинг сочи учидаги чўлпилари шиқирлаб, юқорига кўтарилди. «Ёшлик». ..кекса киши бир жуфт кумуш чўлпи билан тиллақош ўтказиб, эвазига ярим халтагина ун олди. С. Анорбоев, Сайли.

**ЧўЛПИ II** шв. Човлисимон саватча. Лаққа балиқлар шу қадар кўпки, чўлпи.. сувга тикилса бас, тўлиб чиқаверади. Э. Самандар, Тангри кудуғи.

**ЧўЛПИЛЛАМОҚ** «Чўлп-чўлп» овоз чиқармоқ. Тош сувга чўлпиллаб тушиди.

**ЧҮЛПОН 1** (Ч — *катта*) *астр.* Ёруғ тонг юлдузи; Зухра, Венера. *Осмон элининг турфа-туман юлдузи кўндир, Хўбдир бариси, равшани — Чўлпон, ёзжакман.* А. Орипов.

**2** *кўчма* Гўзал, чиройли, шахло (кўз ҳақида). *Ҳайатиб қош, дилни ўртаб, кўзи чўлпоним келур. Уйғун. Шу чўлпон кўзларнинг буюк ҳурмати, Шу ақиқ лабларнинг рост сўзи дея, Сўйланг-чи, вафонинг надир қиммати, Сиз ҳам кутганмисиз бирор сония?! А. Орипов.*

**3** Чўлпон (хотин-қизлар исми).

**ЧҮЛП-ЧҮЛП** Чўлп с. тақр. *Онам мени бағрига босиб, юз-кўзим демай, чўлп-чўлп ўпа бошлади.* А. Кўчиров. Ҳалқа.

**ЧҮЛТОҚ 1** Юлинган, кесилган, калта, тўмтоқ. *Чўлтоқ дум.* ■ [Нормат:] Шариф отолмайди — қўли чўлтоқ. «Ёшлик». Чўпон бола яйловда зеркииб ўтирғанида, урушда кўрганларини чўлтоқ қалам билан бир парча қоғозга тушира бошлайди. М. М. Дўст, Лолазор.

**2** *кўчма* Нотўла, юмалоқ-ёстиқ, тўмтоқ. *Чўлтоқ жавоб. Иншони чўлтоқ қилиб қўйиб-сиз. Жавоб чўлтоқ бўлиб қолди.*

**ЧҮЛЯЛПИЗ** Ёввойи ялпиз, кийикўтлар туркумига мансуб бир йиллик ўт.

**ЧҮЛҚУВАР** Чўлни ўзлаштирувчи, кўриқ ерларни экиб обод қилувчи. *Чўлқуварларнинг фарзандлари ҳам яхши мактабларда ўқиши керак.* Газетадан.

**ЧҮМИЛМОҚ 1** Чиниқиш, даволаниш мақсадида ёки иссиқдан дарё, ҳовуз ва ш. к. сувига тушиб сузиб юрмоқ. *Умид мошкичирини туширди, ундан кейин анҳорга чўмилгани жўнади.* Мирмуҳсин, Умид.

**2** Ечиниб ювинмоқ. *Душда чўмилмоқ. Ҳаммомда чўмилмоқ.* ■ [Фотима:] Кечқурун Рашид абзининг мўрчасига борамиз.. Сизам юринг. Маза қилиб чўмилиб келамиз. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**3** *кўчма* Кўмилмоқ, чўммоқ, ботмоқ. *Океан ҳам нур қўйнида чўмиларди.* «Ёшлик» Шабнамга чўмилиб, кўз очар дунё. Газетадан.

**ЧҮМИЧ** Суюқ овқатни шопириш ва сузиш учун ишлатиладиган, узун дастали рўзғор асбоби; ёлоғи. *Ёғоч чўмич. Сирланган чўмич. Қозонда бўлса, чўмичга чиқар. Мақол. Туяни чўмич билан суғориб бўлмас. Мақол.* ■ ..қозонда сут қайнаган, сут чўмичда шопирилган, чўмичга қасмоқ ҳиди уннаган. М. М. Дўст, Лолазор.

**Чўмичда қоқмоқ** Бировнинг ҳақини, тегишини қоқиб, уриб қолмоқ. *-Хатто энг олийжаноб мақсадлар бўлганда ҳам, — дейди Юсунов, — оддий одамларни чўмичда қоқмаслик керак.* Газетадан.

**2** Бирор идишдан сув олиш учун ишлатиладиган, дастаси калта, ёғоч, металл ёки пластмассадан қилинган рўзғор асбоби. *Саид сув тўла чўмични узатаётганда, бир қултум сув отасининг сонига тўкилиб кетди.* «Ёшлик».

**Экскаватор чўмичи** Экскаваторнинг кум, тупроқ оладиган қисми; ковш.

**ЧҮМИЧЛАМОҚ** Чўмич билан сузмоқ ёки ўлчамоқ. *Хўрандалар сотувчининг атрофини ўраб, ерга чўққайиб ўтирибдилар. Ошпазлар [овқатни] чўмичлаб сузиб бериб турибди.* Ф. Фулом, Шум бола. *Хотин-халаж даладан чиқиб, ўчоқбошидаги катта флягадан чўмичлаб сув ича бошлади.* С. Сиеёв, Отлиқ аёл.

**ЧҮММОҚ 1** Суюқликка, сувга ёки юмшоқ нарасага ботмоқ, чўкмоқ, кўмилмоқ. *Сувга чўммоқ.* ■ *Саодат.. ич кўйлагига бир оз атир сепиб олгач, оқ чойшаблар орасига кириб, парёстиққа чўмди.* И. Раҳим, Ихлос. *Бир кун томчи бўлиб, абадият Денгизига чўмиб кетаман.* Уйғун.

**2** *кўчма* Берилмоқ, кўмилмоқ, ботмоқ. *Хаёлга чўммоқ.* ■ *Мунчоқ кўзларингни тикиб турардинг, Чўмсам хаёлларга гоҳо, каклигим.* А. Орипов. *Хаёлга чўмган кишига олдидаги ҳақиқатдан йироқларда бўлган хаёлий ҳур-ғилмонлар ортиқча лаззатликдир.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

**3** Юзага келмоқ; қарор топмоқ; чўкмоқ. *Ёдгор жиддий сукунат чўмган залга қараб қўйди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

**4** *кўчма* Кўмилмоқ, қопланмоқ. *Қийғос гулга чўмар ҳар битта оғоч.* «Саодат». *Аброр ой нурларига чўмган саҳродан қайтаётиб, ўзини худди.. ой сатҳида кетаётган одамдек ҳис этди.* О. Мухтор, Эгилган бош.

**ЧҮНГ** [хит.] *шв.* Катта, улкан; зўр; кучли. *Чўнг харсанг. Чўнг гавдали. Чўнг дарё.* ■ [Яхшибоев] Сездики, Кўзбойнинг дардлари чўнг. М. М. Дўст, Лолазор. *Уқиши чўнг бувам бўладилар-да! Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар. Билаги чўнг баҳодир ночор қолган шоҳни опичлаганча, хатарсиз жойга етказилади.* А. Дилмуродов, Фано даштидаги қуш. *Нақадар*

сулувсан, нақадар инжу, Эй, сен шимол юртин чўнг ўрмонлари. А. Орипов.

**ЧЎНТАК 1** Кийимнинг пул ва б. зарур енгил нарсалар олиб юриш учун тикилган сиртқи ёки ички халтачаси; кисса. Ён чўнтак. Устки чўнтак. Соат чўнтак. ■ Бирор жойда топилса ногоҳ гавҳар донаси, Чўнтаги тешик ҳар ким даъво қилган ҳамиша. А. Орипов.

**Чўнтагидан тушиб қолган с.т.** Бировлардан қолиб кетган; сийқаси чиққан. Қачонлардир Фарбнинг чўнтагидан тушиб қолган одатларни «янгитдан» урф қилишимизга ҳожат йўқ. Газетадан. **Чўнтак дафтар** Ёнда олиб юриладиган, зарур маълумотлар ёзиб бориладиган кичик дафтарча; ён дафтар. Элмурод Ойимхон ва Гулсум тўғрисида гапирганда, Алексей Иванович бу номларни чўнтак дафтарига ёзиб олди. П. Турсун, Ҳукутовчи.

**2 кўчма с. т.** Кимсага тегишли маблағ, пул. Ўз чўнтагидан сарф қилмоқ. Бировнинг чўнтагига тушмоқ. ■ Соябон дегани ҳам қиммат матоҳ экан. Чўнтак кўтармади. А. Нурмуродов, Уруш бевалари. Чўнтак чатоқ. Чўнтак қачон Қайта қураб ўзини? О. Матжон.

**ЧЎНҚАЙМА** Ўзбекча курашда қўлланадиган усуллардан бири. Чўнқайма — энг нозик санъат. ■ Борди-ю, полвон чўнқаймани эплай олмаса, ўзи мағлуб бўлади. Т. Мурод, Қўшиқ. Бўри полвон Утан полвонни чўнқаймага олиб урди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

**ЧЎНҚАЙМОҚ 1** Оёқларни тиззадан букиб ва икки оёқ панжасига таяниб ўтирмоқ. Кумушбиби ариқ бўйидаги бир ўринни кўзлади-да, сакраб, нариги юзига ўтди ва чўнқайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

**2** Орқа оёқларини букиб ўтирмоқ (ҳайвонлар ҳақида).

**ЧЎНҚИР 1 с.т.** Чуқур, теран. Чўнқир ҳовуз.

**2** Чуқурлик; ўра. Полк йўлга шай, саросима йўқ эди, Шунда Али чиқиб келди чўнқирдан. А. Мухтор.

**ЧЎП** [ф. چوب — дарахт, ёғоч; хода; ҳас-са] **1** Новда, шох бўлаги; ингичка, узун тараша, ёғоч парчаси. Ота узун чўп билан ишиша тубини ковлаштира туриб, саволомуз тикилди. «Ёшлик». Даврон тоға яктаги ёқасидан зирк дарахти чўпидан йўнилган тишковлагични олиб.. тиш ковлашга тушди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

**2** Бирор мақсад учун махсус тайёрланган таёқ(ча). Ноғора чўп. Лангар чўп. Гугурт чўпи. ■ [Ноғорачи] Ноғора чўпи билан ноғорани эмас, худди ўзига ўхшаш бир йигитнинг қалбини савалаганини билмай қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

**3** Молга овқат бўладиган қуруқ ўт, хас-хашак (беда, пичан ва ш. к.). Уй эгаси Муқимийни ётқизиб, дарғанинг отиса яна нича чўп солгач, кўча эшикни тамбалаб, оёқ учида ичкарига кириб кетди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

**4** Ўсимлик, гиёҳ. Норинда сув бор экан, Чўллар сувга зор экан. Чўп битмаган биёбон, Сув келса, гулзор экан. «Қўшиқлар». Мен бу кун дўстларимга афсус-надомат билан Ерга чўп қадамаган амирлардан сўйлайман. А. Орипов.

**Арининг инига чўп суқмоқ** Тинч ҳолатни бузиб, ўзига зарар қилмоқ. Охир-оқибат, зангарнинг қилиб юрган ишини қаранг. Арининг инига чўп суқади-я. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Кўзига чўп солмоқ** (ёки ташламоқ) қ. кўз. **У ердаги чўпни бу ерга олиб қўймайди** Ҳеч иш қилмайди; оиймитилла. **Чўп бўлиб кетмоқ** (ёки қолмоқ) Озиб кетмоқ, ориқлаб, қилтириқ бўлиб қолмоқ. Фазилат онанинг аҳволи оғирлашиб бораверди. Ранги сарғайиб, озиб, чўп бўлиб қолди. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Чўп тушди** Орага совуқчилик, хиралик тушди, иш бузилди. **Ширин суҳбатга чўп тушди.** ■ [Ҳасанали] Отабекдаги бу ҳолларнинг сирини билгандек, муҳаббати орасига чўп бўлиб тушган кейинги уйланиши аламидан, деб қарор қилиб қўйган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Чўпдан ҳадик олмоқ** Ҳар нарсадан ҳадик олмоқ, шубҳа қилмоқ, ҳадиксирамоқ, кўрқмоқ. [Салмонов] Хулосаларга қараб иш кўриш лозимлигини унутдим, чўпдан ҳадик олдим.. ҳар ҳолда, иш жуда сусайиб кетган эди. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. **Кўй оғзидан чўп олмаган** қ. қўй.

**ЧЎПИЛЛАТМОҚ** «Чўлп-чўлп» овоз чиқармоқ. У [Нигора] онасининг бўйнига осилиб, у юзидан-бу юзидан чўпиллатиб ўпа бошлади. С. Аҳмад, Пойқадам.

**ЧЎПОН** Яйловда майда мол боқувчи киши. Раимбой таёқ олиб, чўпон бўлмоқчи эмиш. Н. Норматов, Исмоил тоға тарозиси. [Ошно] Ҳеч кимга айтмасдан, тоғдаги чўпон танишининг ўтовида яшади. М. М. Дўст, Лолазор.

**ЧҰПОНЛИК** Яйловда майда мол боқиш билан шуғулланиш, чўпон касби. *Шоирлик ёдимдан чиққан маҳали Чўпонлик йилларим тушар эсимга.* А. Орипов.

**ЧҰПОН-ЧҰЛИҚ** Чўпон ва чўлиқлар. *Брезент кана остида беш-ўн чоғли чўпон-чўлиқ кўйларнинг жунини қирқишаётган эди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

**ЧҰПСА** махс. Тайёр ип ёки ипак тутамлари ўраладиган, узунлиги бир метргача бўлган силлиқ таёқ. *Дадаси ярим чоракли қозонда пилла қайнатар, ёғоч чўпса билан ипак учини илнтириб олиб, калава қилаётган бўларди.* С. Анорбоев, Сайли. *Дераза тагидаги бошқаси чўпсага ипак ўрамоқда.* С. Анорбоев, Сайли.

**ЧҰПХИНА** Ёввойи хина; хинадошларга мансуб бир йиллик бегона ўт.

**ЧҰПЧАК I I** Топишмоқ, жумбоқ. *Чўпчак топар ўйнамоқ.*

2 Халқ оғзаки ижодида: ҳикоя, эртақ, ушук. *Нега зерикасан энди? Бир йил-ярим йил най чалиб, чўпчак айтиб бериб юраман.* Ҳ. Фулом, Машғал.

**ЧҰПЧАК II** Ёқиладиган майда қуруқ шох-шабба, хас-чўп. *Юнус ота шитирлатмасдангина чўпчак териб юрийди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

**ЧҰПЧАКЧИ I** Топишмоқ тўқувчи, топишмоққа уста одам.

2 Эртақ айтувчи, халқ эртақларини яхши биладиган ва таъсирли қилиб айтувчи одам; эртақчи.

**ЧҰРИ** тар. 1 Қул хотин; тутқунликдаги аёл. *У қишлоқларда фақат қиз чўрилардан қирқ нафар бўлиб, уларга эгалари кўп зулм қилар эканлар.* С. Айний, Эсдалиқлар.

2 Хизматкор хотин; оқсоч. [Жамила:] *Мен сизни ўла-ўлғунча дуо қилай, лойиқ кўрсангиз, чўрингиз бўлиб, эшигингизни супурай.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

**ЧҰРИЛИК** Чўри бўлишлик; оқсочлик, куллик. [Бой:] *Бу нозанин увол!* [Жамила:] *Чўриликка эмас, бекачликка арзийди-я!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. [Фотима:] *Мен сизга айтсам, муҳтожман, бу ерда чўрилик қилиб, ойига саккиз фунт оламан.* Мирмуҳсин, Нил устида ой.

**ЧҰРТ** рвш. Кескин, шарт, шартта. *Чўрт ўғирилмоқ. Чўрт кесиб запирмоқ. Чўрт синиб тушмоқ. Чўрт жавоб.* ■ *Улар кўчани чўрт кесиб, рўбарўдаги қўрага қараб юра бош-*

*ладилар.* Ф. Фулом, Шум бола. *Матпанонинг эти увушиб, чўрт бурилди.* С. Сиёев, Аваз.

**ЧҰРТАН:** **чўртан балиқ** Дарё ва кўлларда яшайдиган, майда, ўткир тишли йиртқич балиқ. [Ҳовуздаги] *Зоғора балиқ, чўртан балиқ, лаққа балиқлар гоҳ сув юзига чиқиб.. гоҳ билтанглаб ўйнаб, шўнғиб кетарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

**ЧҰРТКЕСАР** Шартта гапирадиган, айтадиган. *Мен тоғамнинг ҳаққўй, талабчан, ўрни келганда чўрткесар одамлигини илгаридан билардим.* «Шарқ юлдузи».

**ЧҰРТТА** кам қўлл. айн. **чўрт.** *Гўрўғли Бадкирга тармашиб туриб, иягига бир шохлади, тиши тилини чўртта қирқиб ўтди.* «Гўрўғлининг туғилиши».

**ЧҰТ I** [р. счёты – пул ҳисоб-китоби; ҳисоблашни амалга ошириш мосламаси] 1 Бухгалтерияда, идораларда қўлланадиган, тўртбурчак рамкага маҳкамланган темир симларга тизилган доналарни суриб, қўшув ва айирув амаллари бажариладиган содда мослама. *Чўт қоқмоқ. Чўтга солмоқ.* ■ *Кексагина одам дамодам шақиллатиб чўт қоқарди.* Мирмуҳсин, Яширинган куч. *Бухгалтерия хонасидаги чўтларнинг шақ-шуқи, одамларнинг узук-юлуқ заплари энди аниқроқ эшитиларди.* Газетадан.

2 Мўлжал, тахмин, ҳисоб. [Ғофир:] *Менинг чўтимда ҳаммаси бўлиб беш юз сўмдан ошмас эди-ку? Ёки адашдингизми экан-а, бой ота?* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

**Чўт бермайди** Фойда бермайди. -*Тракторларимиз ёмон эмас, лекин «универсаллар» бир оз чўт бермай қўйди.. – деди Икромжон.* И. Раҳим, Хислат. **Чўт эмас** Писанд эмас, ҳеч нарса, ҳеч гап эмас. [Нурмат тоға:] *Пулни-ку, тўлайсан. Сенга пул чўт эмас.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

**ЧҰТ II** шв. Теша. *Дарахтларни чўт билан, болта билан қирқиб, ўтни ёқиб, фамили чойни дамлаб, эгарини курси қип, аслаҳасини ерга қўйди.* «Юсуф ва Аҳмад».

**ЧҰТАЛ** Қимор ўйинларида ютган томондан олинадиган пул, улуш. [Абдулқаҳҳорнинг] *Қорнига ейдирган овқат учун топадирган ақчаси қиморбозлардан чўтал бўлиб қолган эди.* Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Улуш, ҳисса. *Кўзибой чол ана шу иши учун мол эгасидан чўтал олади.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

**ЧЎТАЛЧИ** Қиморда ютуқдан чўтал олувчи одам. *Қиморни бошқарадиган чўталчи ютган томондан ўн сўмга бир сўм олиб турар, баъзан чўтал пулдан ютқазганларни, қарз бериб, «кўтариб» қўяр эди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.*

**ЧЎТИР 1** Чечак, кўтир ва ш.к. нинг изи қолган. *Соҳиб хунук: чечак туфайли Юзи чўтир, сўқир бир кўзи. Уйғун, Тонг кўшиғи. Айни суҳбатда ҳозир бўлган чўтир ҳисобчи масҳараомуз тиржайдики, Яхшибоев бунда бошқачароқ бир синоат борлигини пайқади. М. М. Дўст, Лолазор.*

**2** Ғадир-будур, ўнқир-чўнқир. *Чўтир ёнғоқ. ■ Чўлнинг чўтир бетиди чалакамчатти ўсган янтоқлар қуриб, сарғайиб ётибди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.*

**ЧЎТКА** [р. щётка – чўтка] **1** Нарсаларни ювиш, тозалаш учун ясси дастага тартибли қилиб маҳкамланган қил толаларидан ёки симлардан иборат буюм. *Қил чўтка. Тиш чўтка(си). Кийим чўтка(си).*

**2** Соч, қош, киприкни бўяшда ишлатиладиган, кичик дастасига қилсимон толалар ўрнатилган пардоз буюми. *Шифтгача етган каттакон тошойна олдиди атируяю турли бўёқлар, қош бўяйдиган чўткадан тортиб, тирноқ оладиган асбоблар – ҳаммаси бетартиб сочилиб ётибди. Мирмуҳсин, Умид.*

**3** Бўяш, оқлаш учун кўпинча қилдан ясаладиган асбоб; мўйқалам. *Бўёқчилик чўткаси. ■ Уста қорамой, чўтка ва бошқа хил асбоблари турадиган ёғоч сандиқдан қоғозга ўроғлиқ бир нарса чиқарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

**ЧЎТКАЛАМОҚ** Чўтка билан тозаламоқ. *Кийимларни чўткаламоқ. ■ Ундан кейин [Нафиса] уйдан эрининг костюмини олиб чиқиб чўткалайди. Мирмуҳсин, Топилган хусн.*

**ЧЎТЛАМОҚ** Мўлжалламоқ, чоғламоқ; мўлжаллаб, чоғлаб кўрмоқ. *Имкониятларни чўтлаб кўрмоқ. ■ Шивир-шивирга кўра, йигитлар Латифбойни ўлгудек дўпнослаш, умуман.. ўша қиз номини бошқа тутмайдиган қилиб қўйишни чўтлаган эдилар. «Ёшлик».*

**ЧЎХ** кт. Катта; кўп; жуда. *Душман бўлса, чўх савдолар солайик, Ажал етса, ўққа учиб ўлайик. «Юнус пари». Ёшлик – бу умрнинг бетакрор фасли, Жўшқин ва оловли, чўх гўзал чоғи. «Ёшлик».*

**ЧЎЧАНГЛАМОҚ** шв. **1** Чўчиб, қўрқиб қочмоқ, сакрамоқ. *Сигир чўчанглади.*

**2** салб. Бирдан асабийлашиб кетмоқ; асабий ҳолда аччиқ гаплар айтмоқ. *Искандарнинг гапини ҳеч бир оғир олмайдиган одам ўша кунни чўчанглаб кетди. М. Мансуров, Ёмби.*

**ЧЎЧИМОҚ 1** Бехос ташқи ёки ички таъсирдан сакраб, сапчиб тушмоқ, сесканмоқ. *Чўчиб уйғонмоқ. ■ Пешайвонда баногоҳ телефон жириглаб, [Искандар] чўчиб тушди. М. Мансуров, Ёмби. Ориққина бир бола машина товушидан чўчиб, йўл четига чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. [Яхшибоев] Хаёлига келган қалтис фикрдан чўчиб тушди. М. М. Дўст, Лолазор.*

**2** кўчма Қўрқмоқ, ҳадиксирамоқ; шубҳаланмоқ. *Қийинчиликлардан чўчимоқ. ■ Гоҳо ваҳималар бағрингни тилиб, Роса чўчитади, юришмас ишинг. А. Орипов. [Муҳсина] Ўғли талоқ айтса, келин уйдаги лаш-лушларни талоққа қўшиб кўтариб кетишидан чўчийди, холос. М. М. Дўст, Лолазор.*

**ЧЎЧЧАЙМОҚ** Аразлаган, хафа бўлган, ҳазиллашган, хуштак чалган вақтда бир оз олдинга чўзилмоқ (лаб ҳаракати ҳақида). *Ойиси уни [Хуршидни] зўрға қувиб тутаркан, қиқир-қиқир кулар, лабларини чўччайтириб, аллақандай овозлар чиқарарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Вазира аразлагандек, чўччайиб қаради. «Ёшлик».*

**ЧЎЧҚА 1** Гўшт ва ёғ олиш учун боқилладиган жуфт туёқли, калта оёқли, йирик сутэмизувчи уй ҳайвони. *Ёввойи чўчқа. Хонаки чўчқа. ■ [Бола] Девордан ошиб қараб, хир-хир овоз чиқариб, пўчоқ титкилаётган уч-тўртта чўчқани кўрди. «Ёшлик».*

**2** сўк. Аблаҳ, ҳайвон. *[Ишчи:] Мана, Ис-мат деган янги директор келди. Шу тузукми деб ўйловдик. Ғирт чўчқа экан. «Ёшлик».*

**ЧЎЧҚАБОҚАР** Чўчқа боқувчи.

**ЧЎЧҚАЧИЛИК** Чорвачиликнинг чўчқаларни урчитиш ва боқиш, улардан гўшт, ёғ, тери ва б. маҳсулотлар олиш билан шуғулланадиган соҳаси. *Бўпти, бинонинг бир томонида чўчқачилик, иккинчи тарафида қорамолчилик фермасини ташкил қиламиз. Газетадан.*

**ЧЎЯН** [р. чугун < т. чўян] Пўлат ҳосил қилиш ёки қуйма деталлар тайёрлаш учун ишлатилладиган, углерод билан темирдан, шунингдек, жуда оз миқдордаги бошқа

қўшилмалардан иборат қотишма (пўлатга нисбатан мўртроқ ва кам болгаланувчан бўлади). *Оқ чўян.* ■ Чўядан қаттиқдир ботири бадани. «Юсуф ва Аҳмад».

2 сф. Чўядан тайёрланган, чўядан қилинган. Жоннинг роҳати-да бу мўрча. Чўян бандли печкани ёқшингиз билан, қозонда сув исийди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

**ЧЎҚИЛАМОҚ 1** Ҳадеб чўқийвермоқ, дам-бадам тўхтовсиз чўқимоқ, тўхтовсиз чўқиб емоқ. *Жўжалар чўқилаб дон емоқда. Қизилиштон чўқилаб дарахт тешмоқда.*

2 кўчма Ҳадеб уришавермоқ, бўлар-бўлмасга койийвермоқ; ҳар ёндан тинмай танбеҳ бермоқ; таламоқ. *Коллектив ўртага олиб изза қилди, бўлмади. Кейин кўпчилик уни чўқилаб, кавушини тўғрилаб қўйди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

3 айн. **чўқимоқ 3.** *Овқатдан бир-икки чўқилади.*

**ЧЎҚИМ** нумератив с. Сонлар билан бирга қўлланиб, асосан овқатнинг бармоқлар учи билан сиқиб олинган миқдорини билдиради. *Бир-икки чўқим ош.* ■ *Севаргул хушлар-хушламас товоқчага бир капгир ош сузди, сўнг.. ошдан бир чўқим оғзига солди. Н. Қиличев, Чифирик.*

**ЧЎҚИМОҚ 1** Тумшўқ билан илиб олиб емоқ. *Жўжалар дон чўқишмоқда. Мулла билганини ўқир, Товуқ кўрганини чўқир. Мақол.* ■ *Патнисда тўртта кулча, икки бош қизил чиллаки ва қуш чўқиган қандайдир бир бош узум бор эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

**Бир чўқиб, икки қарайди** Жуда эҳтиёткор одам ҳақида.

2 Тумшўқ билан зарб бермоқ (қуш ва паррандаларга нисбатан). *Қарға қарганинг кўзини чўқимайди. Мақол.* ■ *Бургут жонҳолатда унга [латта-путталар боғланган ходага] ташланиб, тирноқлари билан чангаллаб чўқирди. Бу — дастлабки ов — машқ эди, албатта. «Ёшлик».*

**Бир чўқишда қочирмоқ** Устун чиқмоқ. *Мулла Мамажон ўз даврида ялқовлик билан «Алиф лайли»даги Абутанбални бир чўқишда қочирадиган киши бўлган экан. Ф. Фулом, Тирилган мурда.*

3 кўчма Қўл учи билан чимдиб, озгина емоқ, еб кўрмоқ, татимоқ. [*Ҳожи ва Ҳасанали*] *Сўзлашмасдангина, лагандан бирмунча чўқиган бўлдилар-да, қўл артдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

4 кўчма с. т. Баланд келиб, зўр чиқмоқ; қаттиқ койимоқ, уришмоқ. *Ораларида зўр-зўр адвокатларни чўқиб ташлайдиган раҳбарлари бор эмиш. Ойбек, Улуғ йўл.*

**ЧЎҚИНДИ** дин. Мусулмон динидан қайтиб, христиан динига кирган, чўқинган. *У [Зокиржон] ўн икки ёшида найрангбоз Азим чўқинди тўпига қўшилиб, жарчилик қилган. М. Қодиров, Ханда ва қаҳқаҳа усталари.*

**ЧЎҚИНМОҚ 1 1** дин. Қўл учини пешонасига ва икки елкасига келтириб ибодат қилмоқ, худога сиғинмоқ (христианларда); христиан динига кирмоқ. *-Ҳа, Абжсал, чўқиндингми, шапкани қанчага олдинг?! — дедим. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

2 Умуман, ибодат, сажда қилмоқ, сиғинмоқ, топинмоқ. *Бутга чўқинмоқ. Оловга чўқинмоқ.* ■ *Баримиз ўз тилимизда чўқиниб бордик, Масковдан то Берлингача сўқиниб бордик. М. Юсуф.*

3 кўчма салб. Қулларча сажда қилмоқ, сиғинмоқ, топинмоқ. *Пулга чўқинадиган одам.*

**ЧЎҚИНМОҚ II Чўқимоқ 1, 3** фл. ўзл. н. *-Анови Мусулмонқул бўлмаса, бошқа Алимқул бош кўтариши аниқ! — деди қушбеги ва дастурхондан чўқиниб давом этди. А. Қодирий, Утган кунлар. Тўрқовоқ ичида туллак ҳам қоқинди, чўқинди, сайраб бир нафас. Ф. Фулом.*

**ЧЎҚИШТИРМОҚ** шв. 1 Чўқишмоқ фл. орт. н. *Хўрозларни чўқиштирмоқ.*

2 Май косаларини ёки қадаҳларни бир-бирига тегизиб олмоқ, уриштирмоқ. [*Яхшибоев*] *Чўқиштириб ўтирмади, дадилроқ бўлай деб, қадаҳни олди-ю, шартта сипқарди. М. М. Дўст, Лолазор.*

**ЧЎҚУМОҚ 1** Тўқмоқ шаклидаги қадимий уруш қуроли; гурзи, шашпар. *Асроранинг миясига биров чўқмор билан ургандай бўлди. «Ёшлик».* ..бўшироқ жойга ўтган йигитчанинг худди орқасида, деворга тиркалиб турган узун, оғир чўқморга унинг [Фозиддиннинг] кўзи тушди. О. Мухтор, Эгилган бош.

2 Тош кесадиған, парчалайдиган оғир тўқмоқ. *Фарҳод, қўлида теша ва чўқмори билан катта-катта тоғ тошларини кўпориб, Сирни бўға бошлади. И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.*

**ЧЎҚҚАЙМОҚ 1** айн. **чўнқаймоқ.** *Унча-мунча гапга йиғламайдиган Умид янтоқ,*

чақиртиканаклар ёнида чўққайиб ўтириб, хўнг-хўнг йиғларди. Мирмуҳсин, Умид.

2 Дикқайиб, қўққайиб чиқиб турмоқ. Чўққайган катта тош.

**ЧЎҚҚАРА** шв. Соққа (ёнғоқ ўйинида).

**ЧЎҚҚИ 1** Тоғнинг энг баланд, юксак жойи. Ҳисор чўққилари оқариб, шаҳар, қишлоқларга яқинлашиб келгандай туюлди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Асрий чўққилар қуёшда ялтирар ва сукут сақлар, унинг тўшидаги қорлар кўзни қамаштирарди. «Саодат».

2 Тик нарсаларнинг энг юқори қисми. Телерадиоминоралар чўққиси. ■ Навқирон бир теракнинг чўққисида ошён, Кеч куз тонготарин салом билан олқишар. Ғ. Фулом.

3 кўчма Эришилган ёки эришилиши мумкин бўлган энг юксак даража, поғона, кўрсаткич; олий нуқта. Камолот чўққиси. Бахт чўққиси. ■ Фидокорона меҳнатсиз илм чўққиларини эгаллаб бўлмайди. Газетадан. Шафқатсиз дунёда шеърят голиблигини сезиш, унинг беқиёс қудратини ҳис этишнинг ўзи киши кайфиятини юксак чўққига кўтариб, дунёни инсон кўзига чаман қилиб кўрсатади. «ЎТА»

**Чўққи соқол 1)** калта қилиб қўйилган соқол. Вафо аттор чўққи соқолини қашлади, йўталиб олиб, бир чеккага тупурди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 2) шундай соқол қўйган киши. Абдуваҳоб Шоший эллик беш ёшларда, қотма, чўққи соқол, қарашлари ўткир бир одам. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

**ЧЎҒ 1 1** Ёниб бўлиб, алангаси сўнган ўтин, кўмир ва ш.к. Лахча чўғ. Самоварга чўғ ташламоқ. ■ Ошпаз оппоқ халатининг енглари намоёишкорона шимариб, кўрага кўмир чўғини терди. «Ёшлик».

**Чўғ устида ўтиргандек** Бетоқат, бесаранжом, безовта. Сўхбат вақтида [Султон Ҳусайн] ўзини худди чўғ устида ўтиргандек ҳис қилди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Ўзини ўтга, чўққа урмоқ Мақсадга эришиш учун ўзини ҳар ёққа урмоқ, ҳеч нарсадан қўрқмай, тап-тортмай ҳаракат қилмоқ. Биз ёшлигимизда

кўрган қаттиқчиликни шу болаларим кўрмасин, деб ўзимни ўтга ҳам урдим, чўққа ҳам урдим. И. Ўктамов, Ҳикоялар.

2 кўчма Аланга, оташ, тафт; иштиёқ, завқ-шавқ. Ишқ чўғи. Умид чўғлари. Юрак чўғи. ■ Халқ кўксига чўғ солиб турадиган шеърлар бўлади. Газетадан. Юрагига санъат чўғи тушган қиз ўз мақсади сари интилди. Газетадан.

**ЧЎҒ II** Салмоқ, чама. Ҳосилнинг чўғи яхши. Пулнинг чўғи. ■ [Нонни] Салмоқлаб кўр, чўғи оғирроғидан ол. Ғ. Фулом, Шум бола.

**Чўғи қочган** Миқдоран камайган, озайган. Икки атрофда пахтасининг чўғи қочган далалар гоҳ чўп бўлиб ғўзапояси қолган, гоҳ пахтаси эгатларга оқиб тушган пайкаллар билан алмашинади. М. Мансуров, Ёмби.

**ЧЎҒЛАНМА:** чўғланма лампа Электр токи ўтганда, ички сими (толаси) қизиб, чўғланиб, ёрқин нур сочадиган ёруғлик манбаи. Дастлабки чўғланма лампани 1872 йилда А.Н. Лодигин ихтиро қилган. «ЎЗМЭ».

**ЧЎҒЛАНМОҚ 1** Чўғ ҳолига келмоқ, чўққа айланмоқ; чўғдек қизармоқ. Гулхайрининг кўзлари чўғланган кўмирдек яшнаб, киприкларига тутун илашгандай бўлди. С. Нуров, Нарвон. [Султонов] Тинмай, босиб-босиб чекади, ҳар тортганида, аламининг зўридан папириси чўғланиб, ёниб кетгудек бўларди. М. Мансуров, Ёмби.

2 кўчма Чўғдек ёнмоқ, ярқирамоқ. [Пайғомовнинг] Яшил кўзлари чўғланиб, юзи қоронғида гугурт чаққандек яна ҳам ял-ял ёнди. С. Нуров, Нарвон.

**ЧЎҒОЛ 1** Бақувват, тўладан келган; ғўлабур. [Болаларнинг] Яна бир чўғолроғи «Нормат акам урушга боряпти, Гитлери ўлдириб келади», деб бошқаларнинг гапини бўлиб қўяди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 эск. Бақувват, кучли хизматкор. Хоннинг раъйи сув чиқаришга тўхтади.. Барча шаҳар ва қишлоқларга саркорлар, чўғоллар тарқатди. Улар халқдан солиқ йиғиштиришга, ёрдам тўплашга буюрилган эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.